

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่น
ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล :
ผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอก
ฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร

โดย ดร. คัทลียา จีระประเสริฐกุล

ตุลาคม 2553

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

**โครงการ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่น
ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล :
ผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอก
ฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร**

**โดย ดร. คัทลียา จิระประเสริฐกุล
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์**

**สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา
และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย**

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกอ. และ สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้จะไม่สำเร็จล่วงไปได้หากปราศจากการสนับสนุนของบุคคลและหน่วยงานดังต่อไปนี้ ผู้ทำวิจัยขอขอบพระคุณสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ให้ทุนสนับสนุนโครงการนี้ ขอขอบพระคุณศาสตราจารย์อริศรี ปาณินท์ เป็นอย่างสูงสำหรับคำแนะนำและกำลังใจที่ดีในฐานะนักวิจัยที่ปรึกษา (Mentor) และครูผู้เป็นตัวอย่างที่ดี ตลอดการทำงานอันยาวนานนี้ และขอขอบพระคุณชาวบ้านบางระจันทุกท่านที่ให้ความเป็นมิตร ความเอ็นดู และให้การสนับสนุนข้อมูลในการทำวิจัยตลอดระยะเวลา 9 ปีที่ผ่านมา ตั้งแต่ผู้วิจัยยังเรียนปริญญาเอกอยู่

นอกจากนี้ ขอขอบคุณนิสิตคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สำหรับการทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยวิจัยภาคสนาม ขอขอบคุณนางสาวพรนภา นาวสาวปนัดดา เยาวยัง และนางสาวประภัสรา นาคะ มาณีนีด้วย และขอขอบคุณคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่ให้การสนับสนุนการดำเนินงานวิจัยชิ้นนี้

แม้งานวิจัยนี้จะใช้เวลายาวนาน เนื่องจากผู้วิจัยมีอุปสรรคทางร่างกายในระหว่างการตั้งครรภ์ทั้ง 2 ครั้ง แต่ในที่สุด ก็สามารถทำจนแล้วเสร็จ ทั้งนี้ ก็ด้วยแรงสนับสนุนจากครอบครัว ซึ่งประกอบด้วยคุณแม่ สามี และลูกที่น่ารักทั้ง 2 คน ขอขอบคุณทุกคนที่คอยเป็นกำลังใจและอยู่เคียงข้างตลอดการทำงานชิ้นนี้ ขอขอบคุณค่ะ

ดร.คัทลียา จิรประเสริฐกุล

ตุลาคม 2553

บทคัดย่อ

รหัสโครงการ MRG4980162
ชื่อโครงการ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่นในกรุงเทพมหานครและ
ปริมณฑล: ผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอกฝั่ง
ตะวันตกของกรุงเทพมหานคร
นักวิจัย ดร. คัทลียา จิระประเสริฐกุล
E-mail Address : archcyn@ku.ac.th
นักวิจัยที่ปรึกษา ศ. อรศิริ ปาณินท์
ระยะเวลาโครงการ มิถุนายน 2549 ถึง ตุลาคม 2553

จากการสังเกตทิศทางการเปลี่ยนแปลงของกรุงเทพฯ ในช่วงระยะเวลาประมาณ 40 ปีที่ผ่านมา ที่ภาพของปากคอนกรีตและวิถีคนเมืองได้ค่อย ๆ กลืนกินภาพของบ้านสวนริมคลองและวิถีชีวิตคนไทยดั้งเดิมที่ผูกพันกับสายน้ำ ทำให้เราอาจกล่าวได้ว่า กรุงเทพมหานครกำลังมีแนวโน้มการพัฒนาไปสู่การเป็น “เมืองไร้ที่” (A city of nowhere)

กรณีการตัดถนนนครอินทร์พาดผ่านชุมชนท้องถิ่น เป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นถึงผลต่อเนื่องจากการกระทำโดยภาครัฐ ซึ่งเป็นการจุดชนวนให้เกิดกระบวนการการผลิตซ้ำของ “วงจรการพัฒนาอย่างไม่ยั่งยืน” งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการตัดถนนนครอินทร์ในรอบด้าน เพื่อนำมาคาดการณ์ทิศทางและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของกรุงเทพมหานครในอนาคต

งานวิจัยประกอบด้วย 2 ส่วน ได้แก่ การสำรวจภาพกว้างของพื้นที่ริม 2 ฝั่งถนน และการศึกษาพื้นที่เฉพาะหมู่บ้านบางรวนก ตำบลบางขุนทอง จังหวัดนนทบุรี ระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้ ได้แก่ การรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์ โดยทำการวิเคราะห์ด้วยเทคนิคการบันทึกแผนที่ (Mapping analysis) และการวิเคราะห์บทสัมภาษณ์อย่างละเอียด (Content analysis)

การจากเปรียบเทียบผลการสำรวจในปีพ.ศ.2545 กับปัจจุบัน จะพบว่า การตัดถนนนครอินทร์มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพอย่างรวดเร็วมาก ซึ่งส่งผลเป็นวงจรลูกโซ่ต่อการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อม ระบบเศรษฐกิจและการค้าขาย และระบบสังคมและวัฒนธรรม แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่พบเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับผลการศึกษาของงานวิจัยที่ผ่านมา กล่าวคือ กรุงเทพมหานครกำลังมุ่งพัฒนาไปสู่ความเป็นเมืองที่มีความแตกต่าง หลากหลาย สังคมมีความเป็นปัจเจกสูง และชุมชนมีการกระจายตัวกันมากขึ้น

นอกจากนี้ คุณลักษณะพิเศษของที่ว่างและถิ่นที่อยู่ของไทย 3 ประเด็นได้ถูกนำมาวิพากษ์ โดยพบว่า คลองถูกลดบทบาทความสำคัญ ในขณะที่คุณลักษณะของการไร้ซึ่งขอบเขตและการแบ่งแยกยังคงหลงเหลือในมิติทางกายภาพ พฤติกรรมทางสังคม และการรับรู้ ส่วนการ

ก่อร่างสร้างชุมชนพบว่ายังมีการรวมกลุ่มเหนียวแน่นในหมู่ชาวคลองเดิม แยกตัวออกจากกลุ่มหมู่บ้านจัดสรรที่เป็นระบบสังคมคนเมืองแบบปัจเจก ทั้งนี้ ผู้วิจัยค้นพบว่า สิ่งที่ยังคงเป็นอัตลักษณ์ของบ้านบางรวนุกที่เด่นชัดกลับไม่ใช่สภาพทางกายภาพของบ้านสวนริมคลองอีกต่อไป หากแต่เป็นระบบสังคมแบบเครือญาติ และความเข้มแข็งของระบบชุมชนที่ยังสามารถจรรโลงไว้ได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงนี้

การอ่านการเปลี่ยนแปลงของกรุงเทพฯ ผ่านกรณีศึกษาหนึ่งๆ ในช่วงระยะเวลาที่ต่อเนื่องนั้น เป็นกระบวนการที่นักออกแบบและวางผังชุมชนควรให้ความสำคัญ งานวิจัยนี้จะช่วยย้ำเน้นความสำคัญในเรื่องการศึกษาพื้นที่ใด ๆ อย่างรอบด้านและต่อเนื่อง โดยองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาจะเป็นฐานของความเข้าใจถึงพื้นที่นั้นๆ อย่างถ่องแท้

คำหลัก บ้านสวนริมคลอง ถนนนครอินทร์ บ้านบางรวนุก ชุมชนท้องถิ่น,
การเปลี่ยนแปลง

Abstract

Project Code : MRG4980162
Project Title : The transformations of Bangkok's indigenous landscapes: The impacts from the constructions of the Outer Ring Road System on the West of Bangkok
Investigator : Dr. Cuttaleeya Jiraporasertkun
E-mail Address : archcyn@ku.ac.th
Project Period : June 2006 – October 2010

Over the past 40 years, the scenes of concrete buildings and urban life have invaded the typical scenes of '*ban suan rim khlong*' (house along waterway in orchards) and life along water. Such evidences indicated that Bangkok might possibly turning to be 'a city of nowhere'.

Nakhon Inn Road, a 60-metre wide highway completed in 2003, was chosen as a case study representing impacts from the development in Bangkok's urban fringe. This paper focuses on the transformations of areas alongside this road which have been massively changed over seven years (from 2002 to 2009).

The research comprises two scales, consisting of the macro scale of settlements alongside Nakhon Inn Road and the micro scale of settlements in Bangraonok village, Nonthaburi. Various methods and techniques have been used such as observation, in-depth interview, mapping analysis and content analysis of people's accounts.

In comparison to the study 7 years ago, it is found that the road construction has highly impacts to the rapid and dramatic physical changes, consequent to changes in ecological, economics and social systems. Similar to the previous study in other parts of Bangkok, it is found that the study has changed towards diversification, fragmentation while people are becoming highly individualistic.

Besides, the three notions of Thai space and place have also been discussed. The research indicated that *khlong* is becoming less significant to local people whereas the quality of unboundedness has been somewhat survived in terms of physical, social behavior and human perception. Lastly for the re-formation of community, it is found that local people still maintain strong relationships in contrast to residences in housing estates that live separately. This research has discovered that the real identity of Ban Bangraonok today is no longer portrayed via the physical environment of *ban suan rim*

khlong. Instead, it is subsisted in the social intimacy among close relatives and strong relationships within the community that have still been survived among these dramatic changes.

Finally, the method of reading changes through time is a useful tool for designers and community planners. It is with hope that the outcome from this research could provide grounds for the process of understanding place authentically.

Keywords: *Ban suan rim khlong*, Nakhon Inn Road, *Ban Bangraonok*,
Local community, Transformation

สารบัญ

บทที่ 1	บทนำ	
1.1	ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย	1-2
1.2	วัตถุประสงค์ของโครงการ	1-3
1.3	ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	1-3
1.4	โครงสร้างของงานวิจัย	1-4
บทที่ 2	กรุงเทพมหานครกับการพัฒนาอย่าง (ไม่) ยั่งยืน	
2.1	แนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน	2-1
2.2	วัฒนธรรมชุมชนกับความยั่งยืนในสังคมไทย	2-2
2.3	กรุงเทพฯกับการพัฒนาอย่าง(ไม่)ยั่งยืน	2-3
2.4	ปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของกรุงเทพมหานคร	2-6
2.5	การทบทวนการอ่านและแปลความหมายถิ่นที่อย่างไทย	2-9
บทที่ 3	การออกแบบงานวิจัย	
3.1	กลยุทธ์ในการวิจัย	3-1
3.2	พื้นที่ศึกษา	3-2
3.3	ขอบเขตของการวิจัยและวิธีดำเนินการวิจัย	3-3
3.4	วิธีการเก็บและรวบรวมข้อมูล	3-5
3.5	อุปสรรคและข้อจำกัดในการศึกษา	3-6
บทที่ 4	พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ ของพื้นที่ 2 ฝ่ายริมถนนนครอินทร์	
4.1	พัฒนาการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่	4-1
4.2	การเปลี่ยนแปลงด้านระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อม	4-10
4.3	การเปลี่ยนแปลงด้านระบบเศรษฐกิจและการค้าขาย	4-15
4.4	การเปลี่ยนแปลงด้านระบบสังคมและวัฒนธรรม	4-18
บทที่ 5	บทวิพากษ์คุณลักษณะพิเศษของที่ว่างและ ถิ่นที่อย่างไทยบนความแปรเปลี่ยน	
5.1	ความสำคัญของคลอง	5-1
5.2	คุณลักษณะของการไร้ซึ่งขอบเขตและการแบ่งแยก	5-6
5.3	การก่อร่างสร้างชุมชน	5-12

บทที่ 6 บทสรุปและข้อเสนอแนะ

6.1	ผลกระทบของการตัดถนนนครอินทร์	6-1
6.2	การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมชุมชนและอัตลักษณ์ของถิ่นที่	6-2
6.3	ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ	6-3

บรรณานุกรม	7-1
------------	-----

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก	Output จากโครงการวิจัยที่ได้รับทุนจาก สกอ. และ สกว.	ก-1
ภาคผนวก ข	แบบสัมภาษณ์	ข-1
ภาคผนวก ค	ประมวลแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศของหมู่บ้านบางรวนก
ตั้งแต่ปีพ.ศ.2495 ถึงปีพ.ศ.2544	ค-1

สารบัญภาพ

ภาพที่ 2-1	แผนภาพสามเหลี่ยมแสดงจุดมุ่งหมายสามด้านที่อยู่บนฐานของความขัดแย้ง	2-2
ภาพที่ 3-1	แผนที่แสดงขอบเขตพื้นที่ศึกษาในภาพกว้าง (ส่วนที่ 1) และพื้นที่เฉพาะ (ส่วน 2)	3-2
ภาพที่ 4-1	ภาพถ่ายดาวเทียม IRS-1C-1D ณ วันที่ 18 เมษายน ปีพ.ศ. 2543	4-4
ภาพที่ 4-2	ภาพถ่ายดาวเทียม IRS-1C-1D ณ วันที่ 2 กุมภาพันธ์ ปีพ.ศ. 2544	4-4
ภาพที่ 4-3	ภาพถ่ายดาวเทียม IRS-1C-1D ณ วันที่ 18 มกราคม ปีพ.ศ. 2545	4-4
ภาพที่ 4-4	ภาพถ่ายดาวเทียม IRS-1C-1D ณ วันที่ 13 เมษายน ปีพ.ศ. 2546	4-5
ภาพที่ 4-5	ภาพถ่ายดาวเทียม IRS-1C-1D ณ วันที่ 1 ตุลาคม ปีพ.ศ. 2547	4-5
ภาพที่ 4-6	ภาพถ่ายดาวเทียม SPOT5 K/J 262/322 ณ วันที่ 13 ธันวาคม ปีพ.ศ. 2548	4-5
ภาพที่ 4-7	ภาพถ่ายดาวเทียม IKONOS-2 ณ วันที่ 26 มกราคม ปีพ.ศ. 2549	4-6
ภาพที่ 4-8	ภาพถ่ายดาวเทียม SPOT5 K/J 262/322 ณ วันที่ 3 กุมภาพันธ์ ปีพ.ศ. 2550	4-6
ภาพที่ 4-9	ภาพถ่ายดาวเทียม Point of Asia บันทึก ณ วันที่ 26 มีนาคม ปีพ.ศ. 2550 (ปรับปรุงข้อมูลปีพ.ศ.2548)	4-6
ภาพที่ 4-10	แผนที่แสดงการตั้งถิ่นฐานของอาคารและทางสัญจรในปีพ.ศ. 2545	4-7
ภาพที่ 4-11	แผนที่แสดงการตั้งถิ่นฐานของอาคารและทางสัญจรในปีพ.ศ. 2550	4-7
ภาพที่ 4-12	แผนที่แสดงถนนที่สร้างใหม่ในช่วงปีพ.ศ. 2545 ถึงปีพ.ศ. 2550	4-8
ภาพที่ 4-13	แผนที่แสดงอาคารที่สร้างใหม่ในช่วงปีพ.ศ. 2545 ถึงปีพ.ศ. 2550	4-8
ภาพที่ 4-14	แผนที่แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินริมถนนนครินทร์ ในปีพ.ศ. 2550	4-9
ภาพที่ 4-15	แผนที่แสดงจำนวนชั้นของอาคารริมถนนนครินทร์ ในปีพ.ศ. 2550	4-9
ภาพที่ 4-16	พื้นที่เกษตรกรรมที่ถูกทิ้งร้างและรอขายริมถนนนครินทร์	4-10
ภาพที่ 4-17	ภาพชนิดสวนที่ได้รับการดูแลอย่างดีในปีพ.ศ.2545 (ซ้าย)	4-11
ภาพที่ 4-18	หมู่บ้านจัดสรรสร้างกำแพงสูงริมคลองบางคูเวียง (ซ้าย) และคลองบางราวนก (ขวา)	4-12
ภาพที่ 4-19	แผนที่แสดงระบบคลองสาขา ถนนทางหลวง และถนนท้องถิ่น	4-13
ภาพที่ 4-20	บรรยากาศทางเข้าหมู่บ้านบางราวนกจากถนนนครินทร์ (ซ้าย)	4-14
ภาพที่ 4-21	คันสวนและร่องน้ำ (ซ้าย) และการถมที่ดินเพื่อสร้างบ้าน (ขวา)	4-14
ภาพที่ 4-22	ภูมิทัศน์สองข้างทางถนนนครินทร์ที่เต็มไปด้วยป้ายโฆษณาขนาดใหญ่	4-15
ภาพที่ 4-23	บรรยากาศภายนอกและภายในตลาดพระราม 5	4-16
ภาพที่ 4-24	อาคารห้องเช่าสี่ชั้นจุดตัดสูง 4 ชั้นมีกำแพงสูงปิดล้อมมิดชิด	4-17
ภาพที่ 4-25	บรรยากาศงานทอดกฐินที่วัดโพธิ์เอน (8 ตุลาคม 2549)	4-20
ภาพที่ 4-26	บรรยากาศอันเงียบเหงาของหมู่บ้านจัดสรรในพื้นที่ศึกษา	4-21
ภาพที่ 4-27	แผนที่แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารของหมู่บ้านบางราวนก	4-22

ภาพที่ 4-28	แผนที่แสดงโครงข่ายทางสัญจรในหมู่บ้านบางรวนก	4-22
ภาพที่ 4-29	แผนที่แสดงกลุ่มอาคารในหมู่บ้านบางรวนก	4-23
ภาพที่ 4-30	แผนที่แสดงตำแหน่งรั้วในหมู่บ้านบางรวนก	4-23
ภาพที่ 4-31	แผนที่แสดงประเภทของอาคารในหมู่บ้านบางรวนก	4-24
ภาพที่ 4-32	แผนที่แสดงจำนวนชั้นของอาคารในหมู่บ้านบางรวนก	4-24
ภาพที่ 4-33	แผนที่แสดงตำแหน่งของบ้านเช่าในหมู่บ้านบางรวนก	4-25
ภาพที่ 5-1	บรรยากาศของเรือพายขายกับข้าวในปีพ.ศ. 2545 (ซ้ายบน กลางบน) และเรือของชาวบ้านที่มาทำบุญทอดกฐินในปีพ.ศ.2549 (ขวาบน) กับบรรยากาศที่ค่อนข้างเงียบเหงาในคลองบางรวนกในปีพ.ศ.2552 (ล่าง)	5-3
ภาพที่ 5-2	แผนที่แสดงตำแหน่งรั้วในหมู่บ้านบางรวนก	5-7
ภาพที่ 5-3	ถนนท้องถนนที่กว้างเพียง 6 เมตร ไม่กีดขวางความต่อเนื่องของสวนและคลอง	5-8
ภาพที่ 5-4	รั้วแบบโปร่งของลูกหลานชาวคลองที่สร้างใหม่ (ซ้าย) และรั้วแบบทึบของผู้ที่ย้ายมาอยู่ใหม่ (ขวา)	5-8
ภาพที่ 5-5	ทางเข้าโครงการหมู่บ้านลัดดารมย์ Elegance และ Noble Geo	5-9
ภาพที่ 5-6	ชาวบ้านที่มาทำบุญที่วัดโพธิ์เอนและช่วยกันทำกิจกรรมของวัด	5-13
ภาพที่ ค-1	แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศของหมู่บ้านบางรวนก ปีพ.ศ.2495 ถึงปีพ.ศ.2544	ค-2
ภาพที่ ค-2	แผนที่แสดงตำแหน่งของบ้านที่ทำการสัมภาษณ์ในหมู่บ้านบางรวนก ปีพ.ศ.2552	ค-2

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

กรุงเทพฯ ที่ครั้งหนึ่งเคยถูกนิยามให้เป็น “เวนิสตะวันออก” เป็นเมืองน้ำที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพรรณธัญญาหาร และทิวทัศน์ของแม่น้ำอันเขียวชอุ่มสลักรับกับเรือนแพที่เรียงรายไปตามสองฝั่งแม่น้ำ กลายเป็นเพียงมโนภาพแห่งความทรงจำที่ถูกบันทึกไว้ในภาพวาดหรือภาพถ่าย ภาพของกรุงเทพฯ ณ วันนี้ ได้ถูกแทนที่ด้วยอาคารคอนกรีตเรียงรายอยู่สองข้างถนนที่เต็มไปด้วยรถจำนวนมากแข่งกันพ่นควันพิษ แวดล้อมด้วยกลุ่มบ้านจัดสรรที่มีรั้วรอบขอบชิดกับถนนซอยอันเงียบเหงาไร้ชีวิต เรากำลังกล่าวถึงภาพลักษณ์ของเมืองใหญ่ (Mega cities) ที่ถูกระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมชักนำการพัฒนาไปสู่การเป็นเมืองเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ซึ่งจริงแล้ว ภาพของกรุงเทพฯ นี้ก็ไม่ต่างอะไรจากภาพอีกหลายๆ ภาพของเมืองใหญ่อีกหลายๆ เมืองในโลกใบนี้

ปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์อย่างรวดเร็วของพื้นที่สองฟากถนน ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังการตัดถนนสายสำคัญของเมือง เป็น “ปรากฏการณ์ซ้ำ” (A repeated phenomenon) ที่พบเห็นได้บ่อยๆ ทั้งในกรุงเทพฯ และปริมณฑลรวมไปถึงพื้นที่จังหวัดอื่นๆ ดังเช่น กรณีการก่อสร้างโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอกของกรุงเทพฯ ฝั่งตะวันตกซึ่งเพิ่งจะสร้างเสร็จมาเป็นเวลาเพียง 2 ปีเศษเป็นตัวอย่างที่เทียบเคียงให้เห็นได้ว่า ปรากฏการณ์ลูกโซ่ของการที่นายหน้ากว้านซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไร นายทุนประกอบธุรกิจบ้านจัดสรรบริเวณสองข้างถนน และการอพยพย้ายถิ่นฐานของคนชั้นกลางเข้าสู่พื้นที่ในขณะที่ยานยนต์เริ่มขยับและย้ายออกไปนั้น มีแนวโน้มการเปลี่ยนไปของเมืองที่ “ซ้ำ” กับวิถีในอดีตซึ่งได้เคยเกิดขึ้นกับพื้นที่สองข้างโครงข่ายถนนทางหลวงในอีกหลายๆ พื้นที่

การสังเกตปรากฏการณ์การเคลื่อนตัวของเมืองในลักษณะที่ซ้ำๆ กันนี้ทำให้เกิดคำถามที่ว่า แล้วเสน่ห์ของกรุงเทพฯ ในความทรงจำกว่า 200 ปี ที่เคยหล่อหลอมผู้คนและบ้านเรือนจนก่อเกิดความเป็น “ถิ่นที่” อันมีเอกลักษณ์เฉพาะ (Identity of place) นั้นเล่าย้ายไปไหน รึ กรุงเทพฯ จะกลายเป็น “เมืองไร้ที่” (A city of nowhere) ในที่สุด ถึงเวลาหรือยังที่เราจะคิดหาหนทางเปลี่ยนแปลงและแก้ไข หรืออย่างน้อยที่สุดบรรเทาผลพวงที่เกิดจากวิกฤตการณ์นี้ให้

ได้มากที่สุด เราในฐานะผู้สร้าง (A place maker) และผู้กำหนดความเป็นไปของสภาพแวดล้อม (An urban and environmental decision maker) ได้เรียนรู้อะไรได้บ้างจากบทเรียนที่กำลังเกิดขึ้นกับเมืองอันเป็นที่รักของเรา

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการ

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยที่ต่อยอดจากวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของผู้วิจัย เรื่อง “การอ่านและแปลความหมายภูมิทัศน์ของกรุงเทพมหานคร: การเปลี่ยนแปลงทัศนคติและคุณค่าความหมายของถิ่นที่” ทั้งนี้ ผู้วิจัยมีความต้องการที่จะนำองค์ความรู้ เรื่องวิธีการอ่านและแปลความหมายภูมิทัศน์ไทยมาประยุกต์ใช้กับการศึกษา (อ่าน) ปัญหาการพัฒนาเมืองจากสภาพแวดล้อมจริงในกรุงเทพฯ เพื่อค้นหาแนวทางการพัฒนาและฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นที่สามารถนำไปสู่ความยั่งยืนให้กับวัฒนธรรมและสังคมไทยอย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยมีจุดประสงค์ในการศึกษาในรายละเอียด ดังนี้

- 1.2.1 เพื่อศึกษาผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ทั้งในด้านนิเวศวิทยา สิ่งแวดล้อม ด้านสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งด้านเศรษฐกิจและการเมืองของพื้นที่ ที่จะนำไปสู่การคาดการณ์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตของชุมชนที่ศึกษา หรือ ชุมชนอื่นๆ ที่อยู่ภายใต้สถานการณ์เช่นเดียวกัน
- 1.2.2 เพื่อทำความเข้าใจวิถีการแปรเปลี่ยนของวัฒนธรรมชุมชนที่มีผลต่อความเข้าใจเรื่องอัตลักษณ์ของถิ่นที่ รวมถึงผลเกี่ยวเนื่องจากปัจจัยแวดล้อมอื่นๆ เพื่อนำไปสู่การเสนอแนะแนวทางการพัฒนาและกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนสู่ความยั่งยืนในรอบด้าน

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.3.1 ได้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงทางด้านนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ของหมู่บ้านบางรวนภายหลังการตัดถนนโครงข่ายวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตกในมิติต่างๆ ซึ่งเป็นตัวอย่างที่สามารถเทียบเคียงได้กับหมู่บ้านท้องถิ่นบริเวณชายขอบกรุงเทพฯ อื่นๆ ที่ถูกผลกระทบเช่นเดียวกัน

1.3.2 สามารถคาดการณ์แนวโน้มการพัฒนาของเมืองกรุงเทพฯ และผลที่เกิดขึ้นจากการตัดถนนผ่านชุมชนท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การเสนอแนะแนวทางฟื้นฟูและอนุรักษ์ชุมชนเพื่อควมมีเอกลักษณ์และความยั่งยืนต่อไป

1.3.3 การอ่านการเปลี่ยนแปลงของกรุงเทพฯ ผ่านกรณีศึกษาหนึ่ง ๆ ในช่วงระยะเวลาที่ต่อเนื่องนั้น เป็นกระบวนการที่นักออกแบบและวางผังชุมชนควรให้ความสำคัญ งานวิจัยนี้จะช่วยย้ำเน้นความสำคัญในเรื่องการศึกษาพื้นที่ใด ๆ อย่างรอบด้านและต่อเนื่อง โดยองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาจะเป็นฐานของความเข้าใจถึงพื้นที่นั้น ๆ อย่างถ่องแท้

1.4 โครงสร้างของงานวิจัย

รายงานวิจัยนี้ประกอบด้วย 6 บท มีรายละเอียดโดยสังเขปดังนี้

บทที่ 1 (บทนำ) เป็นการกำหนดวัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่จะมุ่งศึกษาผลกระทบจากการตัดถนนต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์

บทที่ 2 (กรุงเทพมหานครกับการพัฒนาอย่าง(ไม่)ยั่งยืน) เป็นการปูพื้นฐานทฤษฎีและแนวคิดในวงวิชาการเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน และการต่อยอดงานวิจัยของผู้วิจัยที่ผ่านมาในเรื่องการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของกรุงเทพมหานคร

บทที่ 3 (การออกแบบงานวิจัย) ประกอบด้วยรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบระเบียบวิธีวิจัยและการวางแผนการออกภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ผลการศึกษา

บทที่ 4 (พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของพื้นที่ 2 ฝั่งริมถนนนครินทร์) เป็นการนำเสนอพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของพื้นที่ศึกษาใน 4 ด้าน ประกอบด้วย ด้านกายภาพ ด้านนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจและการค้าขาย และด้านสังคมและวัฒนธรรม

บทที่ 5 (บทวิพากษ์คุณลักษณะพิเศษของที่ว่างและถิ่นที่อยู่ของไทยบนความแปรเปลี่ยน) ผู้วิจัยได้นำผลการศึกษาในบทที่ 4 มาสังเคราะห์และเปรียบเทียบกับผลการศึกษาของงานวิจัยที่ผ่านมาในปีพ.ศ.2545 ใน 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ ความสำคัญของคลอง คุณลักษณะของการไร้ซึ่งขอบเขตและการแบ่งแยก และ การก่อร่างสร้างชุมชน

บทสุดท้ายคือบทที่ 6 (บทสรุปและข้อเสนอแนะ) เป็นการสรุปแนวโน้มและทิศทางการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของกรุงเทพมหานคร และข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาและกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนสู่ความยั่งยืนในอนาคต

บทที่ 2

กรุงเทพมหานครกับการพัฒนาอย่าง (ไม่) ยั่งยืน

2.1 แนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน (A model for sustainable development)

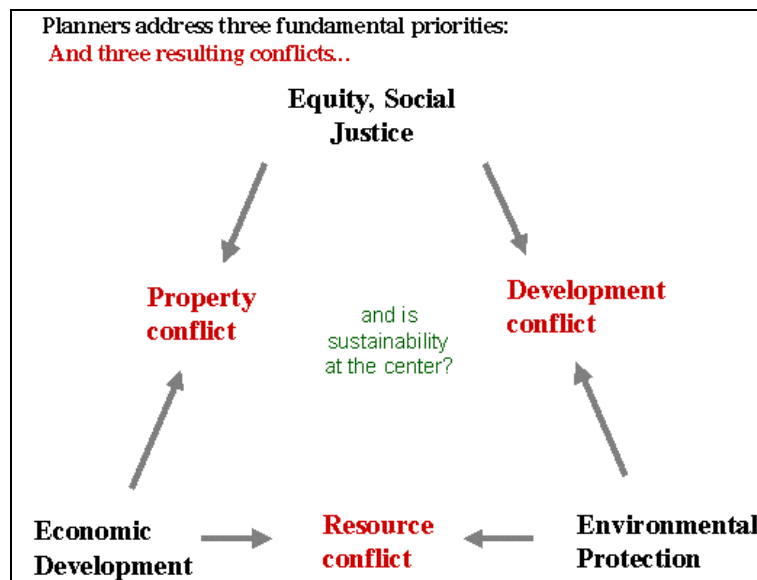
“In short, the planner must reconcile not two, but at least three
conflicting interests: to “grow” the economy, distribute this growth
fairly, and in the process not degrade the ecosystem...”

(Campbell, 1996, p.297)

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาและค้นหาแนวทางการพัฒนาชุมชนเพื่อสร้างความยั่งยืนให้กับเมือง
กรุงเทพฯ ซึ่งกำลังมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร้การควบคุมที่มีประสิทธิภาพอยู่ในขณะนี้
(Payakwichaen, 1981) หากจะกล่าวถึงการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development) คงหนี
ไม่พ้นการอ้างอิงถึงแนวคิดของ Campbell ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการสร้างรากฐานแนวคิดเรื่องการ
วางแผนและพัฒนาอย่างยั่งยืนแบบองค์รวม อันประกอบด้วย 3 ปัจจัยหลัก ได้แก่ ปัจจัยทาง
นิเวศวิทยาสภาพแวดล้อม (Ecological sustainability) เศรษฐกิจ (Economic sustainability)
และสังคมและวัฒนธรรม (Cultural sustainability) (Campbell, 1996, p.297) อนึ่ง รูปแบบ
ความคิดของ Campbell นี้เป็นหลักการที่ถูกนำไปประยุกต์ใช้กันอย่างแพร่หลายในหมู่นักพัฒนา
และนักสร้างสรรค์สภาพแวดล้อม ดังนั้น ผู้เขียนจึงขอประยุกต์ใช้โมเดลความคิดเรื่องการพัฒนา
แบบยั่งยืนนี้กับการ “อ่าน” ปรากฏการณ์การเคลื่อนตัวของเมืองกรุงเทพฯ เพื่อเป็นเครื่องบ่งชี้
ทิศทางการพัฒนาของเมืองในปัจจุบัน

Ross King (2000, pp.91-93) ได้ใช้หลักเดียวกันนี้ในการอธิบายการพัฒนาเมือง มี
ใจความว่า การสร้างสมดุลย์ของระบบนิเวศน์เมืองที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกันของ
องค์ประกอบในธรรมชาติ หรือที่ Ian McHarg (1971, c1969 c1969 c1969) เรียกว่า
Ecological system กับการถ่วงดุลย์กันของปริมาณการผลิตกับความต้องการของผู้บริโภค ซึ่ง
อยู่ภายใต้กระบวนการแสวงหาประโยชน์ในเชิงธุรกิจ ประกอบกับการรักษาความมีเอกลักษณ์
ของถิ่นที่ที่เกิดจากการสั่งสมประวัติศาสตร์อันยาวนานและต่อเนื่องนั้น เป็น 3 เป้าหมายหลักที่

นักวางแผนและพัฒนาเมืองต่างล้วนต้องการที่จะพัฒนาเมืองไปในทิศทางนี้ นอกจากนี้ King ยังได้ย้ำเน้นความสำคัญในการค้นหาแนวทางการรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของพื้นที่หรือวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นการทวนกระแสของการเปลี่ยนแปลงในยุคแห่งความหลากหลายของสังคมทางวัฒนธรรมและเชื้อชาติเช่นนี้

ภาพที่ 2-1 แผนภาพสามเหลี่ยมแสดงจุดมุ่งหมายสามด้านที่อยู่บนฐานของความขัดแย้ง ซึ่งเป็นหลักแนวคิดพื้นฐานในเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Campbell, 1996)

2.2 วัฒนธรรมชุมชนกับความยั่งยืนในสังคมไทย (Community culture and the sustainability in Thai society)

“ทางเลือกสังคมไทย คำตอบอยู่ที่ชุมชน” (Nartsupha, 1991, p.153)

แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมชุมชนโดยฉัตรทิพย์ นาถสุภา ซึ่งได้รับอิทธิพลจากบาทหลวง นิพนธ์ เทียนนิหารที่กล่าวไว้ว่า “วัฒนธรรมชุมชนเป็นพลังผลักดันการพัฒนาชุมชนที่สำคัญที่สุด” (Nartsupha, 1991, p.173) นั้น มีผลต่อมุมมองในการพัฒนาสังคมและชุมชนท้องถิ่นในงานวิจัยนี้เป็นอย่างมาก เขาได้สรุปว่า “ชุมชนมีความยั่งยืนเพราะชุมชนมีกลไกการผลิตซ้ำ (Reproduction) ทางวัฒนธรรม ซึ่งแม้ว่าจะมีปัจจัยใหม่เข้ามาแต่สิ่งเดิมก็ยังคงอยู่”

จุดยืนหรือพื้นฐานแนวคิดนี้นั้น มุ่งเน้นการพัฒนาสังคมไปสู่ความกลมกลืน (Harmony) ซึ่งถึงแม้ว่าจะจะเป็นแนวทางที่ขัดแย้งกับแนวโน้มการพัฒนาของกรุงเทพฯ และของโลกไปสู่ความหลากหลาย (Diversity) และความไม่แตกต่าง (Indifference) (Canter et al., 1975, p.254) แต่ก็มีจุดประสงค์อันดีที่จะใช้พลังของความสามัคคีนี้ผลักดันให้ชุมชนมีความก้าวหน้าต่อไป ทั้งนี้

การค้นหาเอกลักษณ์ (Community/Place Identity) และสร้างความแข็งแกร่งให้กับวัฒนธรรมในชุมชนนั้นถือเป็นการกิจหลักของการพัฒนาเมืองในยุคpostmodernนี้ โดยอาจกล่าวได้ว่า การดำรงไว้ซึ่งความเป็นถิ่นที่และลักษณะเฉพาะที่สร้างความแตกต่างให้กับท้องถิ่นนั้นๆเป็นการสร้างความยั่งยืนให้กับวัฒนธรรมและสังคมในระยะยาว

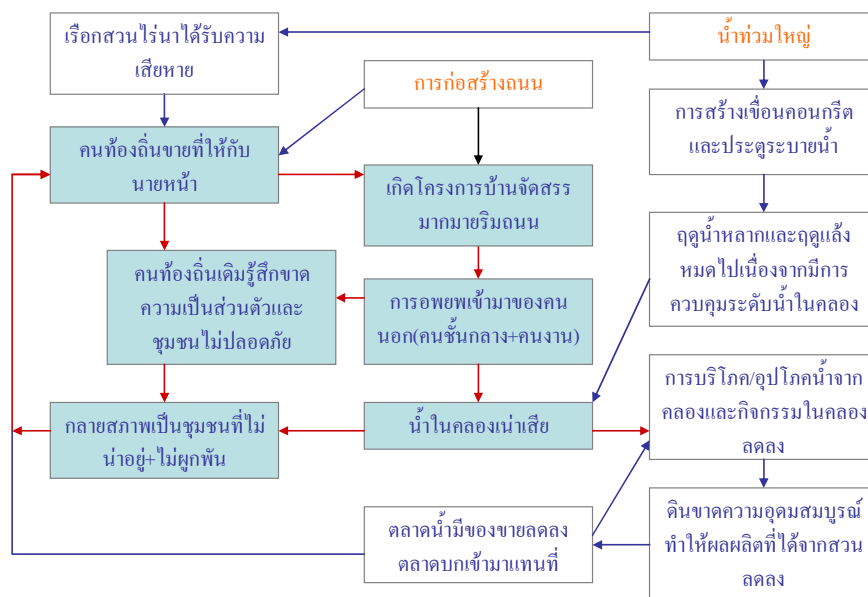
แนวคิดเรื่อง “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” หรือ cultural landscape มีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการศึกษาทำความเข้าใจพื้นที่หนึ่งๆ เนื่องจากการถ่ายทอดเรื่องราวความสัมพันธ์ของมนุษย์และสภาพแวดล้อมภายใต้การหล่อหลอมทางสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของท้องถิ่นนั้นๆ (Duncan, 1985, p.136; Meinig, 1979a, p.6; 1979b, pp.228-229; Relph, 1976, p.124; Walmsley and Lewis, 1984, p.89) ทั้งนี้ ผู้วิจัยเชื่อว่า รูปแบบการมองเห็นที่ผ่านกระบวนการการก่อเกิดทางสังคมเช่นนี้จะเป็ณกุญแจสำคัญที่จะทำให้หักออกแบบและวางผังมีความเข้าใจท้องถิ่นอย่างแท้จริง นำไปสู่แนวทางการพัฒนาพื้นที่อย่างยั่งยืนที่รัฐและประชาชนต่างมีส่วนร่วมในการกำหนด สามารถเข้าถึงและรับรู้ได้ร่วมกัน

2.3 กรุงเทพฯกับการพัฒนาอย่าง(ไม่)ยั่งยืน (Bangkok and the (un)sustainable development)

จากการประมวลกรอบความรู้จากงานวิชาการและงานวิจัย สรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิทัศน์ของกรุงเทพมหานครในช่วงเวลาประมาณ 40 ปีที่ผ่านมา มีผลสืบเนื่องมาจาก 2 ปัจจัยหลัก อันได้แก่ 1) ความพยายามในการควบคุมระดับน้ำธรรมชาติและ การหลีกเลี่ยงภัยจากน้ำท่วมด้วยการสร้างเขื่อนและการถมที่ และ2) ค่านิยมการพัฒนาเมืองด้วยการตัดถนนเพื่อนำความเจริญเข้าสู่พื้นที่ (Askew, 1994; 1996; Hinshiranan, 2000; Noparatnaraporn, 2003a; 2003b; Pongsomlee and Ross, 1992; Thadaniti, 1996; Bootsita, 2004; Silapacharanan, 2000) จากภาพที่ 2-2 จะเห็นได้ว่าการตัดถนนที่พาดผ่านพื้นที่เกษตรกรรมและพักอาศัยเดิม และผลที่ตามมาเป็นลูกโซ่นี้ เป็น ปรากฏการณ์ที่พบเห็นได้ทั่วไปในบริเวณพื้นที่ชายขอบของกรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณโดยรอบโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอกทั้งฝั่งตะวันตกและตะวันออก ซึ่งเรียกได้ว่าเป็น “วงจรการพัฒนาแบบไร้ความยั่งยืน” ดังที่ได้นำมาวิพากษ์ใน 3 ด้านหลักโดยสังเขปดังนี้

2.3.1 การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อม

ผลจากการศึกษาของนักวิจัยหลายท่านเกี่ยวกับปรากฏการณ์การขยายตัวของเมืองและผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม (Askew, 1996; 2002; Noparatnaraporn, 2003a; Thadaniti, 1996; Sornpraphai, 1994; Sriburi, 1981; Wallipodom, 1994) ชี้ให้เห็นว่า การก่อสร้างระบบถนนนั้นมีส่วนให้ระบบโครงข่ายคูคลองธรรมชาติเดิมถูกตัดขาด ซึ่งนอกจากจะเป็นอุปสรรคต่อการคมนาคมขนส่ง

ภาพที่ 2-2 ประมวลเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายหลังจากน้ำท่วมครั้งใหญ่และการตัดโครงข่ายถนนในพื้นที่
ที่มา ได้จากการวิจัยสำรวจของคัทลียา นพรัตน์นราภรณ์ (2002) และการสอบถามชาวบ้านบางราวนก อ.บางกรวย จ.
นนทบุรี ถึงการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่โดยรอบในช่วงเวลา 20 ปีที่ผ่านมา

ของประชาชนท้องถิ่นแล้ว ยังส่งผลต่อการทำลายประสิทธิภาพการไหลเวียนและการระบายน้ำภายในพื้นที่ ก่อให้เกิดปัญหาการเสียดุลยภาพของสภาพแวดล้อมและมลภาวะในคลอง นอกจากนี้ การสร้างประตูระบายน้ำเพื่อควบคุมระดับน้ำธรรมชาติและการสร้างเขื่อนคอนกรีตริมคลองยังเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ปรากฏการณ์น้ำขึ้นน้ำลง การมีฤดูน้ำหลากและฤดูแล้งหมดไปอีกด้วย เป็นผลให้เกิดปัญหาน้ำท่วมขังและเน่าเสียตามมา ซึ่งมีผลต่อเนื่องไปยังปริมาณและคุณภาพของผลผลิตทางการเกษตรที่ลดลงตามอีกด้วย

2.3.2 การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ

ผลต่อเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมกายภาพดังกล่าวข้างต้น ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและทัศนคติของผู้อยู่อาศัย(ผู้บริโภค) ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจการค้าขายทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับมหภาค

ตัวอย่าง กรณีวัฒนธรรมประเพณีชาวสวนที่ค่อย ๆ ล่มสลายไปท่ามกลางค่านิยมการสัญจรทางบกที่เพิ่มขึ้นผูกพันกับการเสื่อมโทรมของวิถีชีวิตริมคลองและปริมาณการสัญจรทางน้ำ (Sornpraphai, 1994) ซึ่งไปสัมพันธ์กับรายงานผลความชอบของตลาดน้ำชุมชนท้องถิ่นที่มีแนวโน้มว่าจะค่อย ๆ สูญสลายไปหรือผันแปรไปเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของนักท่องเที่ยว (Topengpat, 2000)

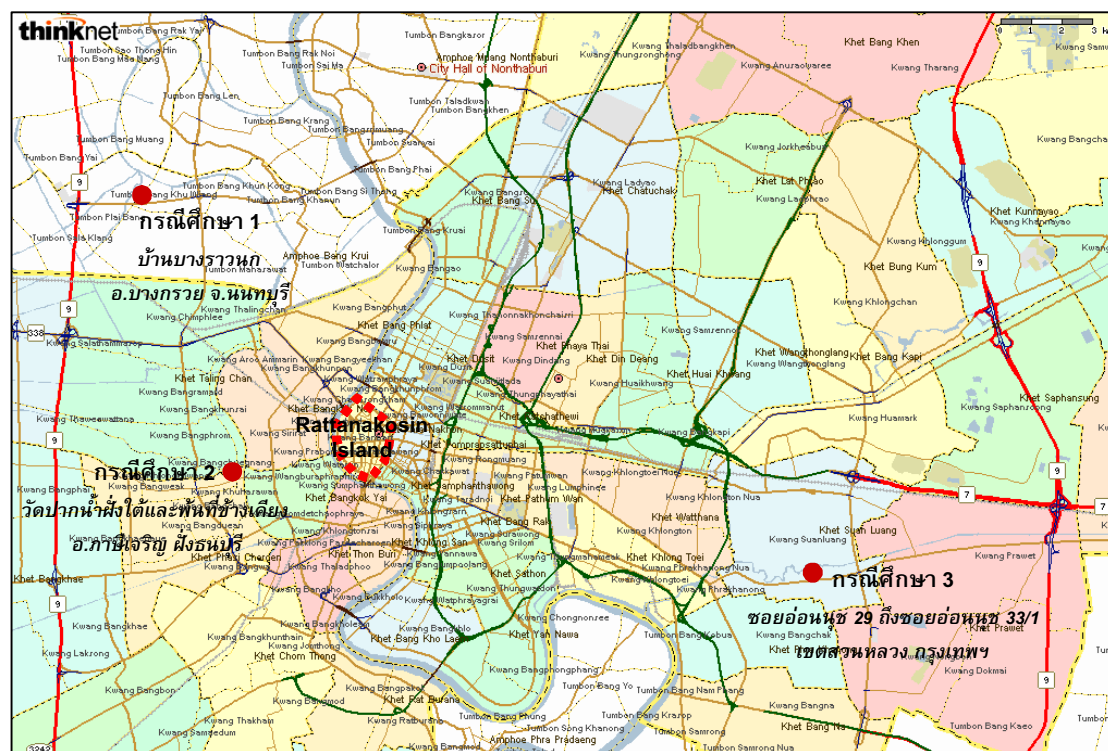
นอกจากนี้ยังมี กรณีการเกิดหมู่บ้านจัดสรรริมสองฝั่งถนนและการย้ายถิ่นฐานของคนชนชั้นกลางเข้าสู่พื้นที่ ซึ่งมักตามมาด้วยการก่อสร้างอาคารพาณิชย์หลากหลายขนาด เช่น ห้างสรรพสินค้า ซูเปอร์มาร์เก็ตแบบขายปลีกและส่ง เช่น ท็อปส์ โลตัสหรือคาร์ฟูร์ หรือแม้แต่ ร้านค้าปลีกอย่าง 7-11 รวมไปถึง สถานบันเทิงประเภทต่างๆ (Askew, 2002, pp.75-79) ลักษณะการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจของพื้นที่เช่นนี้ ส่งผลกระทบโดยตรงต่อผู้ค้ารายย่อยที่ประกอบการอยู่ภายในพื้นที่มาเป็นระยะเวลานาน ในปัจจุบัน วิธีการจับจ่ายใช้สอยที่ห้างสรรพสินค้าและซูเปอร์มาร์เก็ต หรือตลาดติดแอร์กลายเป็นเรื่องปกติธรรมดาในชีวิตประจำวันของคนเมือง ส่งผลให้ร้านขายของชำ หรือร้านโชห่วย รวมไปถึงผู้ค้าในตลาดไม่ติดแอร์ประเภทต่างๆมีรายได้ที่ลดลงจนต้องปิดกิจการไปในหลายแห่งเนื่องจากไม่สามารถสู้กับกระแสการลงทุนของผู้ประกอบการรายใหญ่ได้

2.3.3 การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและวัฒนธรรม

คำกล่าวที่ว่า...ลูกหลานชาวเมืองในปัจจุบันเติบโตกันในห้างฯ แทนที่จะเป็นชุมชนละแวกบ้านของเขาเอง...สะท้อนให้เห็นสภาพชีวิตของคนรุ่นใหม่ในปัจจุบันที่ขาดความผูกพันกับถิ่นที่อยู่ของตน สภาพสังคมเป็นแบบไร้ชุมชนและขาดการรวมกลุ่ม แทนที่ผู้คนจะมีเวลาใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนละแวกบ้านดังเช่นวิถีชีวิตแบบเครือญาติในสังคมเกษตรกรรมสมัยก่อนที่การปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านเป็นเรื่องสำคัญของชีวิต แต่กลับต้องเดินทางออกนอกบ้านเพื่อไปทำงาน สังสรรค์สังคม รวมถึงหาความบันเทิงและพักผ่อนหย่อนใจที่ห้างสรรพสินค้าและสถานบันเทิงต่างๆ ด้วยเหตุนี้ อาคารพาณิชย์ขนาดใหญ่แบบครบวงจรจึงเกิดขึ้นมากมาย (Koanantakool and Askew, 1993)

ทั้งนี้ เป็นที่น่าสนใจศึกษาว่า กระบวนการผลิตซ้ำของรูปแบบการพัฒนาอย่างไม่ยั่งยืนดังกล่าวนี้ จะก่อให้เกิดผลกระทบต่องานที่ ทั้งในด้านกายภาพ พฤติกรรมการใช้สอยและทัศนคติของผู้อยู่อาศัยอย่างไร และผลดังกล่าวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ (Image) ของกรุงเทพฯ และเอกลักษณ์ของถิ่นที่ (Identity of place) นั้นๆอย่างไร การศึกษาเจาะลึกถึงผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบดังกล่าว ณ พื้นที่ใด ๆ จึงเป็นสิ่งที่จำเป็น การเรียนรู้จากการกระทำที่ผิดพลาดย่อมเป็นบทเรียนที่ดีที่จะสอนให้เราตัดสินใจเลือกในทางที่เหมาะสม และหลีกเลี่ยงการกระทำที่ผิดพลาดไม่ให้เกิดขึ้นอีกในอนาคต

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่นในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล:
ผลกระทบจากการตัดโค่นชายถนนวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร

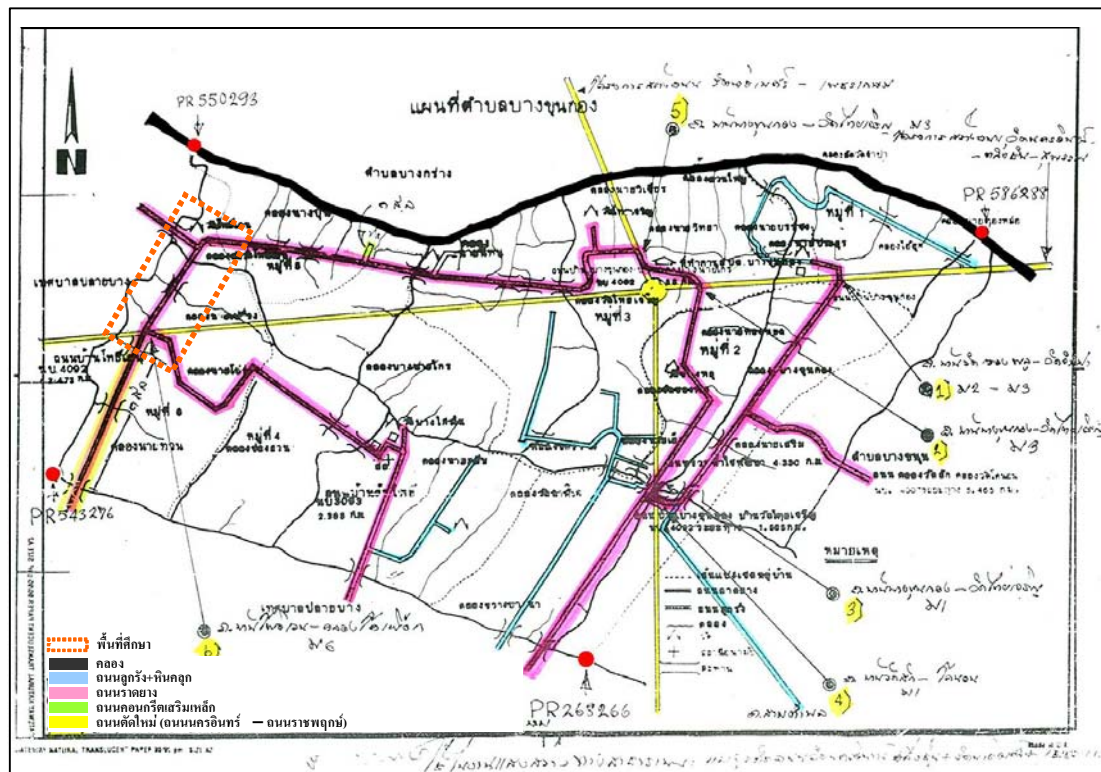

ภาพที่ 2-3 แผนที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑลแสดงตำแหน่งพื้นที่ศึกษาทั้ง 3 แห่ง (มาตราส่วน 1:200,000)
ที่มา (Thinknet, 2004)

2.4 ปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของกรุงเทพมหานคร

งานวิจัยในระดับปริญญาเอกของผู้วิจัยเรื่อง “การอ่านและแปลความหมายภูมิทัศน์ของกรุงเทพมหานครในปัจจุบัน: การเปลี่ยนแปลงทัศนคติและคุณค่าความหมายของถิ่นที่” (Noparatnaraporn, 2005a) ได้ศึกษาและทำความเข้าใจปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของกรุงเทพมหานคร ซึ่งได้มีการพลิกโฉมอย่างรวดเร็วในช่วงระยะเวลาประมาณ 40 ปีที่ผ่านมา ทั้งนี้ ในการทำความเข้าใจพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่จากอดีตสู่ปัจจุบันนั้น ต้องพึงคำนึงไว้ว่า เราไม่สามารถย้อนเวลาไปทำการศึกษาในอดีตได้ โดยเพียงได้แต่ศึกษาสภาพของพื้นที่และหลักฐานในอดีตที่ยังคงเหลืออยู่ในปัจจุบัน ดังนั้น ในงานวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยจึงได้เลือกศึกษาปรากฏการณ์ดังกล่าว ผ่านการ “อ่าน” กรณีศึกษา 3 กรณีที่มีพัฒนาการของความเป็นเมือง (Urban invasion) ในระดับที่ต่างกัน (ภาพที่ 2-3) ประกอบด้วย

1. บ้านคลองบางราวนก อ. บางกรวย จ.นนทบุรี เป็นตัวแทนของสภาพแวดล้อม “หมู่บ้านสวนริมคลอง” แบบดั้งเดิม ที่การเกษตรยังคงเป็นอาชีพหลักของคนในหมู่บ้าน สภาพแวดล้อมยังคงความเขียวจีของพืชพรรณจากสวนเกษตร และชาวบ้านยังคงความสัมพันธ์แบบเครือญาติและผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น

ภาพที่ 2-1 แผนที่แสดงระบบคลองสาขาและถนนทางหลวงและถนนท้องถิ่นภายในบริเวณอำเภอบางกรวย จ.นนทบุรี
ที่มา ปรับปรุงจากแผนที่สำรวจโดยอบต.บางขุนทอง จ.นนทบุรี สำรวจในปีพ.ศ. 2543

2. ชุมชนหลังวัดปากน้ำฝั่งใต้และพื้นที่ข้างเคียง เขตภาษีเจริญ ฝั่งธนบุรี เป็นตัวแทนของสภาพแวดล้อมที่มีการอยู่ร่วมกันของ "ชุมชน" ตั้งแต่เดิมที่อยู่มาเป็นระยะเวลานาน กับ กลุ่มบ้านใน "ที่จัดสรร" และ "หมู่บ้านจัดสรร" ที่ย้ายเข้ามาใหม่ ลักษณะสภาพแวดล้อมที่ต่างกันโดยสิ้นเชิงของทั้ง 2 กลุ่มนี้ ได้ก่อให้เกิดลักษณะพิเศษและความเฉพาะตัวของพื้นที่บริเวณนี้ในภาพรวม
3. ซอยอ่อนนุช 29 ถึง ซอยอ่อนนุช 33/1 เขตสวนหลวง กรุงเทพฯ เป็นตัวแทนของพื้นที่ที่มีความเป็นเมืองสูงสุดใน 3 พื้นที่ศึกษา พื้นที่นี้ไม่สามารถระบุได้ว่าเป็นชุมชนลักษณะใด เนื่องจากการกระจายตัวทางสังคมมีสูงและรากฐานการยึดเหนี่ยวทางสังคมและจิตใจได้สูญสลายไปอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง สภาพพื้นที่ที่เต็มไปด้วยอาคารคอนกรีตและตึกสมัยใหม่ได้กลายเป็นภาพลักษณ์ของพื้นที่ที่ไร้ซึ่งเอกลักษณ์ เพราะหากมองแต่เพียงในด้านกายภาพก็จะพบว่ามีความคล้ายคลึงกับพื้นที่อื่นๆอีกมากมายในกรุงเทพฯปัจจุบัน

หาก "อ่าน" พัฒนาการของกรุงเทพฯผ่านกรณีศึกษาโดยเรียงลำดับจากกรณีที่ 1, 2 และ 3 ตามลำดับ จะพบว่ากรุงเทพฯมีพัฒนาการของความเป็นเมืองในรูปแบบที่ไม่ยั่งยืน ลักษณะ "การผลิตซ้ำ" ดังกล่าวเป็นทิศทางการพัฒนาที่จะนำพากรุงเทพฯไปสู่ความเป็น "เมืองไร้

ที่” หรือ a city of nowhere ในที่สุด ในการนี้ ผู้วิจัยได้อธิบายการเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะของพื้นที่และถิ่นที่อย่างไทย (Thai spaces and places) แบ่งเป็น 3 ประเด็นหลัก ประกอบด้วย

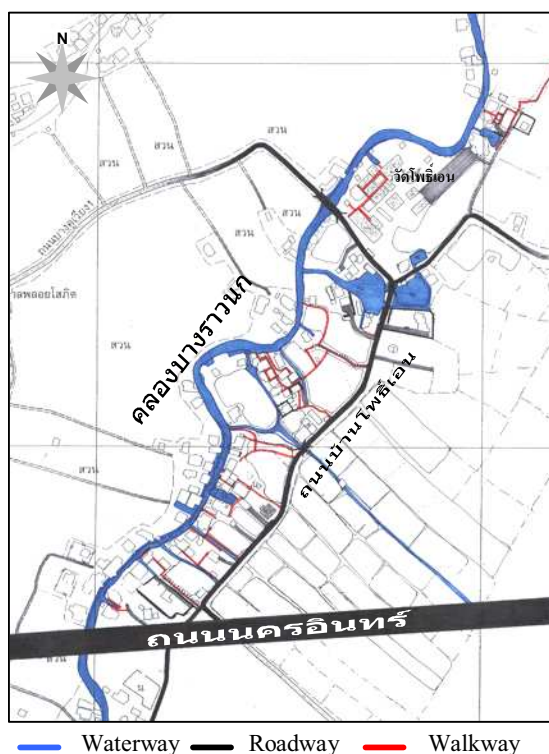
1. ความสำคัญของคลอง (The centrality of *khlong*)
2. คุณลักษณะของการไร้ซึ่งขอบเขตและการแบ่งแยก (The unboundedness)
3. การก่อร่างสร้างชุมชน (The community formation)

การศึกษาดังกล่าวชี้ให้เห็นแนวโน้มการเสื่อมโทรมและการลดบทบาทความสำคัญของคลองในวิถีชีวิตประจำวันของคนเมืองกรุง ลักษณะของวิถีชีวิตของคนไทยภาคกลางที่มีความผูกพันกับสายน้ำ ซึ่งนับได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของคนกรุงเทพฯ มาเป็นเวลานาน ได้เสื่อมโทรมลงและค่อยๆ จางหายไปจนเกือบจะหมดสิ้น (Noparatnaraporn, 2003a) และการแปรเปลี่ยนของคุณลักษณะของความสัมพันธ์แบบไร้ซึ่งขอบเขตและการแบ่งแยก จากที่เคยเป็นแบบแผนที่สามารถอธิบายการสอดแทรกของวัฒนธรรมไทยเข้ากับพื้นที่ได้อย่างชัดเจนและครบถ้วนทุกแง่มุม กลายเป็นเพียงคุณลักษณะที่คงเหลืออยู่ในวิถีคิดและพฤติกรรมการใช้สอยพื้นที่ของคนเมืองใหม่เท่านั้น (Noparatnaraporn, 2005b) อีกทั้ง รูปแบบการกระจายตัวทางสังคมและการลดน้อยถอยลงของความเป็นชุมชน (community fragmentation) การขาดซึ่งความผูกพันและแรงยึดเหนี่ยวในชุมชนซึ่งจะนำไปสู่ภาวะการไร้ซึ่งสังคมในที่สุด

หลักฐานเหล่านี้ล้วนบ่งชี้ว่า ความมีเอกลักษณ์ของถิ่นที่ของกรุงเทพฯ ที่เคยปรากฏเห็นอย่างชัดเจนนั้น ได้ลดน้อยถอยลงเป็นลำดับ ความเป็นเมืองที่คืบคลานไปยังพื้นที่ชานเมืองรอบด้านของกรุงเทพฯ เป็นตัวแปรสำคัญที่จุดชนวนให้วงจรการพัฒนาอย่างไม่ยั่งยืนนี้เกิดขึ้น กระบวนการดังกล่าวนอกจากจะเป็นการเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของกรุงเทพฯ แล้ว ยังเป็นการกลืนกินและทำลายรากเหง้าทางสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่ได้สั่งสมมาเป็นเวลาช้านานอีกด้วย ดังนั้นภาครัฐจึงควรเร่งค้นหาแนวทางที่จะยับยั้งหรือควบคุมการขยายตัวที่ไร้ขีดจำกัดนี้

2.5 การทบทวนการอ่านและแปลความหมายถิ่นที่อย่างไทย ((Re)reading and (re)interpreting Thai place)

กระบวนการอ่าน (Reading) และตีความ (Interpreting) ที่มีผลสืบเนื่องจากปัจจัยทางสังคม วัฒนธรรม และการเมืองนั้น มีผลต่อความเข้าใจในเรื่องอัตลักษณ์ (Identity) และความแท้ (Authenticity) ของถิ่นที่ ผู้วิจัยได้นำเสนอกรอบความคิดในการ “อ่าน” และ “แปลความหมาย” พื้นที่ (space and place) ในมิติต่างๆ อันได้แก่ ด้านกายภาพ พฤติกรรมการใช้สอย และทัศนคติและความเชื่อ โดยกรอบความคิดดังกล่าวนี้ได้มาจากการประมวลผลความรู้ในเรื่องวัฒนธรรมไทยที่มีผลต่อการรับรู้ในเรื่องภูมิทัศน์ผ่านการสังสมทางประวัติศาสตร์และกาลเวลา ทั้งนี้ วิธีการอ่านพื้นที่ดังกล่าวจะได้ถูกนำมาใช้กับงานวิจัยต่อไป

ภาพที่ 2-2 แผนที่แสดงระบบการสัญจรทางบก น้ำ และทางเท้า ในบริเวณบ้านบางราวนก ต.บางขุนกอง อ.บางกรวย จ.นนทบุรี (มาตราส่วน 1:10,000)
ที่มา ปรับปรุงจากแผนที่ของกรมผังเมือง จ.นนทบุรี
สำรวจในปีพ.ศ. 2543

ธรรมชาติของถิ่นที่ (place) นั้นมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา กระบวนการที่ก่อให้เกิดถิ่นที่นั้น ประกอบด้วย 2 องค์ประกอบหลัก นั่นก็คือ มนุษย์กับพื้นที่ (human and space) เมื่อองค์ประกอบใดเปลี่ยนแปลงก็จะมีผลให้องค์ประกอบต้องแปรเปลี่ยนเช่นกัน ลักษณะความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันเป็นวงจรเช่นนี้เป็นแนวทางการมอง/อ่านภูมิทัศน์ (landscape) ที่เน้นการทำความเข้าใจกระบวนการที่เกิดขึ้น (constituting processes) ตามกาลเวลา ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศวิทยา สิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง ดังนั้น การทำความเข้าใจ (อ่าน) พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง จึงเป็นสิ่งที่หยุดนิ่งไม่ได้ องค์ความรู้ที่ได้จากการอ่านถิ่นที่หนึ่งๆ ย่อมเป็นผลที่เกิดจากปัจจัยแวดล้อมและคุณลักษณะของพื้นที่นั้น ณ เวลานั้นๆ หาได้เป็นคุณค่าของพื้นที่ที่อยู่เหนือกาลเวลาไม่

การศึกษาพื้นที่หนึ่งพื้นที่ใดจึงจำเป็นต้องมีการกระทำเป็นระยะๆ เนื่องจากปัจจัยที่เกี่ยวข้องมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

ในช่วงต้นปี 2545 ซึ่งเป็นเวลาที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาสำรวจกรณีศึกษาที่ 1 – บ้านบางราวนก อ.บางกรวย จ.นนทบุรี นั้น เป็นช่วงเวลาเดียวกันกับการก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณวัดนครอินทร์และถนนต่อเชื่อมสายติวานนท์-เพชรเกษม-รัตนวิเบศน์ ซึ่งการตัดโครงข่ายถนนเชื่อมต่อในโครงการดังกล่าวได้พาดผ่านบริเวณมุมของพื้นที่ศึกษาด้านทิศใต้ (ภาพที่ 2-1 และ ภาพที่ 2-2) ถนนดังกล่าวซึ่งมีความกว้างถึง 60 เมตรได้เปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของพื้นที่โดยสิ้นเชิง แต่เนื่องจากในขณะนั้นถนนดังกล่าวยังอยู่ในระหว่างก่อสร้างและยังไม่ได้เปิดใช้ สภาพแวดล้อมของพื้นที่ศึกษาโดยรอบจึงยังรายล้อมด้วยพื้นที่สีเขียวของเรือกสวนไร่นาซึ่งเคยมีอยู่มาแต่เดิม ทั้งนี้ จากการสัมภาษณ์เจาะลึกถึงทัศนคติเรื่อง การเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านพบว่า ชาวบ้านตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงที่ย่อมต้องมีขึ้นในอนาคต แต่ยังไม่สามารถคาดการณ์ถึงผลที่จะตามมาภายหลังการเกิดของถนนสายดังกล่าว รวมทั้งผลกระทบต่อคนและท้องถิ่นที่จะมีขึ้นต่อไปได้

ขณะนี้โครงการก่อสร้างโครงข่ายถนนดังกล่าวได้แล้วเสร็จและเปิดใช้มาตั้งแต่ปี 2546 จึงเป็นที่น่าสนใจติดตามศึกษาต่อว่า ภายใต้สภาวะการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมโดยรอบ เช่นนี้ 1) คุณลักษณะและความเป็นเอกลักษณ์อย่างชัดเจนของท้องที่ดังกล่าวจะแปรเปลี่ยนเป็น เช่นไร 2) ชาวบ้านจะมีการปรับตัวและวิถีชีวิตอย่างไร และ3) ระบบสังคม วัฒนธรรม รวมไปถึง ระบบการเมืองของพื้นที่มีการปรับตัวหรือไม่ มีผลอย่างไรต่อการรับรู้ถึงเอกลักษณ์ของพื้นที่

ทั้งนี้ ผลการสำรวจพื้นที่บ้านบางรวนก (กรณีศึกษาที่ 1) โดยการเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงปี 2545 ถึงปี 2549นี้ จะถูกนำมาเปรียบเทียบกับพื้นที่กรณีศึกษาที่ 2 และ 3 (ดังที่ได้อธิบายในข้างต้น) ที่มีระดับความเป็นเมืองค่อนข้างมาก เพื่อตอบคำถามในเรื่องแนวโน้มการพัฒนาของพื้นที่ภายหลังการตัดถนนว่าจะมีทิศทางไปในทางเดียวกันหรือไม่ หากมีแนวโน้มไปในทิศทางเดียวกันคือมุ่งพัฒนาสู่การเป็นชุมชนที่ไม่ยั่งยืน รัฐจะมีวิธีการจัดการอย่างไรในกระบวนการการพัฒนาเมืองเพื่อที่จะยับยั้งผลเสียที่เราสามารถคาดการณ์ได้ว่าจะเกิดตามมานี้ แต่หากหมู่บ้านนี้ยังคงความเป็นเอกลักษณ์เอาไว้ได้ ก็เป็นที่น่าสนใจค้นหาต่อว่าปัจจัยใดที่ทำให้ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมดังกล่าวยังสามารถคงอยู่ได้

บทที่ 3

การออกแบบงานวิจัย

เพื่อให้งานวิจัยบรรลุตามวัตถุประสงค์และตอบคำถามของงานวิจัย ผู้วิจัยจึงได้ออกแบบงานวิจัยโดยคำนึงถึงองค์ประกอบ 5 ส่วนสำคัญ ได้แก่ 1) กลยุทธ์ในการวิจัย 2) พื้นที่ศึกษา 3) ขอบเขตของการวิจัยและวิธีดำเนินการวิจัย 4) วิธีการเก็บและรวบรวมข้อมูล 5) อุปกรณ์ที่ใช้ในการวิจัย มีรายละเอียดดังนี้ และ 6) อุปสรรคและข้อจำกัดในการศึกษา มีรายละเอียดดังนี้

3.1 กลยุทธ์ในการวิจัย (Research Strategies)

3.1.1 ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Method)

เนื่องจากงานวิจัยชิ้นนี้ให้ความสำคัญกับคุณค่าและความหมายที่สอดแทรกอยู่ในคุณลักษณะพิเศษของถิ่นที่นั้นๆ รวมไปถึงทัศนคติของผู้ที่อาศัย มากกว่าการคำนึงถึงปริมาณหรือค่าตัวเลขที่เป็นตัวแทนของกลุ่มตัวอย่างนั้นๆ ดังนั้นลักษณะระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพจึงเป็นวิธีที่เหมาะสมและเลือกใช้

3.1.2 กรณีศึกษา (Case Study)

การศึกษาผลกระทบจากการตัดถนนต่อภูมิทัศน์ของกรุงเทพมหานครและปริมณฑลได้ถูกนำเสนอผ่านกรณีศึกษาของการตัดโครงการถนนวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตก กรณีศึกษานี้เป็นตัวอย่างของการศึกษาปรากฏการณ์ซ้ำที่เกิดขึ้นจากการตัดโครงการถนนขนาดใหญ่ในกรุงเทพมหานคร ผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาเมืองและการเปลี่ยนโฉมภูมิทัศน์ต่อวิถีชีวิตของผู้อยู่อาศัยจะเป็นบทเรียนที่ดีให้กับโครงการตัดถนนในเมืองใหญ่อื่นๆได้ต่อไป

3.1.3 การสำรวจภาคสนาม (Field Study)

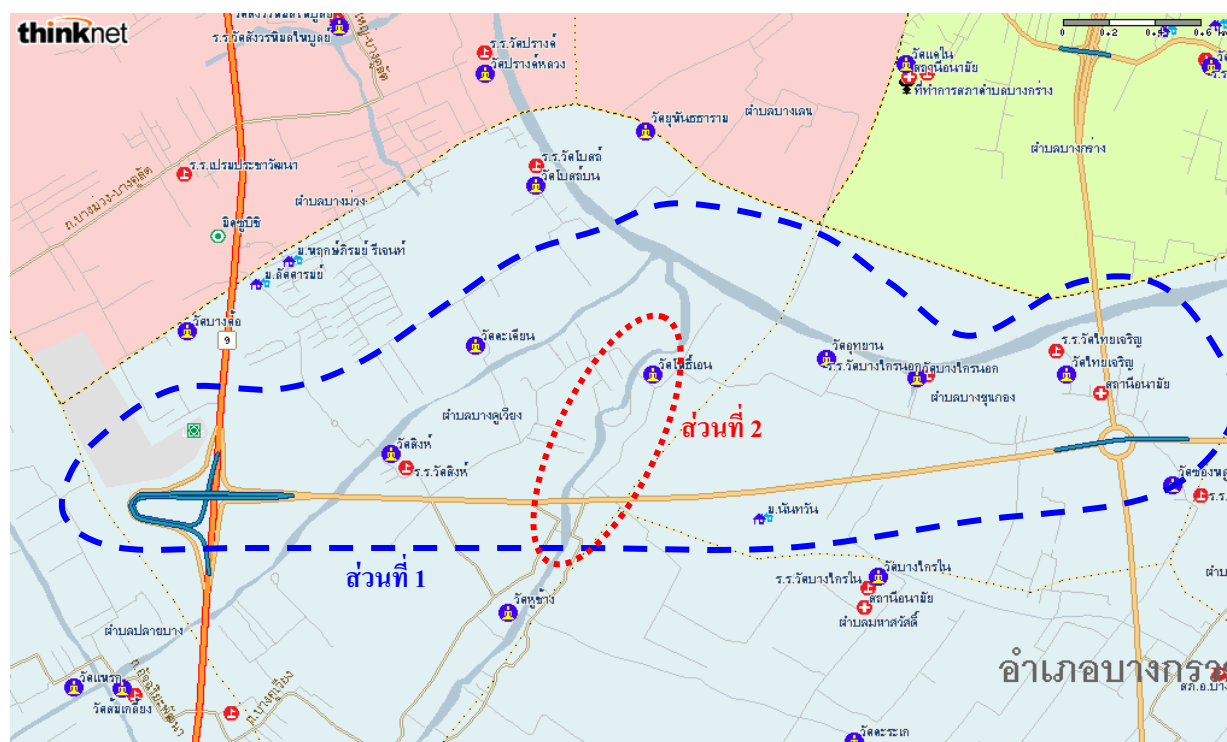
เทคนิคการสำรวจภาคสนามได้ถูกนำมาใช้ในการหาข้อมูลปฐมภูมิด้านกายภาพ พฤติกรรมรวมถึงทัศนคติของผู้อยู่อาศัย เพื่อนำไปเปรียบเทียบกับผล การสำรวจข้อมูลของพื้นที่ในปีพ.ศ. 2545

ทั้งนี้ การสำรวจภาคสนามแบ่งเป็น 2 ช่วง ได้แก่ ช่วงที่ 1) การสำรวจบริเวณพื้นที่สองข้างถนนนครอินทร์ จากแยกถนนราชพฤกษ์ ไปบรรจบที่แยกถนนกาญจนาภิเษก (ภาพที่ 3-1) ในช่วงปีพ.ศ. 2549 ถึงพ.ศ.2550 เพื่อสำรวจลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ ได้แก่ สภาพอาคาร การใช้ประโยชน์อาคารและที่ดิน ลักษณะภูมิทัศน์ริมสองฝั่งถนน รูปแบบการคมนาคมขนส่ง และโครงการบ้านจัดสรรใหม่ (ระบบการจัดสรรที่ดินและรูปแบบบ้าน) และ ช่วงที่ 2) การสำรวจพื้นที่บริเวณโดยรอบของหมู่บ้านบางรวนก ในช่วงปีพ.ศ. 2552 เพื่อสำรวจลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ ได้แก่ สภาพอาคาร การใช้ประโยชน์อาคารและที่ดิน พฤติกรรมการใช้สอยพื้นที่ และสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัย

3.2 พื้นที่ศึกษา (Study Area)

พื้นที่ศึกษาในงานวิจัยนี้มี 2 ระดับ (ภาพที่ 1) ได้แก่

1. พื้นที่ในระดับภาพกว้าง (Macro scale) ได้แก่ พื้นที่สองข้างถนนนครอินทร์ จากแยกถนนราชพฤกษ์ ไปบรรจบที่แยกถนนกาญจนาภิเษก
2. พื้นที่ในระดับเฉพาะ (Micro scale) ได้แก่ บริเวณโดยรอบหมู่บ้านบางรวนก หมู่ที่ 6 ตำบลบางขุนทอง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี

ภาพที่ 3-1 แผนที่แสดงขอบเขตพื้นที่ศึกษาในภาพกว้าง (ส่วนที่ 1) และพื้นที่เฉพาะ (ส่วน 2)
ที่มา (Thinknet, 2006)

3.3 ขอบเขตของการวิจัยและวิธีดำเนินการวิจัย (Scope of study and Research Procedures)

งานวิจัยชิ้นนี้ประกอบด้วย 2 ส่วนหลัก มีรายละเอียดดังนี้

ส่วนที่ 1 การศึกษาผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนกับพื้นที่โดยรอบ (Macro scale) (ปีพ.ศ. 2550)

1. การสำรวจข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) ในเชิงคุณภาพ (Qualitative research method) ของพื้นที่โดยรอบในภาพกว้าง (ภาพที่ 3-1) ที่ได้รับผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนนครอินทร์ใน 3 ด้านหลัก¹ ประกอบด้วย

1.1. ด้านระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อม (Ecological system)

โดยการสำรวจข้อมูลทางกายภาพของพื้นที่โดยรอบในปัจจุบัน ประกอบด้วย จำนวนและรูปแบบสิ่งปลูกสร้าง, ระบบโครงข่ายการสัญจรทั้งทางบก น้ำ และทางเท้า, รูปแบบและลักษณะการใช้ประโยชน์ของที่ว่างประเภทต่างๆ

1.2. ด้านระบบเศรษฐกิจและการค้าขาย (Economic system)

โดยการสำรวจแหล่งการค้าในท้องที่ และสอบถามผู้ที่เกี่ยวข้องในระบบการซื้อขายดังกล่าว ได้แก่ ผู้ประกอบการรายใหญ่และย่อย และผู้ซื้อในกลุ่มฐานะต่าง ๆ กัน เพื่อทำความเข้าใจรูปแบบกิจกรรมการค้าขายของที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

1.3. ด้านระบบสังคมและวัฒนธรรม (Socio-cultural system)

โดยการสังเกตการณ์และสอบถามพฤติกรรมและวิถีชีวิตของผู้อยู่อาศัยในกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มคนท้องถิ่นที่อยู่มาดั้งเดิม กลุ่มคนชั้นกลางที่ย้ายมาใหม่ และ กลุ่มผู้อพยพย้ายถิ่นฐาน เป็นต้น อีกทั้งสังเกตลักษณะการปฏิสัมพันธ์กันของคนในท้องที่ จากการเข้าร่วมกิจกรรมการรวมกลุ่ม, พิธีกรรมทางศาสนา และงานเทศกาลต่างๆ อาทิเช่น งานประจำปีที่วัดทองถิ่น งานสงกรานต์ งานลอยกระทง เป็นต้น

2. การค้นคว้าและศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) เพื่อให้เข้าใจถึงสภาพปัญหาที่ได้รับผลกระทบจากปัจจัยทางการเมือง (Politics of space) โดยการศึกษาค้นคว้ารายละเอียดบทบัญญัติ, นโยบาย ทิศทางและแนวโน้มการพัฒนาและสนับสนุนของภาครัฐในระดับภูมิภาค (Regional

¹ องค์ประกอบดังกล่าวอ้างอิงมาจากแนวคิดเรื่องการวางแผนและพัฒนาอย่างยั่งยืนแบบองค์รวมของ Cambell

planning) ที่มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในช่วงระยะเวลา 4-5 ปีที่ผ่านมา

ส่วนที่ 2 การศึกษาผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนต่อหมู่บ้านบางรวนก (Micro scale) (ปีพ.ศ. 2552)

1. การสำรวจข้อมูลเชิงปฐมภูมิ (Primary data) ในเชิงคุณภาพ (Qualitative research method) ของพื้นที่บริเวณหมู่บ้านบางรวนก (ดูแผนที่ประกอบ – ส่วนที่ 2) โดยการทำความเข้าใจกระบวนการและวิถีทางสังคมและสภาพแวดล้อม รวมไปถึงปัจจัยผลกระทบและเงื่อนไข ที่นำไปสู่การดำรงอยู่ การล่มสลาย และการเปลี่ยนแปลงเอกลักษณ์ของถิ่นในด้านต่าง ๆ ดังนี้
 - ด้านกายภาพ (Physical study) โดยการสำรวจสภาพแวดล้อม กายภาพ อันประกอบไปด้วย มวลอาคาร (built-form) ที่ว่าง (space) และทางสัญจร (spatial structure) ของพื้นที่ที่ทำการศึกษา
 - ด้านพฤติกรรมการใช้สอย (Behavioural study) โดยการสังเกตการณ์และสอบถามพฤติกรรมของชาวบ้านเกี่ยวกับการประกอบกิจกรรมต่างๆในชีวิตประจำวัน
 - ด้านทัศนคติและความเชื่อ (Perceptual study) โดยการสัมภาษณ์เดี่ยวแบบเจาะลึก (one-to-one semi-structure interview) กับชาวบ้านในเรื่องมุมมอง ทัศนคติ และความคิดเห็นต่อการดำรงอยู่ และการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านในช่วงระยะเวลา 4-5 ปีที่ผ่านมา
2. การค้นคว้าและศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) โดยการศึกษา ค้นคว้าเพิ่มเติม รายละเอียดบทบัญญัติ, นโยบาย ทิศทางและแนวโน้มนการพัฒนาและสนับสนุนของภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษาในระดับท้องถิ่น (local planning & policy) โดยการสอบถามเจ้าหน้าที่รัฐและเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น
3. การวิเคราะห์เปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงเวลา 4-5 ปีที่ผ่านมา สังเคราะห์และสรุปสาเหตุ ปัจจัยเงื่อนไขและสาเหตุที่ก่อให้เกิดการดำรงอยู่ การเปลี่ยนแปลง และการล่มสลายของเอกลักษณ์ คุณค่าและความหมายของความเป็น “หมู่บ้านบางรวนก” รวมทั้งวิเคราะห์ผลกระทบอันเนื่องมาจากปัจจัยภายนอก เช่น การกำหนดทิศทางการพัฒนาโดย

ภาครัฐ กระแสการอนุรักษ์พื้นที่สีเขียว และค่านิยมของคนรุ่นใหม่ในยุคไอที
ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่

อนึ่ง ข้อมูลจากการสำรวจทั้ง 2 ส่วนดังกล่าวจะได้นำมาเปรียบเทียบกับ
ข้อมูลจากการสำรวจที่ได้ทำไว้ในปีพ.ศ. 2545 และผลสรุปการวิจัย เพื่อให้
ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในทุกๆด้าน และสามารถนำมาอธิบายได้
อย่างเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง รวมทั้งเปรียบเทียบสภาพดังกล่าวกับพื้นที่ที่มี
ความเป็นเมืองมากกว่า (กรณีศึกษาที่ 2 และ 3 ในวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก)
เพื่อที่จะสามารถคาดการณ์แนวโน้มการพัฒนาของเมืองกรุงเทพฯ ในอนาคตได้
ในการนี้ การนำเสนอผลการสำรวจจะใช้เทคนิคการ mapping analysis,
diagram and table analysis, content analysis ของข้อมูลจากการสัมภาษณ์
และ textual analysis เป็นเครื่องมือในการนำเสนอกลุ่มข้อมูลในมิติต่างๆดังที่
ได้กล่าวข้างต้น

3.4 วิธีการเก็บและรวบรวมข้อมูล (Methods of data collection)

3.4.1 การอ่านและค้นคว้าข้อมูลทุติยภูมิ (Documentation)

การประมวลเอกสารที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ โครงการการก่อสร้างถนนนครอินทร์
และสะพานพระราม 5 แผนและรายงานการพัฒนาของจังหวัดนนทบุรี และแผนที่
ต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในช่วงปี 2543 ถึงปัจจุบัน โดยข้อมูล
ดังกล่าวจะถูกนำไปวิเคราะห์และสังเคราะห์ (Textual analysis) เพื่อประกอบการ
อภิปรายและสรุปผลการศึกษาต่อไป

3.4.2 การสังเกตการณ์ (Observation)

เทคนิคในการสำรวจภาคสนาม ประกอบด้วย การสังเกตการณ์ทางกายภาพ
(Physical observation) ทางพฤติกรรมการใช้สอย (Behavioral observation) และ
การเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมที่ศึกษา (Participation observation)
เป็นเครื่องมือในการวิจัยทั้งในส่วนที่ 1 และส่วนที่ 2

ข้อมูลจากการสำรวจทางกายภาพได้ถูกบันทึกในรูปแบบแผนที่ด้วย
โปรแกรม ArcView GIS 3.3 และประมวลผลโดยการวิเคราะห์เปรียบเทียบการ
เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นก่อนการตัดถนนในปี 2543 และภายหลังการตัดถนนในปี
2550 ทั้งนี้ ข้อมูลต่างๆที่สำรวจมาได้ จะถูกนำมาวิเคราะห์และนำเสนอผลงานโดย

การใช้เทคนิคการบันทึกแผนที่ (Mapping analysis) การทำแผนผังและตาราง (Diagram and table analysis)

3.4.3 การสัมภาษณ์

ข้อมูลเชิงลึกและทัศนคติของผู้อยู่อาศัยในหมู่บ้านบางรวนก (งานวิจัยส่วนที่ 2) จะได้จากการสำรวจเจาะลึกด้วยการสัมภาษณ์เดี่ยว (One-to-one semi-structured interview) กับชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่จำนวน 15 ครัวเรือน ซึ่งประกอบด้วย ผู้อยู่อาศัยเดิมที่เคยทำการสัมภาษณ์แล้วในปี 2545 และผู้อยู่อาศัยที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์จะถูกบันทึกเสียงและนำมาถอดเทปเพื่อประมวลผลโดยวิธีการวิเคราะห์บทสัมภาษณ์อย่างละเอียด (Content analysis of people's account)

3.5 อุปสรรคและข้อจำกัดในการศึกษา

ระหว่างการทำวิจัย ผู้วิจัยพบอุปสรรคในการหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับบริเวณพื้นที่ศึกษา เนื่องจากถนนนครอินทร์เป็นถนนที่เพิ่งจะก่อสร้างเสร็จได้ไม่นาน จึงทำให้ยังไม่มีการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ในบริเวณนี้ นอกจากนี้ ยังพบอุปสรรคในการขอความอนุเคราะห์แผนที่จากหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้างถนน เนื่องจากทางหน่วยงานต่างๆเกรงว่าผลของการศึกษาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น อาจส่งผลกระทบต่อหน่วยงานและการดำเนินงานในช่วงที่ผ่านมา

จากอุปสรรคดังกล่าว ประกอบกับความต้องการในการจัดทำฐานข้อมูลแผนที่ GIS ให้ทันสมัยและถูกต้องตามความเป็นจริง นักวิจัยจึงตัดสินใจปรับปรุงฐานข้อมูลโดยการเขียนแผนที่ขึ้นมาด้วยตนเอง โดยอ้างอิงจากแผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมที่หาได้ ผลดังกล่าวทำให้การทำงานวิจัยล่าช้ากว่าแผนที่กำหนดไว้ นอกเหนือจากเหตุผลส่วนตัวทางด้านสุขภาพของผู้วิจัย

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบอุปสรรคในการเข้าสำรวจพื้นที่ในหมู่บ้านจัดสรรซึ่งมีระบบการรักษาความปลอดภัยที่หนาแน่น ทำให้ไม่สามารถเข้าไปสอบถามผู้อยู่อาศัยในบ้านได้ นักวิจัยจึงได้ปรับเปลี่ยนวิธีสังเกตการณ์และการพูดคุยกับเจ้าหน้าที่โครงการแทนการสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัย

บทที่ 4

พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ ของพื้นที่ 2 ฟังริมถนนนครอินทร์

เนื้อหาในบทที่ 4 นี้เป็นการรายงานผลการสำรวจภาคสนามของพื้นที่ศึกษาในภาพกว้าง (Macro scale) ซึ่งได้ทำการศึกษาในปีพ.ศ. 2550 และการสำรวจภาคสนามของพื้นที่ศึกษาเฉพาะในหมู่บ้านบางรวกในปีพ.ศ. 2552 ทั้งนี้ ได้แบ่งการนำเสนอพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของพื้นที่ 2 ฟังริมถนนนครอินทร์และหมู่บ้านบางรวกออกเป็น 4 ด้านหลัก ประกอบด้วย 1) พัฒนาการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่ 2) การเปลี่ยนแปลงด้านระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อม 3) การเปลี่ยนแปลงด้านระบบเศรษฐกิจและการค้าขาย และ 4) การเปลี่ยนแปลงด้านระบบสังคมและวัฒนธรรม มีรายละเอียดดังนี้

4.1 พัฒนาการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่ (Transformation of settlements)

จากการศึกษาพัฒนาการของพื้นที่ในภาพกว้าง (Macro scale) ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2495 ซึ่งเป็นปีที่มีการจัดทำแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศเป็นครั้งแรก จนถึงปีพ.ศ.2550 สามารถแบ่งพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่ได้เป็น 3 ช่วง ดังนี้

4.1.1 ช่วงที่ 1 ก่อนปีพ.ศ.2530 – ยุคดั้งเดิมของบ้านสวนริมคลอง

จากหลักฐานแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ จะพบรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของวัดและบ้านเรือน (ที่บ้าน – Living Space) ซึ่งมีลักษณะเป็นแนวยาวขนานกับสายน้ำ (Linear Settlement) ได้อย่างชัดเจน โดยพื้นที่ที่ถัดมาจากอาคารบ้านเรือนจะเป็นพื้นที่เกษตรกรรม (Working Space) มีลักษณะภูมิฐานเป็นร่องสวนสลับกับร่องน้ำ มีบ้านเรือนที่ตั้งกระจายอยู่กลางสวนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น พัฒนาการตั้งถิ่นฐานในช่วงนี้ที่สามารถสังเกตเห็นได้นั้นมีเพียงเล็กน้อย คือ มีการขยายตัวของบ้านเรือนบริเวณริมสองฝั่งคลองซึ่งมีความหนาแน่นขึ้นเป็นลำดับ ในขณะที่พื้นที่เกษตรกรรมยังคงความอุดมสมบูรณ์อย่างต่อเนื่อง

4.1.2 ช่วงที่ 2 ปีพ.ศ.2530 ถึงปีพ.ศ.2545 – ยุคก่อร่างสร้างโครงข่ายถนนและสะพาน

ในช่วงนี้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญได้แก่ การตัดถนนวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตก เพื่อเชื่อมเขตตลิ่งชันและอำเภอบางบัวทองของจังหวัดนนทบุรีเข้าด้วยกัน (ภายหลังเรียกว่า ถนนกาญจนาภิเษก) ถนนนี้มีความกว้างเขตทางถึง 70 เมตร 12 ช่องทาง ผลจากการตัดถนนในครั้งนี้ ทำให้พื้นที่ฝั่งตะวันตกของกลุ่มแม่น้ำบางกอกน้อยถูกแบ่งเป็น 2 ฝั่ง นอกจากนี้ยังพบโครงการหมู่บ้านจัดสรรและอาคารพาณิชย์ขนาดใหญ่ขึ้นริมถนนหลักและถนนซอยซึ่งเชื่อมต่อไปยังถนนวงแหวนมากมาย ดังจะเห็นได้จากแผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมในปีพ.ศ.2544 และ พ.ศ.2545

ในช่วงปีพ.ศ.2542 ถึงปีพ.ศ.2546 นี้เองที่เป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญ เนื่องจากการก่อสร้างสะพานพระราม 5 (ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา) และถนนเชื่อมต่อขึ้น – สะพานพระราม 5 เริ่มก่อสร้างเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2542 แล้วเสร็จในเดือนเมษายนปี พ.ศ.2545 ส่วนการก่อสร้างถนนเชื่อมต่อแนวเหนือ-ใต้ (ถนนราชพฤกษ์) แนวตะวันออก-ตะวันตก (ถนนนครินทร์) เริ่มก่อสร้างในเดือนเมษายน พ.ศ.2544 แล้วเสร็จในปลายปี พ.ศ.2546 ถนนนครินทร์นี้มีความกว้างเขตทางถึง 60 เมตร 10 ช่องทางจราจร

ในช่วง 4 ปีหลังนี้เองที่เกิดการขายที่ดินเก็งกำไรจำนวนมาก โดยนายหน้าจะกว้านหาที่ดินริมถนนสายใหม่ไปขายต่อให้กับนักลงทุนที่ต้องการซื้อที่ดินไปพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ ดังจะเห็นได้จากแผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมในเดือนเมษายน ปีพ.ศ. 2546 ซึ่งหมู่บ้านจัดสรรนั้นวันได้เริ่มมีการก่อสร้างแล้วเป็นโครงการแรก ทั้งๆที่ถนนนครินทร์ยังไม่เปิดให้ใช้บริการเลย

ในช่วงนี้ถึงแม้ว่าจะยังไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่สังเกตได้ เนื่องจากการก่อสร้างถนนยังไม่แล้วเสร็จและยังไม่ได้เปิดใช้ แต่การเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์ที่ดินดังกล่าวเป็นกระบวนการเตรียมพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดินในอนาคต อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าการก่อสร้างของถนนสายใหม่จะทำให้พื้นที่ฝั่งเหนือและใต้ถูกแบ่งเป็น 2 ฝั่ง แต่จากการสำรวจพื้นที่ในช่วงเวลาดังกล่าว พบว่าชาวบ้านยังคงสัญจรทั้งทางรถและทางเรือข้ามไปมา เสมือนกับว่าไม่ได้มีถนนสายนี้อยู่เลย เนื่องจากเส้นทางดังกล่าวเป็นเส้นทางประจำที่ชาวบ้านใช้มาเป็นเวลานานตั้งแต่ในอดีต

4.1.3 ช่วงที่ 3 ปีพ.ศ.2547 ถึงปัจจุบัน (ปีพ.ศ.2550) – ยุคทองของบ้านจัดสรร

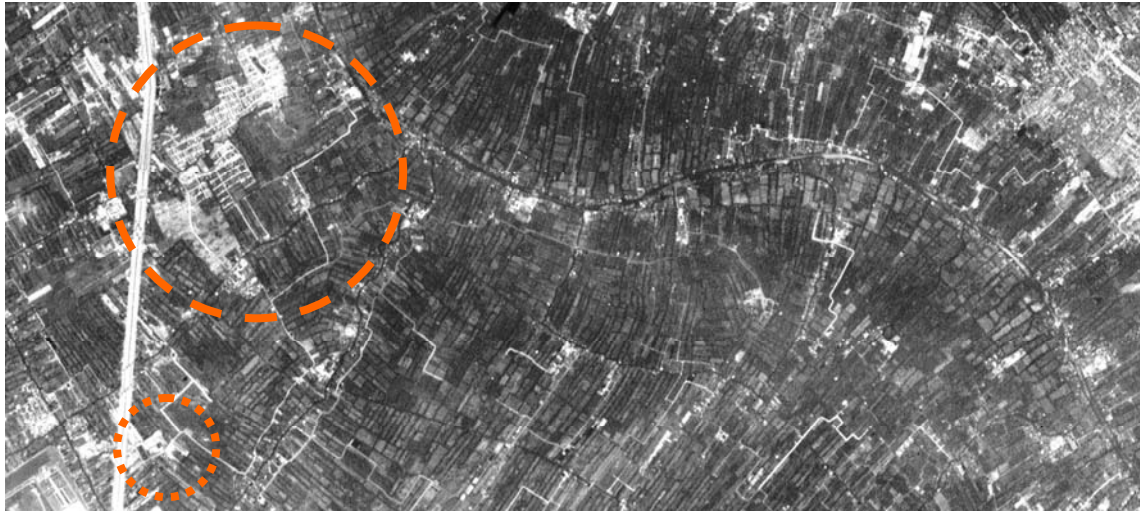
ภายหลังจากที่สะพานพระราม 5 และถนนเชื่อมต่อได้เปิดใช้แล้ว มีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว เพียงช่วงเวลา 3 ปีที่ครั้งที่ผ่านมา พื้นที่สวนเดิมจำนวนมากถูกแทนที่ด้วยอาคารคอนกรีตขนาดใหญ่ โครงการใหม่ๆ เกิดขึ้นมากมายริมถนนนครอินทร์ ซึ่งกลายเป็นถนนสายหลักที่เชื่อมต่อเข้าสู่กรุงเทพฯ และตั้งเมืองนนทบุรี อาทิเช่น หมู่บ้านจัดสรร อาคารพาณิชย์พักอาศัย 4 ชั้น อาคารตลาด อาคารสำนักงาน โรงเรียน โรงงาน ร้านค้า และร้านอาหาร เป็นต้น

โครงการหมู่บ้านจัดสรรเกิดขึ้นริมถนนนครอินทร์ (เฉพาะบริเวณที่ศึกษา) มีทั้งสิ้น 8 โครงการ ประกอบด้วย 3 โครงการทางฝั่งเหนือ ได้แก่ หมู่บ้านนราวดี (2548), หมู่บ้านปรารถนาพิลาส (2548) และหมู่บ้านสัมมากร (2547) ส่วนอีก 5 โครงการทางฝั่งใต้ ได้แก่ หมู่บ้าน The City (2547), ลัดดาวลย์ Elegance (2549), หมู่บ้านนันทวัน (2546), หมู่บ้านมณฑนา (2548) และหมู่บ้านโนเบิลจีโอ (2547) เป็นที่น่าสังเกตว่า หมู่บ้านทางฝั่งเหนือจะเป็นหมู่บ้านขนาดกลาง คือมีจำนวนน้อยกว่า 200 หลัง ในขณะที่หมู่บ้านทางฝั่งใต้จะเป็นหมู่บ้านขนาดกลาง (ต่ำกว่า 200 หลัง) ถึงขนาดใหญ่ (ขนาดประมาณ 300 ถึง 700 หลัง) กลุ่มลูกค้าโดยรวมเป็นผู้มีรายได้ปานกลางค่อนข้างสูงถึงรายได้สูง โดยราคาบ้านอยู่ระหว่าง 3 ล้านบาท ถึง 20 ล้านบาท

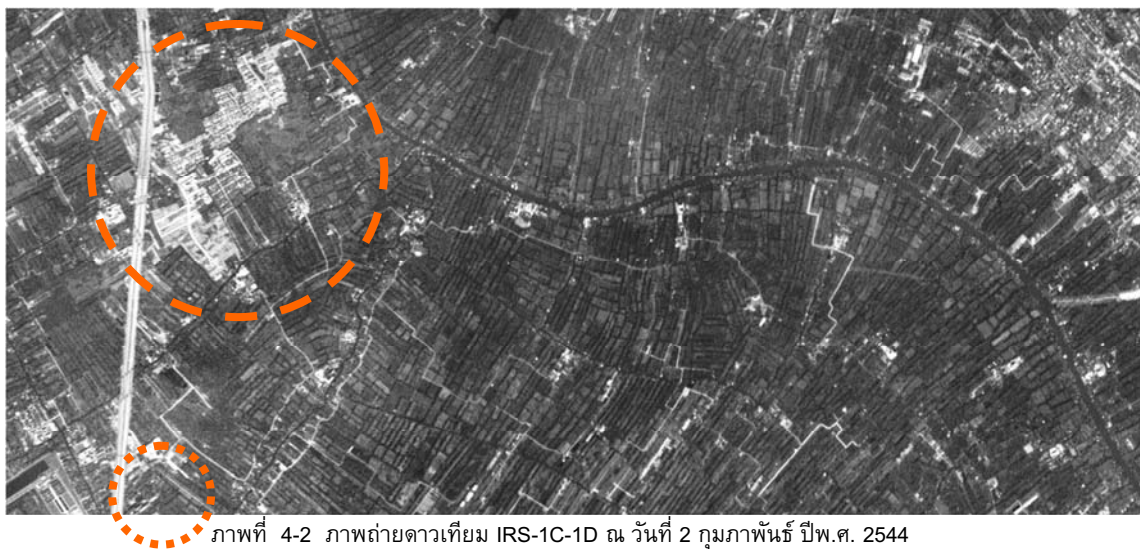
รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านเหล่านี้มีลักษณะเป็นริ้วปลา คือมีถนนซอยตันแยกจากถนนหลักเข้าสู่โครงการและมีบ้านเรียงต่อกันไปอย่างหนาแน่น (Uniform Settlement) รูปร่างของที่ดินเกิดจากรูปร่างของขนาดสวนเดิมที่มาต่อกัน ทั้งนี้ รูปร่างที่ดินในแต่ละโครงการขึ้นอยู่กับจำนวนชนิดที่นายทุนสามารถซื้อต่อกันได้จนเป็นโครงการใหญ่ ลักษณะเช่นนี้แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของบ้านเรือนท้องถิ่นซึ่งปัจจุบันอยู่ริมคลองสายหลัก (คลองบางกอกน้อย) และคลองสายรองต่างๆ ซึ่งในบริเวณพื้นที่ศึกษามีทั้งหมด 3 คลอง ได้แก่ คลองบางคูเวียง คลองบางราวนก และคลองบางไกร (เรียงลำดับจากตะวันตกไปตะวันออก)

ประมวลแผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมของพื้นที่ศึกษา ตั้งแต่ปีพ.ศ.2543 (ก่อนการตัดถนนนครอินทร์) ถึง
ปีพ.ศ.2550 (ภายหลังการตัดถนนนครอินทร์ 5 ปี)

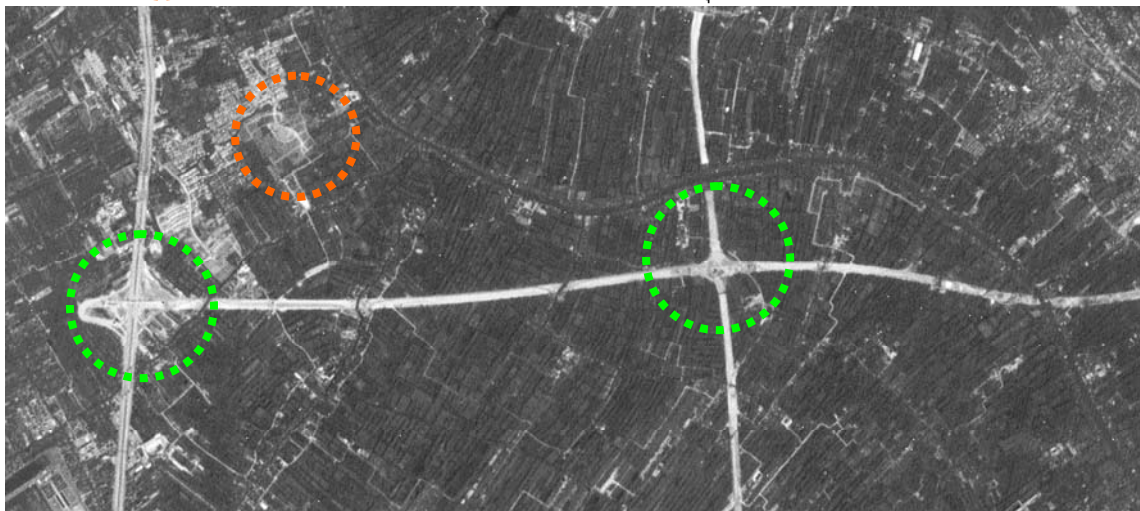
ที่มา สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (องค์การมหาชน)

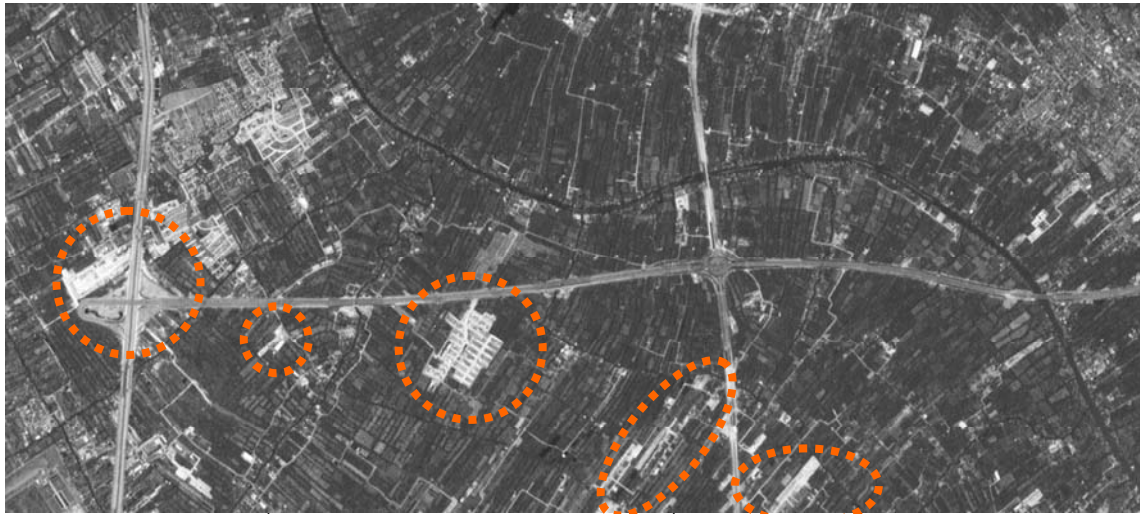
ภาพที่ 4-1 ภาพถ่ายดาวเทียม IRS-1C-1D ณ วันที่ 18 เมษายน ปีพ.ศ. 2543

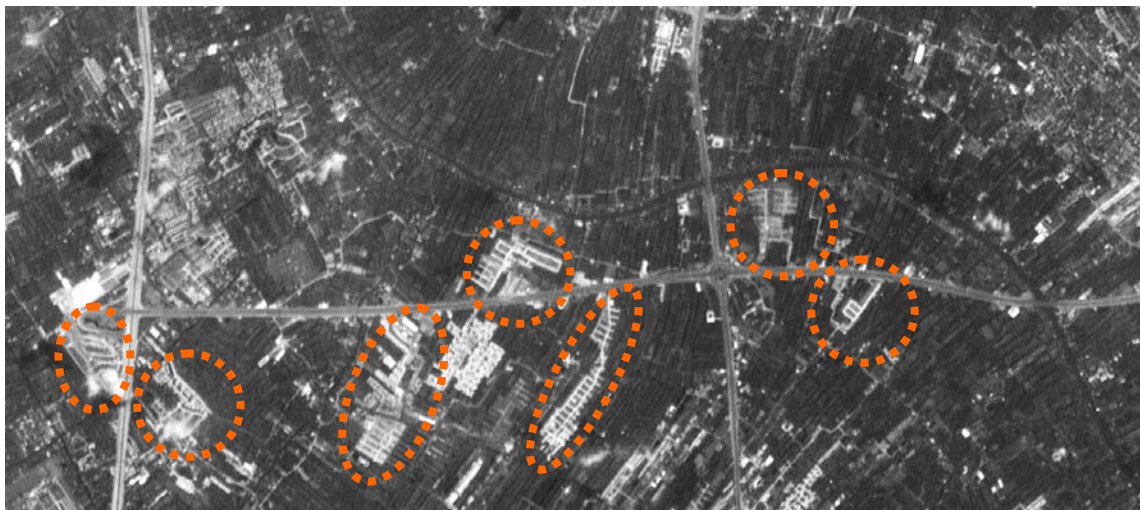
ภาพที่ 4-2 ภาพถ่ายดาวเทียม IRS-1C-1D ณ วันที่ 2 กุมภาพันธ์ ปีพ.ศ. 2544

ภาพที่ 4-3 ภาพถ่ายดาวเทียม IRS-1C-1D ณ วันที่ 18 มกราคม ปีพ.ศ. 2545

ภาพที่ 4-4 ภาพถ่ายดาวเทียม IRS-1C-1D ณ วันที่ 13 เมษายน ปีพ.ศ. 2546

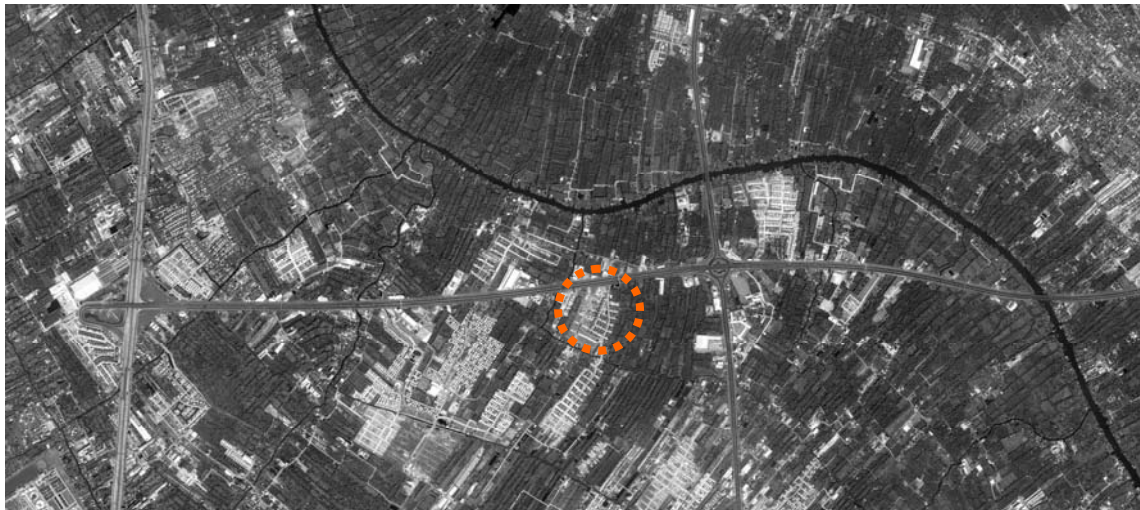

ภาพที่ 4-5 ภาพถ่ายดาวเทียม IRS-1C-1D ณ วันที่ 1 ตุลาคม ปีพ.ศ. 2547

ภาพที่ 4-6 ภาพถ่ายดาวเทียม SPOT5 K/J 262/322 ณ วันที่ 13 ธันวาคม ปีพ.ศ. 2548

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่นในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล:
ผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 4-7 ภาพถ่ายดาวเทียม IKONOS-2 ณ วันที่ 26 มกราคม ปีพ.ศ. 2549

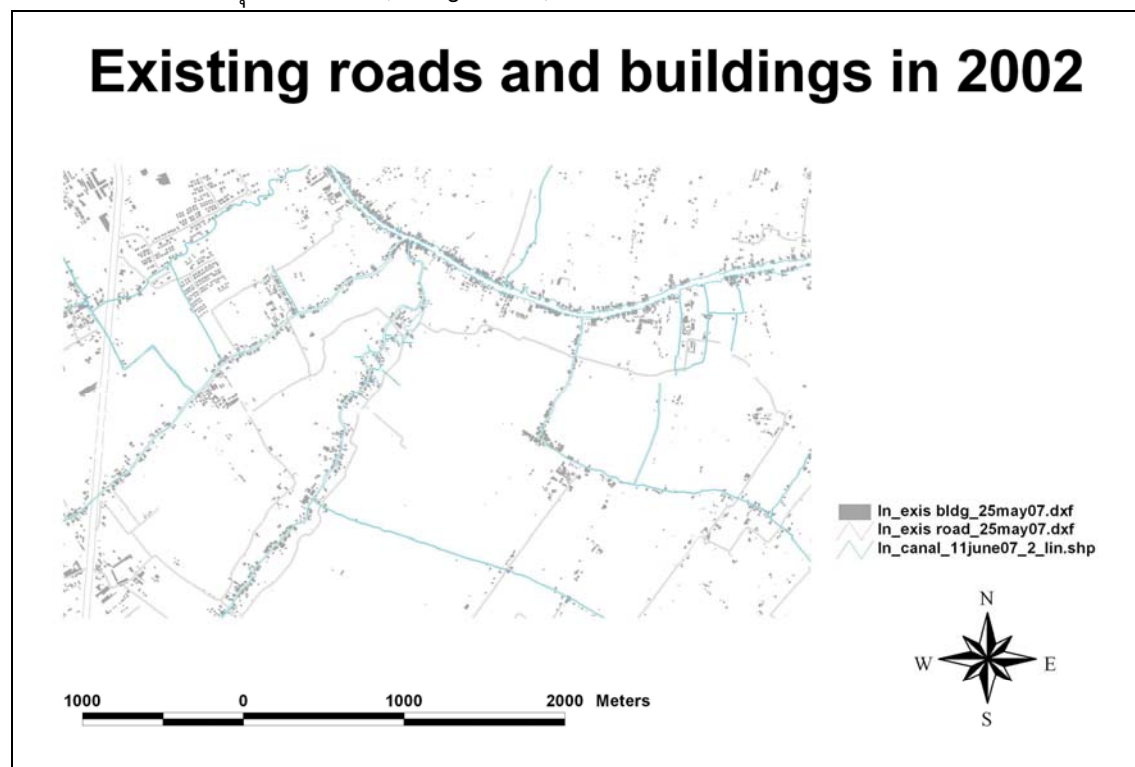
ภาพที่ 4-8 ภาพถ่ายดาวเทียม SPOT5 K/J 262/322 ณ วันที่ 3 กุมภาพันธ์ ปีพ.ศ. 2550

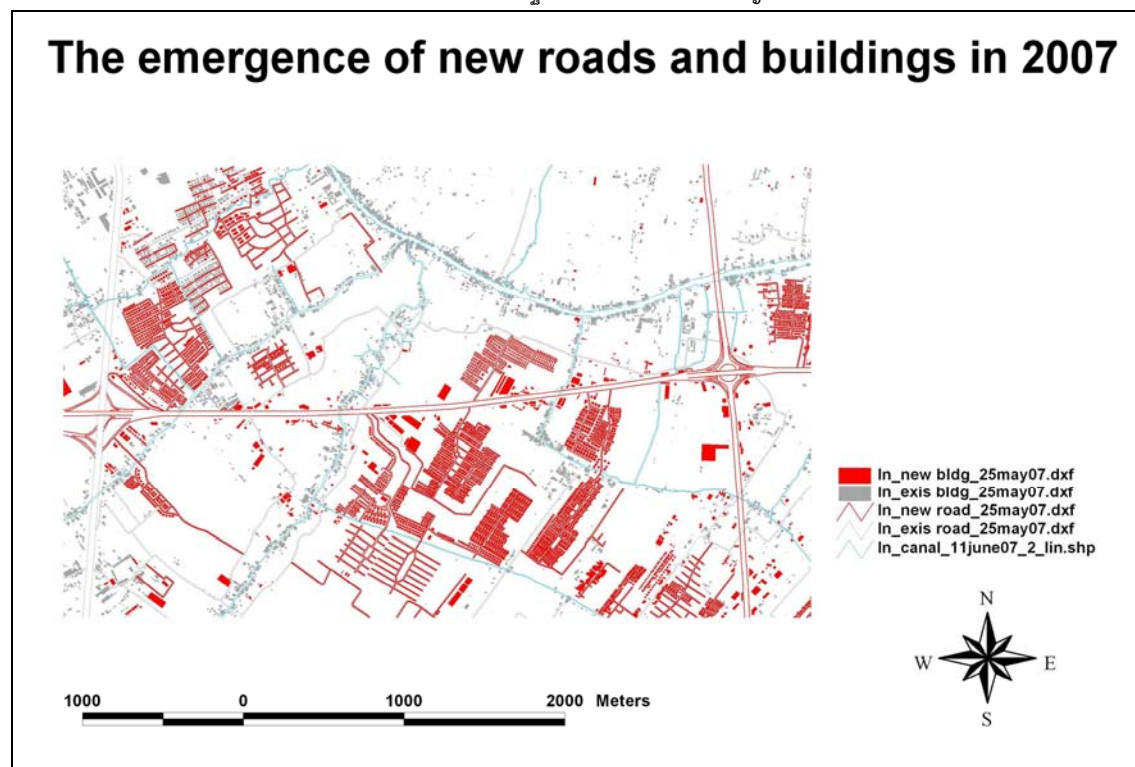
ภาพที่ 4-9 ภาพถ่ายดาวเทียม Point of Asia บันทึกลับ ณ วันที่ 26 มีนาคม ปีพ.ศ. 2550 (ปรับปรุงข้อมูลปีพ.ศ.2548)

แผนที่แสดงการเปรียบเทียบการตั้งถิ่นฐานของอาคารและโครงข่ายทางสัญจรของพื้นที่ศึกษา ในปี
พ.ศ. 2545 (ก่อนการตัดถนนนครอินทร์) และปีพ.ศ.2550 (ภายหลังการตัดถนนนครอินทร์ 5ปี)

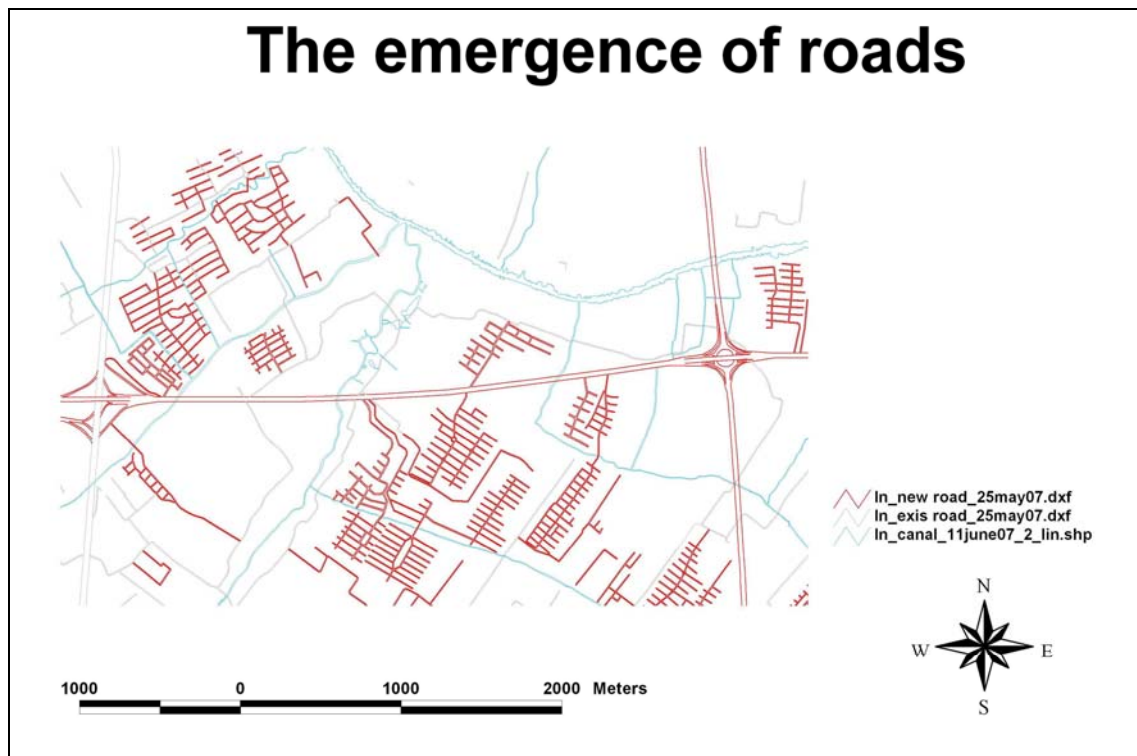
ที่มา ฐานข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) ของผู้ทำวิจัย ปรับปรุงเพิ่มเติมจากฐานข้อมูลของผังเมือง
จังหวัดนนทบุรีปี พ.ศ.2545, Google earth, Point Asia และ GISDA ปี 2550

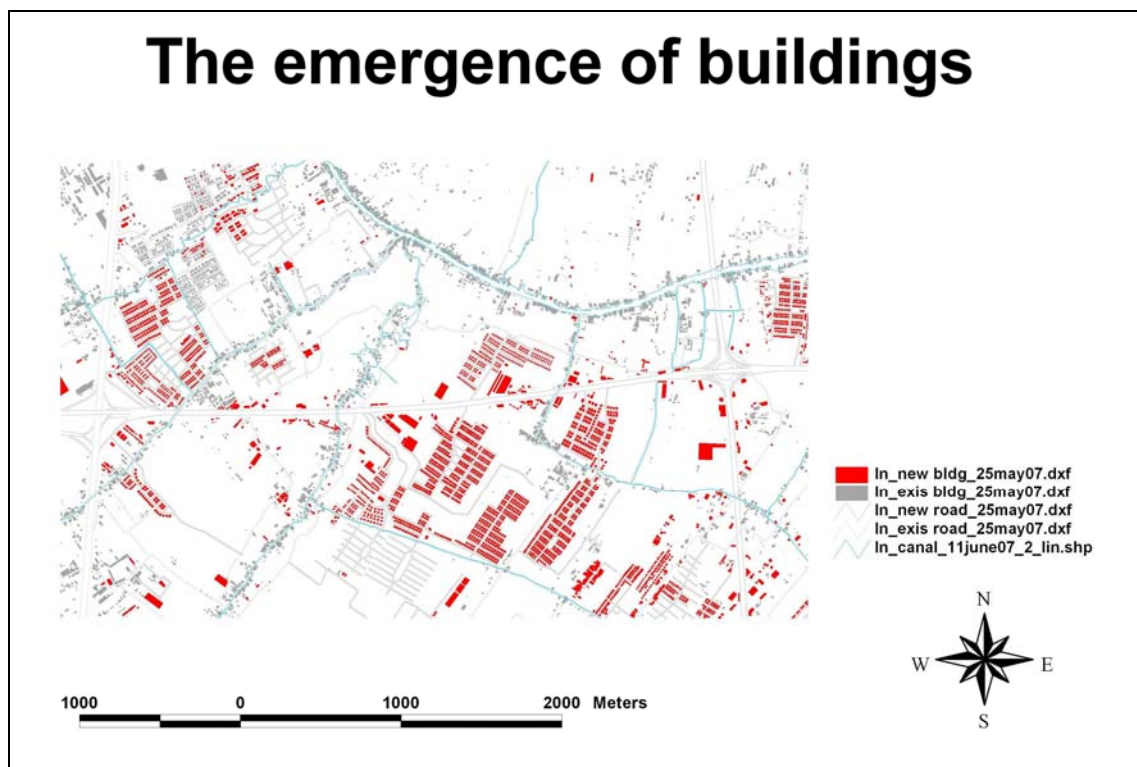
ภาพที่ 4-10 แผนที่แสดงการตั้งถิ่นฐานของอาคารและทางสัญจรในปีพ.ศ. 2545

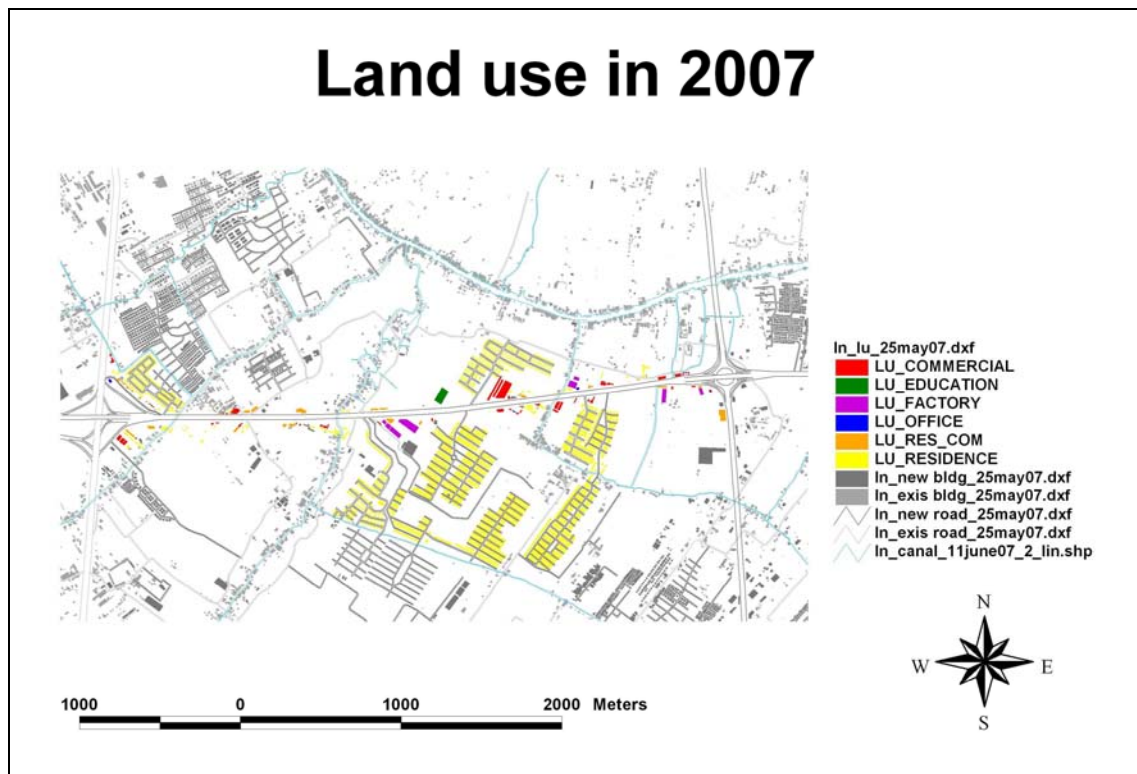
ภาพที่ 4-11 แผนที่แสดงการตั้งถิ่นฐานของอาคารและทางสัญจรในปีพ.ศ. 2550

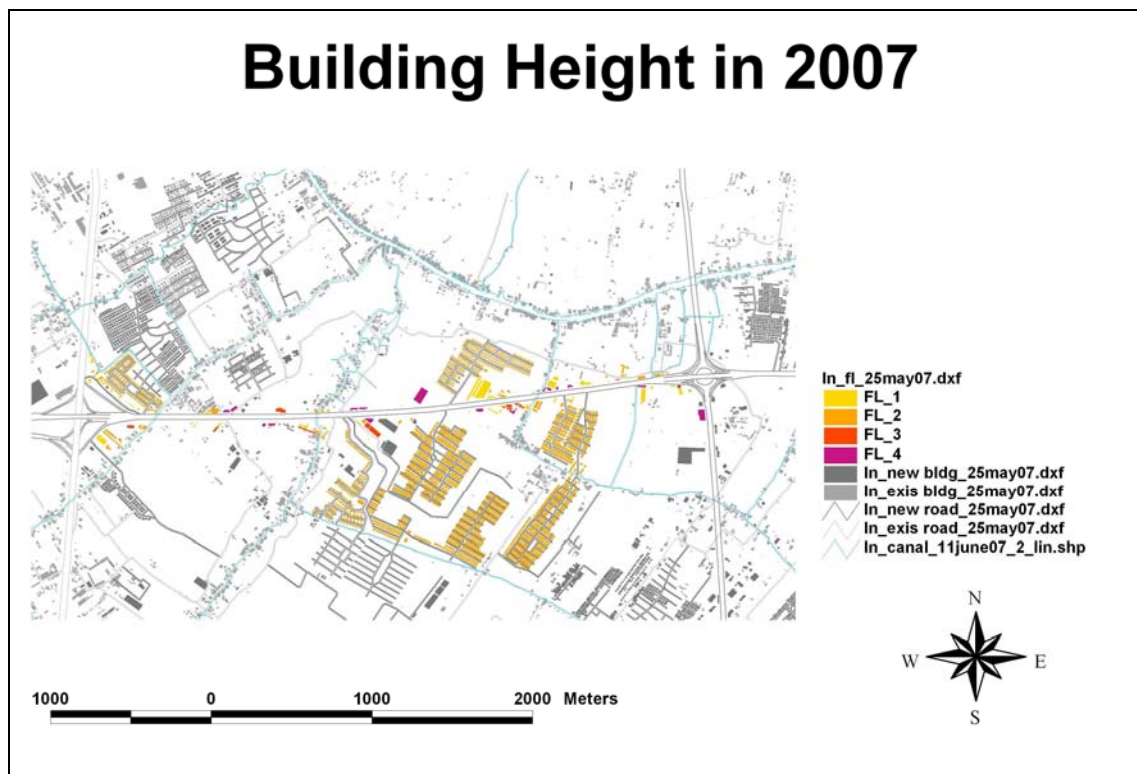
ภาพที่ 4-12 แผนที่แสดงถนนที่สร้างขึ้นในช่วงปีพ.ศ. 2545 ถึงปีพ.ศ. 2550

ภาพที่ 4-13 แผนที่แสดงอาคารที่สร้างขึ้นในช่วงปีพ.ศ. 2545 ถึงปีพ.ศ. 2550

ภาพที่ 4-14 แผนที่แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินริมถนนนครอินทร์ ในปีพ.ศ. 2550

ภาพที่ 4-15 แผนที่แสดงจำนวนชั้นของอาคารริมถนนนครอินทร์ ในปีพ.ศ. 2550

4.2 การเปลี่ยนแปลงด้านระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อม (Ecological system)

จากการศึกษาพัฒนาการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ศึกษาในภาพกว้าง (Macro scale) และพื้นที่ศึกษาเฉพาะหมู่บ้านบางรวนก (Micro scale) ทำให้สามารถวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงด้านระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อมได้เป็นประเด็นต่างๆ ดังนี้

4.2.1 ระบบการทำเกษตรกรรมถูกทำลาย

ในปัจจุบันพบว่าพื้นที่สีเขียวที่ยังคงหลงเหลืออยู่ส่วนใหญ่เป็นส่วนที่ถูกปล่อยทิ้งให้รกร้าง ชาวบ้านอาจมีการเก็บเกี่ยวผลไม้ที่ได้จากสวนเหล่านี้เพื่อบริโภคบ้าง แต่ส่วนใหญ่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจเป็นหลักอีกต่อไป ทำให้พื้นที่ดังกล่าวขาดการดูแลรักษา ดังจะสังเกตได้จากวัชพืชที่ขึ้นมากมายและต้นไม้ที่ไม่ได้รับการตัดกิ่งให้เป็นระเบียบ

จากการพูดคุยกับชาวบ้านในพื้นที่ศึกษาพบว่า เจ้าของสวนเหล่านี้แต่เดิมเคยเป็นคนท้องถิ่นที่พักอาศัยอยู่ริมคลองใกล้ๆ แต่ปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนกรรมสิทธิ์ที่ดินไปหลายครั้งแล้วเนื่องจากในช่วงประมาณ 5 ปีที่ผ่านมา ชาวบ้านมีค่านิยมการขายที่ดินเพื่อเก็งกำไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ดินริมถนนนครอินทร์ซึ่งมีราคาเพิ่มขึ้นถึง เกือบ 7 เท่าตัว ทำให้ขายได้ราคาดีมาก (No.04, No.11) ส่วนชาวบ้านที่ยังลังเลว่าจะขายที่ดีหรือไม่ ก็ถูกบีบบังคับโดยนายทุนซึ่งกว้านซื้อที่ดินวงล้อม ทำให้ที่ดินของพวกเขากลายเป็นที่ตาบอด ไม่มีทางออก จึงต้องยอมทลายงานขายในที่สุด (No.06, No.07, No.11) นอกจากนี้ ยังพบว่า ชาวบ้านบางส่วนขายที่ดินขนาดเล็กเพื่อไปซื้อที่ดินขนาดใหญ่กว่าในตำบลอื่นหรือจังหวัดอื่น เพื่อแบ่งมรดกให้กับลูกหลานที่มีจำนวนมากขึ้น (No.05)

ภาพที่ 4-16 พื้นที่เกษตรกรรมที่ถูกทิ้งรกร้างและรอขายริมถนนนครอินทร์
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2550)

ปัจจุบันยังมีชาวสวนที่ยังคงประกอบอาชีพทำสวนอยู่ไม่ถึงร้อยละ 30 โดยทั้งหมดได้เลิกการปลูกพืชยืนต้นที่เคยเป็นพืชชื่อดังของท้องถิ่น อาทิเช่น ทุเรียน

มังคุด และกระท้อน และหันไปปลูกพืชล้มลุกแทน ได้แก่ กลัวย มะละกอ มะกรูด มะนาว ส้มโอ เป็นต้น (No.08, No.10, No.11, No.14)

นอกจากความท้อแท้ของชาวสวนจากการประสบอุทกภัยในปีพ.ศ.2538 และอิทธิพลของการขายที่ดินแล้ว อีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการเลิกประกอบอาชีพเกษตรกรรมของชาวบ้านคือ การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อคุณภาพของการเพาะปลูก อาทิเช่น น้ำเน่าเหม็นเนื่องจากการปล่อยน้ำเสียจากหมู่บ้านจัดสรร ตลาด โรงเรียน และโรงงาน (No.02, No.04, No.06-08, No.10-11, No.14) คุณภาพดินที่เสื่อมลงจากการใช้ปุ๋ยเคมี การเกิดมลพิษทางเสียง ควัน ฝุ่น แรงสั่นสะเทือนของรถ สภาพอากาศที่แปรปรวน ชาวบ้านเล่าว่าลมที่เคยเย็นก็กลับกลายเป็นลมร้อน (No.13-14) รวมทั้งแมลงที่ทำหน้าผสมเกสรผลไม้ เช่น ผึ้งที่หมดไป (No.11)

ภาพที่ 4-17 ภาพชนิดสวนที่ได้รับการดูแลอย่างดีในปีพ.ศ.2545 (ซ้าย)
และสวนที่มีสภาพทรุดโทรมในปีพ.ศ. 2552 (ขวา) ในหมู่บ้านบางราวนก
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2545, 2550)

4.2.2 ระบบคลองถูกลดความสำคัญ

ถึงแม้ว่าเครือข่ายคูคลองจะยังคงความเชื่อมต่อในทางกายภาพ แต่ภายหลังจากการตัดถนนนครอินทร์พบว่า บรรยากาศในคลองดูเงียบเหงาและกิจกรรมในคลองมีปริมาณลดน้อยลงไปมากเนื่องจากชาวบ้านเปลี่ยนไปใช้ทางสัญจรทางบกซึ่งมีความสะดวกและรวดเร็วกว่า การตัดถนนทำให้ชาวบ้านสามารถเข้าออกพื้นที่โดยใช้ถนนซอยที่เชื่อมต่อตรงออกสู่ถนนใหญ่ได้โดยสะดวก ปัจจุบันจึงพบว่าชาวบ้านเกือบทุกรั้วเรือนมีรถยนต์หรือรถมอเตอร์ไซด์เป็นของตนเอง ในขณะที่เรือของบ้านริมคลองส่วนใหญ่กลับถูกยกเก็บไว้ในอู่และไม่ได้รับการซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพดี เนื่องจากไม่ได้ใช้แล้ว

ภาพที่ 4-18 หมู่บ้านจัดสรรสร้างกำแพงสูงริมคลองบางคูเวียง (ซ้าย) และคลองบางราวนก (ขวา)
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2550)

จากการสำรวจในปีพ.ศ. 2546 พบว่า ชาวบ้านยังคงใช้เรือพายไปมาหาสู่กัน และมักใช้พายไปที่วัดเวฬุวนามิงงานบุญ ดังจะเห็นได้จากจำนวนเรือที่จอดที่ท่าหน้าศาลาวัดในวันพระจำนวนมาก แต่ในปัจจุบัน (ปีพ.ศ. 2550) พบว่า วิถีชีวิตดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านที่ยังใช้เรือพายมีน้อยมาก ส่วนใหญ่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ที่ยังคงใช้คลองไปมาหาสู่กัน ส่วนคนหนุ่มสาวและคนทำงานนิยมใช้รถยนต์ รถมอเตอร์ไซด์ และเดินเท้ามากกว่า การสัญจรทางน้ำยังคงพบเห็นอยู่ได้ทั่วไปในช่วงเช้าและเย็น ซึ่งเป็นเวลาที่ผู้คนนั่งเรือออกมาจากบ้านเพื่อไปขึ้นรถที่โรงจอดรถหรือป้ายประจำทาง ในช่วงกลางวันมีเรือขนส่งบ้าง

นอกจากนี้ยังพบว่า ปัญหาภาวะน้ำคลองเน่าเสียมีผลทำให้การใช้น้ำในคลองลดลง ชาวบ้านเล่าว่าปัจจุบันนี้ ไม่สามารถใช้น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคได้เหมือนเช่นในอดีต จะใช้ได้ก็เพียงการซักผ้าเช็ดพื้นหรือล้างข้าวของเครื่องใช้ที่ไม่ได้นำมาสวมใส่หรือรับประทานโดยตรงเท่านั้น เนื่องจากเชื้อโรคในคลองทำให้ชาวบ้านเกิดอาการคันและเจ็บป่วย จะมีก็เพียงแต่ผู้เฒ่าผู้แก่บางคนที่ยังติดการอาบน้ำคลอง และเด็ก ๆ ที่จะลงเล่นน้ำบ้างเวลาที่น้ำขึ้นและจะมีสีใสขึ้นเท่านั้น นอกจากนี้ ปัญหามลภาวะดังกล่าวยังส่งผลถึงการลดลงของสัตว์น้ำในคลอง เช่น กุ้ง ปู ปลา การเพิ่มขึ้นของปลิง สวะ และขยะในคลอง และความอุดมสมบูรณ์ของพืชพรรณในพื้นที่ที่ลดลงอีกด้วย (No.02, No.04, No.06-08, No.10-11, No.14)

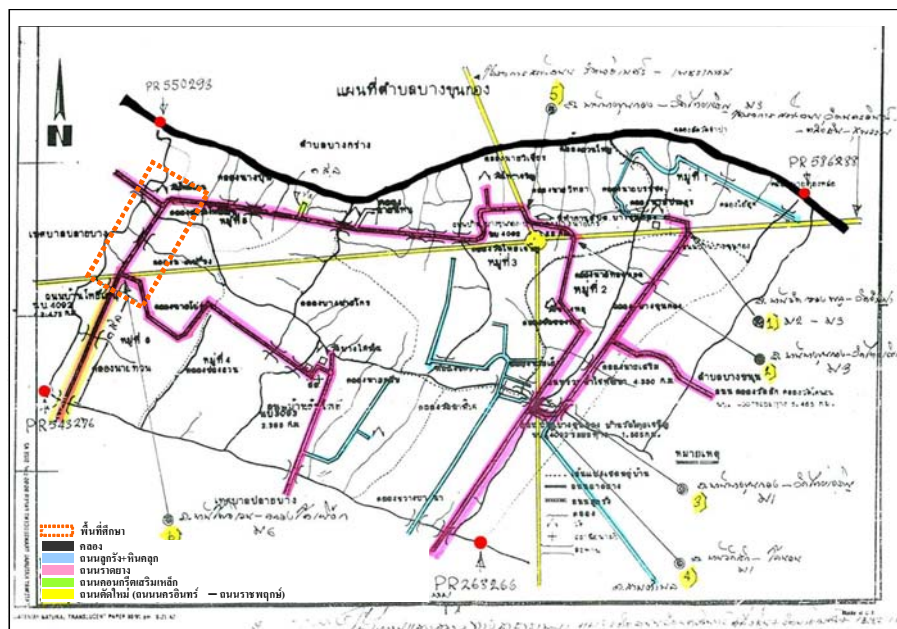
4.2.3 ระบบถนนท้องถิ่นถูกตัดขาด

ในอดีตนั้นพบว่า ถนนท้องถิ่น (local road) เป็นเส้นทางหลักที่คนในชุมชนใช้สัญจรไปมาหาสู่เป็นประจำระหว่างหมู่บ้าน ตลาด และวัดท้องถิ่น ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่าการที่ระบบถนนท้องถิ่นสามารถเชื่อมโยงวัดต่างๆ ในลุ่มแม่น้ำบางกอกน้อยเข้าด้วยกันนั้นเป็นการชี้ให้เห็นว่าคุณค่าความสำคัญของวัดซึ่งเป็นสถานที่สำคัญที่ชาวบ้านจะต้องเดินทางไปบ่อยครั้ง ได้ถูกสอดแทรกเข้าไปในกระบวนการสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับระบบชีวิตและวัฒนธรรมของชาวบ้านได้อย่างกลมกลืน

ในทางตรงกันข้าม ลักษณะการตัดถนนนครอินทร์ซึ่งผ่ากลางระบบถนนท้องถิ่นเดิมนั้น กลับเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าวิธีการสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมในยุคสมัยใหม่นี้กลับไม่ได้มีการคำนึงถึงระบบชีวิตดั้งเดิมของพื้นที่ที่มีมาแต่อดีตเลย จากการสำรวจพบว่า ขนาดของถนนนครอินทร์ซึ่งกว้างมากถึง 60 เมตรนั้นเป็นอุปสรรคต่อการติดต่อระหว่างกันของชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ฝั่งเหนือและพื้นที่ฝั่งใต้นอกจากนี้ ยังทำให้ระบบถนนท้องถิ่น (แนวเหนือใต้) ถูกตัดขาด (No.03)

ปัจจุบัน ถนนเหล่านี้กลายเป็นถนนซอยที่เชื่อมต่อกับถนนนครอินทร์ได้โดยตรง จึงได้เปลี่ยนบทบาทจากเดิมที่เป็นถนนท้องถิ่นในหมู่บ้าน มาเป็นเส้นทางลัดที่ทั้งคนในและคนนอกใช้เข้าออกเชื่อมต่อกับถนนนครอินทร์ จากการสังเกตพบว่าปริมาณรถยนต์มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น สอดคล้องกับจำนวนร้านอาหาร/ร้านค้าริมทาง กิจกรรมการค้า (เพิงขายของหรืออาคารพาณิชย์ขนาดเล็ก) และคิวมอเตอร์ไซค์รับจ้างบริเวณปากซอย ที่พบเห็นเพิ่มมากขึ้น

นอกจากนี้ยังพบศาลาไม้ริมทาง และป้ายบอกทางสีเขียวขนาดใหญ่ ซึ่งทางอบต.บางกรวยจัดทำให้ภายหลังถนนนครอินทร์แล้วเสร็จ แต่จากการสำรวจพบว่าศาลานี้ไม่มีคนมาใช้เลยเนื่องจากชาวบ้านยังไม่มีวัฒนธรรมการมารอรถริมทางหรือการมาพักผ่อนในพื้นที่สาธารณะริมถนน

ภาพที่ 4-19 แผนที่แสดงระบบคลองสาขา ถนนทางหลวง และถนนท้องถิ่น
ภายในบริเวณอำเภอบางกรวย จ.นนทบุรี
ที่มา ปรับปรุงจากแผนที่สำรวจโดยอบต.บางขุนทอง จ.นนทบุรี สำรวจในปีพ.ศ. 2543

ภาพที่ 4-20 บรรยากาศทางเข้าหมู่บ้านบางรวนจากถนนนครินทร์ (ซ้าย)
และทัศนียภาพจากภายในหมู่บ้านบางรวนสู่ถนนนครินทร์ (ขวา)
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2552)

4.2.4 รูปแบบธรณีสัณฐานเปลี่ยนแปลง

ในอดีตนั้น พื้นที่บริเวณนี้เกือบทั้งหมดเป็นพื้นที่สวน จึงมีลักษณะธรณีสัณฐานเป็นคันสวนสลับกับร่องน้ำ ทำให้พื้นที่นี้สามารถรองรับน้ำได้มากและไม่เป็นอุปสรรคต่อการทำเกษตรกรรมในช่วงหน้าน้ำ รูปแบบอาคารพื้นถิ่นซึ่งยกใต้ถุนสูงก็สอดคล้องกับลักษณะพื้นที่ซึ่งเป็นที่ราบลุ่ม เอื้ออำนวยให้ชาวบ้านสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ทั้งในหน้าแล้งและหน้าน้ำอย่างไม่เดือดร้อน แต่ในปัจจุบัน การก่อสร้างอาคารสมัยใหม่นิยมการปรับถมที่ดินให้มีระดับเดียวกับถนนสายหลัก เพื่อให้พื้นที่ของตนต้องกลายเป็นพื้นที่รับน้ำจากสาธารณะ พฤติกรรมการหนีน้ำดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมและวิถีการดำรงชีวิตที่เปลี่ยนไปซึ่งที่ไม่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในบริเวณนี้

จากการสำรวจพบว่า พื้นที่สวนที่ยังคงเหลืออยู่มีระดับที่ต่ำกว่าระดับของถนนนครินทร์มาก (ประมาณ 1.5-2.0 เมตร) จากการพูดคุยกับชาวบ้านที่เคยประกอบอาชีพทำสวนพบว่า ชาวบ้านประสบปัญหาการป้องกันน้ำท่วมอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหน้าน้ำซึ่งจำเป็นจะต้องใช้ปั๊มสูบน้ำออกจากสวนของตนทุกวัน ทำให้สิ้นเปลืองค่าไฟเป็นมาก (เป็นหลักแสน) รายได้จากการขายผลผลิตจึงไม่คุ้มกับค่าใช้จ่ายที่เสียไป ทำให้เกิดความท้อแท้และไม่อยากจะทำสวนอีกต่อไป สาเหตุเหล่านี้เป็นที่มาของการเลิกอาชีพทำสวนและการขายที่ดินที่สุด (No.14)

ภาพที่ 4-21 คันสวนและร่องน้ำ (ซ้าย) และการถมที่ดินเพื่อสร้างบ้าน (ขวา)
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2545)

4.2.5 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นเปลี่ยนโฉม

ในภาพรวม ภูมิทัศน์ของถนนพระราม 5 นี้ไม่แตกต่างอะไรจากภูมิทัศน์ของถนนตัดใหม่สายอื่นๆ เช่น ถนนวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตก หรือถนนเกษตรนวมินทร์ ที่เต็มไปด้วยร้านอาหารและโครงการหมู่บ้านจัดสรรสมัยใหม่มากมายซึ่งบดบังภาพลักษณ์เดิมของความเป็น “บ้านสวนริมคลอง” ไว้ ด้านในไปเสียหมด ภาพลักษณ์ของพื้นที่สวนที่อุดมสมบูรณ์ถูกลบเลื่อนไปโดยสิ้นเชิง พื้นที่เขียวที่ยังคงเหลือให้เห็นอยู่ในปัจจุบันเป็นเพียงพื้นที่สวนรกร้างที่รอการพัฒนาจากนักลงทุนในอนาคตเท่านั้น

โครงการหมู่บ้านจัดสรรที่สร้างใหม่มีเนื้อที่โครงการและขนาดอาคารที่ใหญ่โตมาก รูปแบบอาคารคอนกรีตและเหล็กแบบสมัยใหม่มีความแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับอาคารกึ่งไม้กึ่งคอนกรีตของหมู่บ้านริมคลองดั้งเดิม ในด้านภูมิทัศน์นั้นพบว่ามีการขยายโครงการและป้ายโฆษณาขนาดใหญ่เกิดขึ้นริมถนนสายหลักมากมายสามารถสังเกตเห็นได้จากระยะไกล แม้จะอยู่ในถนนสายรองที่ลึกเข้าไปในชุมชน

ภาพที่ 4-22 ภูมิทัศน์สองข้างทางถนนนครินทร์ที่เต็มไปด้วยป้ายโฆษณาขนาดใหญ่
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2550)

4.3 การเปลี่ยนแปลงด้านระบบเศรษฐกิจและการค้าขาย (Economic system)

จากการศึกษาพัฒนาการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ ทำให้สามารถวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงด้านระบบเศรษฐกิจและการค้าขายได้เป็นประเด็นต่างๆ ดังนี้

- จากการสังเกตการณ์พบว่ากิจกรรมการค้าขายในคลองสายรองทั้ง 3 สายนั้นมีปริมาณลดลงไปมาก ปัจจุบันนี้ คนในคลองหาซื้อของทานยากมากขึ้น ถึงแม้ว่าจะยังพบเรือขายกาแฟ ก๋วยเตี๋ยว และขายอาหาร ในคลอง แต่บรรยากาศเป็นไปด้วยความเงียบเหงา และปริมาณที่ขายก็น้อย เป็นเพียงกลุ่มคนรู้จักที่ช่วยอุดหนุนกันเป็นประจำเท่านั้น แม้แต่ก๋วยเตี๋ยวเรือเจ้าประจำ 2 ลำ ซึ่งเคยขายในคลองมานานหลายสิบปี ก็เลิกขายในเรือย้ายมาขายบนบก โดยเจ้าหนึ่งย้ายมาประกอบกิจการที่ห้องแถวริมถนน ซึ่งเจ้าของเล่าว่ารายได้ดีมาก ส่วนใหญ่จะเป็นลูกค้าชาวจีนที่ผ่านไปมาไม่ใช่ลูกค้าประจำเหมือนในอดีต และอีกเจ้าหนึ่งย้ายไปขายที่ตลาดน้ำวัดตะเคียน
- ในทางตรงกันข้าม พบว่ารถขายกับข้าวเป็นที่นิยมของชาวบ้านและมีจำนวนมากขึ้นทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งหันไปประกอบอาชีพเสริมในการทำกับข้าวฝากขาย และนิยมทำกับข้าวรับประทานเองลดลง เนื่องจากหาซื้ออาหารสำเร็จรูปได้สะดวก (No.01, No.02, No.04)
- ระบบตลาดนัดซึ่งมีอยู่ตามวัดต่าง ๆ ได้แก่ ตลาดนัดวัดสิงห์ วัดไทยเจริญ และวัดพิบูลเงิน ยังคงมีอยู่แต่ไม่คึกคัก เนื่องจากชาวบ้านนิยมไปซื้อของที่ห้างขายส่ง (โลตัสริมถนนกาญจนาภิเษก ซึ่งสร้างเสร็จในปีพ.ศ. 2547) เนื่องจากราคาถูกกว่า นอกจากนี้ยังพบตลาดนัดริมถนนนครินทร์ฝั่งใต้ด้วย แต่บรรยากาศค่อนข้างเงียบเหงา
- ตลาดพระราม 5 ถือกำเนิดขึ้นในปีพ.ศ.2548 เพื่อรองรับลูกค้าที่อยู่อาศัยในหมู่บ้านทองถิ่น ในหมู่บ้านจัดสรร และลูกค้าชาวจีนที่ผ่านไปมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ปกครองที่มารับลูกที่โรงเรียนเด่นหล้าดอนเย็น บรรยากาศในตลาดนี้ค่อนข้างเงียบเหงาในช่วงกลางวัน แต่จะคึกคักมากในช่วงวันเสาร์-อาทิตย์ และช่วงเย็น (19.00น.-04.00น.ของทุกวัน) ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวมีการจัดตลาดขายส่งในราคาถูกบริเวณด้านหลังตลาด พ่อค้าแม่ค้าที่มาขายของมีทั้งคนในพื้นที่และคนนอกพื้นที่ โดยสินค้าที่ขายเป็นผัก ผลไม้ และของแห้ง ซึ่งมีส่วนน้อยที่เป็นผลิตผลจากพื้นที่

ภาพที่ 4-23 บรรยากาศภายนอกและภายในตลาดพระราม 5
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2550)

- เมื่อต้นปีพ.ศ. 2552 มีการจัดตั้งตลาดน้ำวัดตะเคียน ซึ่งเป็นตลาดบกริมน้ำที่จัดสร้างขึ้นเพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยมีการประชาสัมพันธ์วัดตะเคียนให้มีชื่อเสียงในด้านเกิอาจารย์ที่ปลูกเสกเครื่องรางของขลังและดูดวงแม่น ทั้งนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่า ชาวบ้านในพื้นที่ไม่นิยมไปเที่ยวหรือซื้อของ เนื่องจากรู้สึกว่าเป็นสถานที่คับแคบ ไม่มีอะไรน่าสนใจ และน่าจะเหมาะกับนักท่องเที่ยวมากกว่า (No.01, No.04, No.08, No.14)
- การที่ชาวบ้านนิยมไปซื้อของที่ห้างขายส่ง (โลตัส และ คาร์ฟู) ทำให้กิจการร้านขายของชำในพื้นที่ซบเซา ลูกค้ายิ่งเหลือเป็นลูกค้าชาจรที่ขับรถผ่านมา และคนงานก่อสร้างซึ่งเป็นลูกค้าระบบเงินเชื่อที่มีกำลังซื้อน้อย (No.01, No.02, No.04) ทั้งนี้ ร้านขายของชำ/ขายอาหารในหมู่บ้านบางรวนเดิมมี 4 ร้าน ปิดตัวลงไป 1 ร้าน เนื่องจากเจ้าของร้านติดการพนันจึงทำให้หยุดประกอบอาชีพค้าขายในท้องถิ่นไป ส่วนร้านขายของชำที่เคยหยุดขายไปชั่วคราวก็กลับมาขายตามเดิม ทั้งนี้ เจ้าของร้านต่าง ๆ เล่าว่า ลูกค้าส่วนใหญ่เป็นลูกค้าชาจรที่ตนไม่รู้จัก นอกจากนี้ ยังพบว่า ชุมรมแม่บ้านหมู่ 6 ซึ่งประกอบอาชีพทำทองพับและกล้วยทอดขาย ยังดำเนินกิจการอยู่ แต่เนื่องจากผลผลิตในท้องถิ่น (น้ำตาลมะพร้าวและกล้วย) ไม่พอเพียงต่อความต้องการ จึงต้องซื้อจากตลาดขายส่งในเมืองแทน
- ธุรกิจใหม่ที่พบเห็นในพื้นที่ศึกษาคือ การทำธุรกิจบ้านเช่า/ห้องเช่า ซึ่งมีเพิ่มมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด รูปแบบอาคารที่พบเห็นนั้น มักใช้สีฉูดฉาดเพื่อดึงดูดลูกค้าที่เดินทางผ่านไปมา ชัดแย้งอย่างสิ้นเชิงกับสภาพแวดล้อมซึ่งเป็นพื้นที่สีเขียวโดยรอบ จากการสอบถามผู้ประกอบการห้องเช่าพบว่า ธุรกิจนี้เกิดขึ้นได้เพียง 2-3 ปี ภายหลังจากที่ถนนนครินทร์ก่อสร้างเสร็จ ห้องเช่าเหล่านี้รองรับคนที่มาทำงานในบริเวณนี้และต้องการหาที่พักที่ใกล้และสะดวก กลุ่มคนประเภทนี้มีหลายระดับ ทั้งที่เป็นแรงงานมาจากต่างจังหวัดและที่ย้ายมาจากในเมือง ข้อมูลเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า มีคนนอกย้ายเข้ามาในพื้นที่มากขึ้นเรื่อยๆ ในขณะที่คนใน (เจ้าของที่ดินเดิม) กลับมีแนวโน้มที่จะย้ายออก หรือย้ายไปพักค้างที่อื่นมากขึ้น

ภาพที่ 4-24 อาคารห้องเช่าสีฉูดฉาดสูง 4 ชั้นมีกำแพงสูงปิดล้อมมิดชิด
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2550)

4.4 การเปลี่ยนแปลงด้านระบบสังคมและวัฒนธรรม (Socio-cultural system)

จากการศึกษาพัฒนาการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ข้างต้น ทำให้สามารถวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงด้านระบบสังคมและวัฒนธรรมได้เป็น 2 รูปแบบ ดังนี้

4.4.1 รูปแบบที่ 1 สังคมแบบเครือญาติของชาวคลองดั้งเดิม

ระบบสังคมแบบเครือญาติซึ่งเป็นลักษณะเด่นของพื้นที่นี้ยังคงอยู่ โดยชาวบ้านรุ่นปู่ย่าและรุ่นพ่อแม่ยังคงอาศัยอยู่ที่บ้านหลังเก่าริมคลอง สำหรับรุ่นลูกนั้นพบว่าบางส่วนยังนิยมอยู่ใกล้บ้านพ่อแม่ โดยนิยมสร้างบ้านใหม่ซึ่งอยู่ถัดมาจากบ้านเดิมที่อยู่ริมคลอง (ใกล้ถนนหน้าบ้านมากขึ้น) รูปแบบบ้านนั้นมีลักษณะทันสมัยเหมือนบ้านจัดสรรทั่วไป คือเป็นอาคารคอนกรีต 2 ชั้นติดดิน มุงหลังคาซีแพค และติดเครื่องปรับอากาศ มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ย้ายถิ่นฐานไปทำการเกษตรในต่างจังหวัด เนื่องจากให้เหตุผลว่าไม่สามารถทำได้ในพื้นที่นี้แล้ว ส่วนรุ่นหลานซึ่งส่วนใหญ่เป็นหนุ่มสาวรุ่นใหม่ที่มีการศึกษา นิยมการทำงานที่ได้เงินเดือนประจำ จากการสำรวจพื้นที่ในช่วงวันทำงานพบว่า คนกลุ่มนี้ส่วนมากเดินทางออกไปนอกพื้นที่เพื่อไปทำงานและเรียนหนังสือ โดยบางส่วนยังอาศัยอยู่กับพ่อแม่และเรียนที่โรงเรียนใกล้ๆ และอีกส่วนย้ายไปเรียนหรือไปทำงานในเมือง โดยจะกลับมาเยี่ยมบ้านเฉพาะช่วงปิดเทอมหรือช่วงวันหยุดเทศกาลสำคัญทางพุทธศาสนา เช่น วันพระใหญ่ต่างๆ

ชาวบ้านรุ่นพ่อแม่ซึ่งเคยประกอบอาชีพหลักเป็นชาวนา ส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านที่มีการศึกษาดำและรายได้น้อย ส่วนใหญ่ได้เลิกทำสวนและหันไปประกอบอาชีพรับจ้าง โดยทำงานที่โรงงาน ห้าง โรงเรียน เป็นแม่บ้านทำความสะอาด รับจ้างทำสวนตามบ้าน เป็นคนกวาดถนน ขับมอเตอร์ไซด์รับจ้าง หรือ ช่างซ่อมแซมเล็กๆน้อย (No.02, No.08) บางส่วนยังนิยมทำงานอยู่ที่บ้านหรือละแวกใกล้เคียง โดยประกอบอาชีพเสริมจากการค้าขายอาหาร เช่น ทำกับข้าวฝากขายรถกับข้าว (No.01) หรือ เปิดร้านขายกับข้าวที่ตลาดน้ำวัดตะเคียน (No.05)

ในบริเวณพื้นที่ศึกษานั้น มีชาวบ้านที่ยังคงประกอบอาชีพหลักในการทำสวนอยู่เพียง 4 ครัวเรือนเท่านั้น (ในหมู่ 6 เหลือเพียงประมาณ 10 ครัวเรือน จากเดิมที่มีกว่า 100 ครัวเรือน (No.11)) โดยครอบครัวเหล่านี้ถือว่ามีความดี ไม่เดือดร้อนเรื่องการเงิน เนื่องจากมีรายได้เสริมจากการให้เช่าที่ทำสวน และที่สำคัญคือมีใจรักในการทำสวนและความภูมิใจในการเป็นเจ้าของสวนเอง แต่ถึงกระนั้น คนกลุ่มนี้ก็ยังคงตัดสินใจขายที่สวนบางส่วนไปเพื่อเอาเงินมาใช้จ่ายหนี้เงินใน

ครอบครัว เก็บไว้แต่ที่บ้านริมคลองและที่สวนซึ่งอยู่ใกล้ที่บ้านไว้เป็นสมบัติให้ลูกหลาน

สำหรับพื้นที่ศูนย์รวมกิจกรรมของชาวบ้านในหมู่บ้านบางรวนกนั้นยังคงเป็นวัดโพธิ์เอน ซึ่งเป็นสถานที่จัดงานเทศกาลสำคัญทางพระพุทธศาสนา ในขณะที่วัดท้องถิ่นอื่น ๆ ได้มีการปรับตัวพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นตลาดนัดและพื้นที่เอนกประสงค์สำหรับหมู่บ้านอื่น ๆ เพื่อหารายได้เพิ่มเติม แต่วัดโพธิ์เอนกลับไม่นิยมการจัดงานเทศกาลเอิกเกริกและส่งเสริมแต่การทำบุญ ชาวบ้านจึงเรียกว่าเป็นวัดที่ “สมถะ” “ไม่หรูหราฟู่ฟ่า” (No.07)

ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา (ตั้งแต่ทำการสำรวจในปีพ.ศ.2545) เกิดการพัฒนาพื้นที่ลานวัดซึ่งเป็นที่ธรณีสงฆ์ให้เป็นลานกีฬาของหมู่บ้าน บริเวณนี้จึงมีเด็ก ๆ และวัยรุ่นในละแวกใกล้เคียงมารวมตัวเล่นฟุตบอลและแบดมินตันในช่วงเย็นของทุกวัน นอกจากนี้ ยังพบว่ามีการของบประมาณอบต.เพื่อซื้อเครื่องออกกำลังกายของหมู่บ้านอีกด้วย แต่เนื่องจากสถานที่ตั้งเครื่องเป็นบ้านของกำนัน (ผู้ใหญ่บ้านเดิม) ชาวบ้านจึงไม่นิยมไปใช้ มีเพียงญาติสนิทเป็นสมาชิกประมาณ 10 คน (No.02, No.09, No.14)

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าพื้นที่จะมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมมาก แต่สิ่งหนึ่งที่พบว่าหมู่บ้านนี้ไม่เคยเปลี่ยนไปเลย ก็คือการเคารพนับถือพระพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่น ในช่วงวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันพระ วันเข้าพรรษา ออกพรรษา ฯลฯ ชาวบ้านยังไปรวมตัวกันที่วัดแน่นหนา เพื่อทำบุญตักบาตรและช่วยกันจัดเตรียมอาหารและทำความสะอาดวัด ในช่วงเทศกาลออกพรรษาที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าร่วมพิธีทอดกฐิน ซึ่งชาวบ้านเล่าว่าเป็นเทศกาลที่ใหญ่ที่สุดของหมู่บ้านบางรวนก เนื่องจากจะเป็นงานที่หาเงินทำบุญเข้าวัดได้มากที่สุด บรรยากาศของความสนิทสนมและความเป็นกันเองของชาวบ้าน แสดงให้เห็นว่าวัดยังเป็นศูนย์กลางของสังคมในหมู่บ้านนี้ไม่เปลี่ยนแปลง

ภาพที่ 4-25 บรรยากาศงานทอดกฐินที่วัดโพธิ์เงิน (8 ตุลาคม 2549)
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2550)

4.4.2 รูปแบบที่ 2 สังคมแบบคนเมืองสมัยใหม่ของหมู่บ้านจัดสรร

หมู่บ้านจัดสรรทั้ง 8 โครงการในพื้นที่ศึกษานั้นมีระบบการรักษาความปลอดภัยเป็นอย่างดี จากการสำรวจพบว่าหมู่บ้านเหล่านี้มีการตั้งป้อมยามไว้บริเวณทางเข้า โดยผู้ที่ผ่านเข้าออกต้องมีการแลกบัตรผ่านก่อน และจะต้องได้รับการประทับตราจากสโมสรหมู่บ้านก่อนจึงจะได้รับอนุญาตให้ออกมาได้ ในปีที่ทำ การสำรวจคือปีพ.ศ. 2550 มีเพียงโครงการเดียวจากทั้งหมด 8 โครงการที่ขาย หมดแล้วคือโครงการบ้านนนท์วัน ซึ่งเป็นโครงการที่ก่อสร้างเป็นโครงการแรกใน บริเวณนี้ ดังนั้นการเข้าออกโครงการนี้จึงไม่สามารถทำได้ หากไม่มีธุระใดๆ ส่วน โครงการลัดดาวัลย์ Elegance ซึ่งเป็นโครงการจัดสรรขนาดเล็ก เพียง 59 หลัง แต่ เป็นโครงการที่ราคาสูงที่สุดในย่านนี้ พบว่ามีระบบการรักษาความปลอดภัยถึง 2 ชั้น โดยชั้นที่สองจะต้องได้รับการอนุญาตจากพนักงานขายก่อนเท่านั้นจึงจะ สามารถเข้าไปได้

เป็นที่น่าสังเกตว่าโครงการหมู่บ้านจัดสรรเหล่านี้ให้ความสำคัญกับเรื่อง ความปลอดภัยเป็นอย่างมาก จนนำมาเป็นจุดขายของโครงการ ประเด็นนี้ทำให้ สามารถวิเคราะห์ได้ว่าคนเมืองชนชั้นกลางซึ่งย้ายมาใหม่มีความหวาดระแวงต่อโจร ผู้ร้ายมากกว่าคนในพื้นที่ซึ่งมีความคุ้นเคยและรู้จักผู้คนบริเวณนี้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ยังพบว่า บรรยากาศของถนนในโครงการเงียบเหงามาก ไม่พบ ผู้คนออกมาเดินหรือเด็กออกมาเล่นหน้าบ้านเลย อีกทั้งพื้นที่สาธารณะในโครงการ เช่น สระว่ายน้ำ สนามเด็กเล่น สวนหย่อม เป็นต้น ซึ่งได้รับการตกแต่งอย่าง สวยงามกลับมีผู้คนมาใช้น้อยมาก โดยส่วนใหญ่มาใช้เฉพาะวันเสาร์-อาทิตย์ เนื่องจากในวันธรรมดาต้องออกไปทำงานตั้งแต่เช้าถึงเย็น ประกอบกับสภาพ อากาศที่ร้อนมากในเวลากลางวันทำให้ผู้คนนิยมการพักผ่อนภายในบริเวณบ้าน มากกว่า จากการสอบถามเจ้าหน้าที่ที่ประจำอยู่ที่สโมสรของหมู่บ้านพบว่า สมาชิก ในหมู่บ้านทุกหลังจะต้องเสียค่าบำรุงสาธารณูปโภคเป็นรายเดือน โดยจะคิดราคา

อยู่ที่ประมาณ 18 ถึง 25 บาทต่อตารางเมตร ค่าใช้จ่ายนี้รวมค่ารักษาความปลอดภัย ค่าดูแลสาธารณูปโภค และค่าดูแลพื้นที่ส่วนกลาง

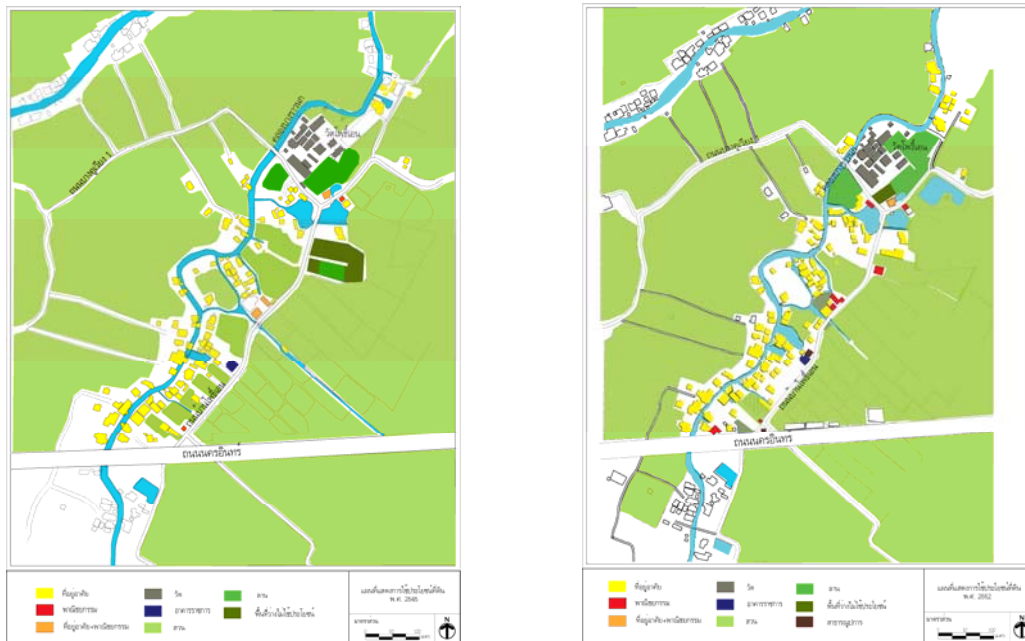
ผู้ที่อาศัยในหมู่บ้านจัดสรรนิยมซื้อของที่ห้างสรรพสินค้าและตลาดติดแอร์ (โลตัสและคาร์ฟู) ซึ่งมีความสะดวกสบายและมีสินค้ามากกว่าตลาดนัดท้องถิ่น มีบางส่วนออกมาซื้ออาหารสด อาหารสำเร็จรูป ผักและผลไม้บ้างที่ตลาดพระราม 5 ในวันเสาร์-อาทิตย์ ส่วนในวันพระใหญ่ มีผู้คนบางส่วนไปทำบุญที่วัดใกล้บ้าน

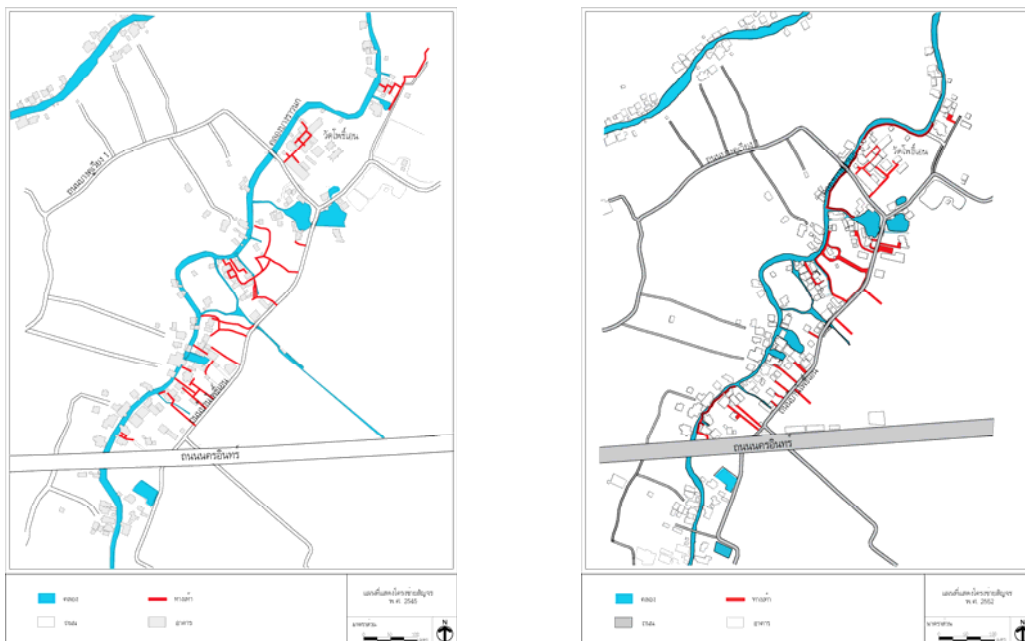
ภาพที่ 4-26 บรรยากาศอันเงียบเหงาของหมู่บ้านจัดสรรในพื้นที่ศึกษา
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2550)

แผนที่แสดงการเปรียบเทียบการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านบางรวนก ในปี พ.ศ. 2545 (ก่อนการตัดถนนนครอินทร์) และปีพ.ศ.2550 (ภายหลังการตัดถนนนครอินทร์ 5ปี)

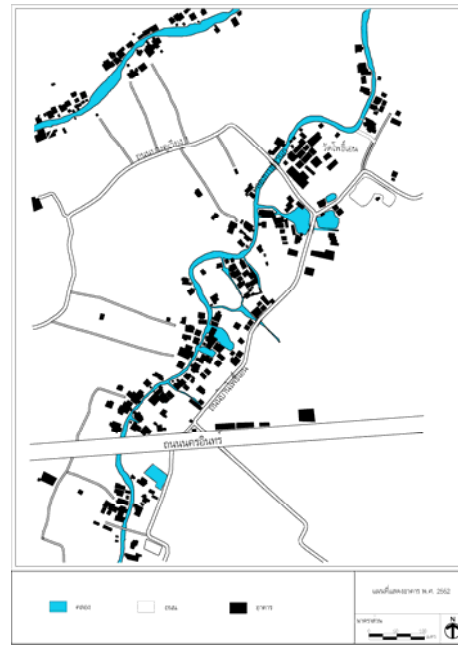
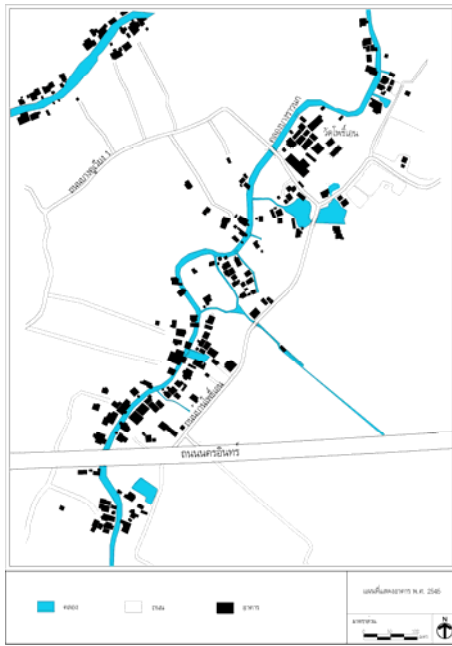
ที่มา ฐานข้อมูลของผู้ทำวิจัย ปรับปรุงเพิ่มเติมจากฐานข้อมูลของผังเมืองจังหวัดนนทบุรีปี พ.ศ.2545 และการสำรวจ ปี 2550

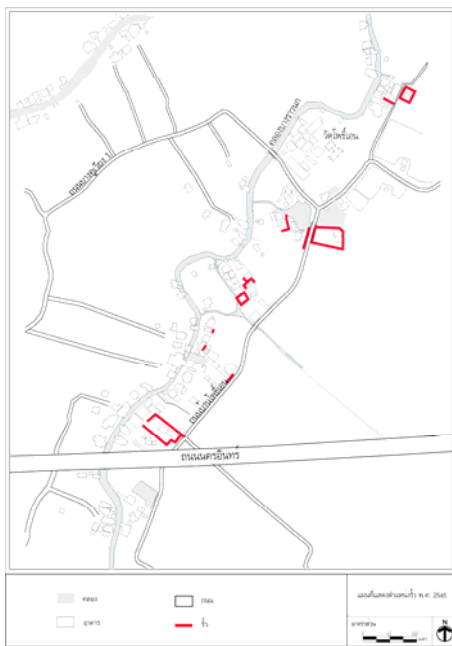
ภาพที่ 4-27 แผนที่แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารของหมู่บ้านบางรวนก
ในปีพ.ศ.2545 (ซ้าย) และพ.ศ.2550 (ขวา)

ภาพที่ 4-28 แผนที่แสดงโครงข่ายทางสัญจรในหมู่บ้านบางรวนก
ในปีพ.ศ.2545 (ซ้าย) และพ.ศ.2550 (ขวา)

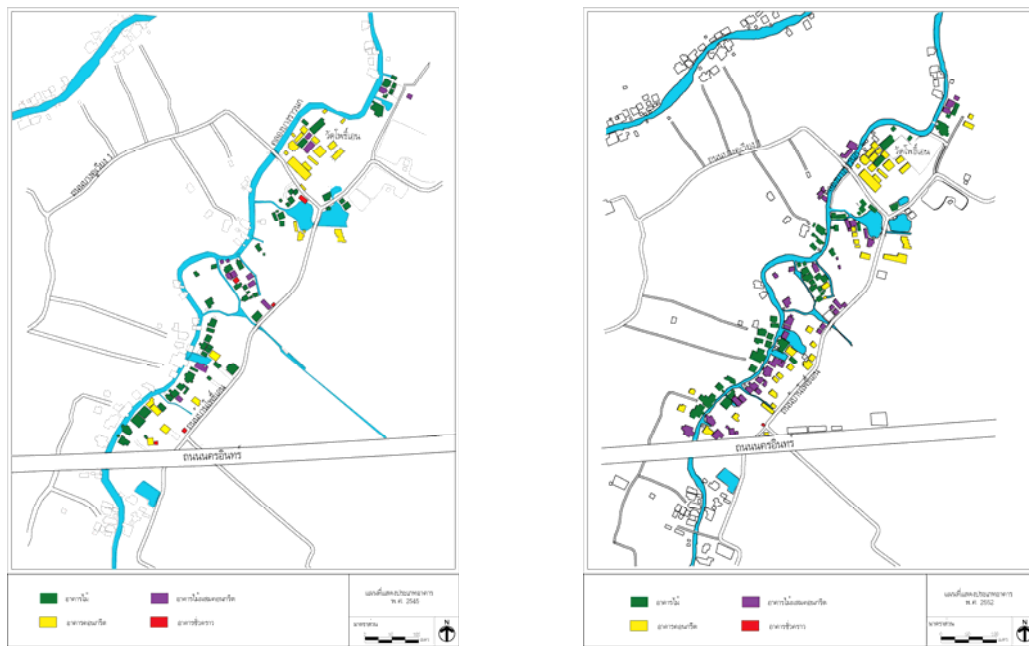

ภาพที่ 4-29 แผนที่แสดงกลุ่มอาคารในหมู่บ้านบางราวนก
ในปีพ.ศ.2545 (ซ้าย) และพ.ศ.2550 (ขวา)

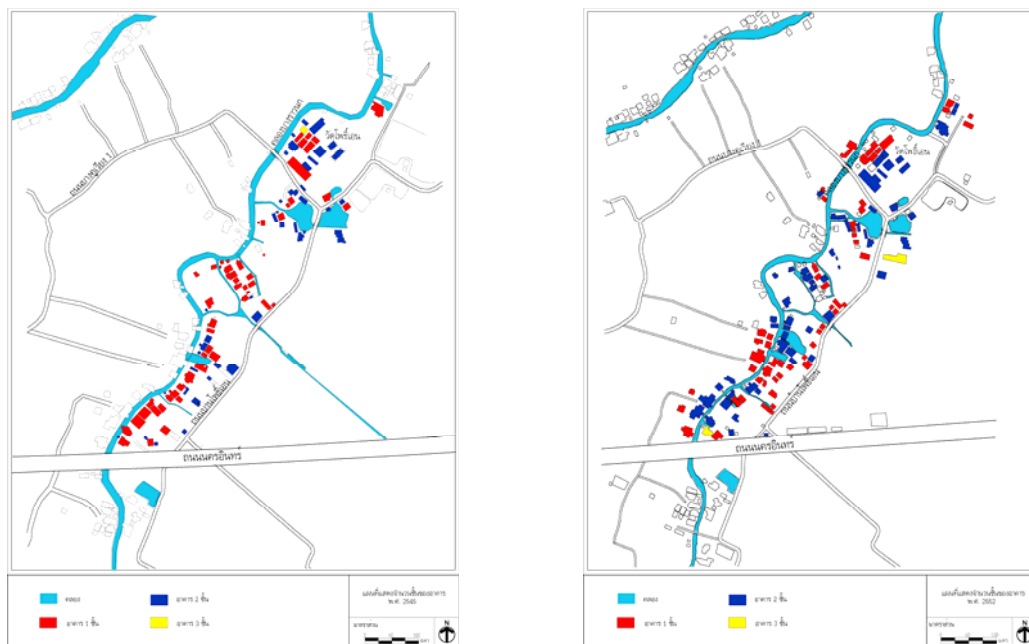

ภาพที่ 4-30 แผนที่แสดงตำแหน่งรั้วในหมู่บ้านบางราวนก
ในปีพ.ศ.2545 (ซ้าย) และพ.ศ.2550 (ขวา)

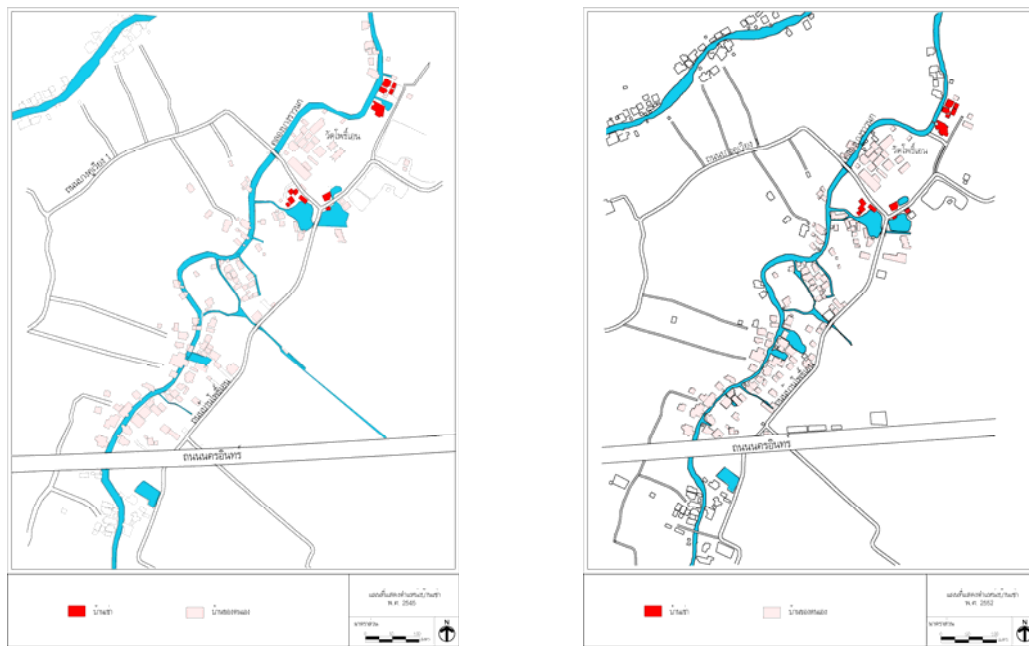
รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่นในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล:
ผลกระทบจากการตัดโครงชายถนนวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 4-31 แผนที่แสดงประเภทของอาคารในหมู่บ้านบางrawnก
ในปีพ.ศ.2545 (ซ้าย) และพ.ศ.2550 (ขวา)

ภาพที่ 4-32 แผนที่แสดงจำนวนชั้นของอาคารในหมู่บ้านบางrawnก
ในปีพ.ศ.2545 (ซ้าย) และพ.ศ.2550 (ขวา)

ภาพที่ 4-33 แผนที่แสดงตำแหน่งของบ้านเช่าในหมู่บ้านบางรวนก
ในปีพ.ศ.2545 (ซ้าย) และพ.ศ.2550 (ขวา)

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่นในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล:
ผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร

บทที่ 5

บทวิพากษ์คุณลักษณะพิเศษของที่ว่างและ ถิ่นที่อย่างไทยบนความแปรเปลี่ยน

จากการศึกษาพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ ระบบนิเวศวิทยา สิ่งแวดล้อม ระบบเศรษฐกิจและการค้าขาย และระบบสังคมและวัฒนธรรม ของพื้นที่ 2 ฝ่ายริมถนนนครอินทร์ในช่วง 5-7 ปีที่ผ่านมาในบทที่ 4 แล้วนั้น ผู้วิจัยเกิดคำถามว่าแนวโน้มและทิศทางการแปรเปลี่ยนของพื้นที่ศึกษาเป็นไปในทางเดียวกันกับแนวโน้มและทิศทางการแปรเปลี่ยนภูมิทัศน์ของกรุงเทพมหานครหรือไม่ และการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ดังกล่าวมีผลต่อการแปรเปลี่ยนคุณลักษณะพิเศษของที่ว่างและถิ่นที่อย่างไทย (The shifting notion of Thai space and place) อย่างไรบ้าง

ทั้งนี้ ผู้วิจัยจึงได้นำผลการศึกษาของงานวิจัยชิ้นนี้มาเปรียบเทียบกับผลการศึกษาของงานวิจัยที่ผ่านมาเรื่อง “การอ่านและแปลความหมายภูมิทัศน์ของกรุงเทพมหานครในปัจจุบัน: การเปลี่ยนแปลงทัศนคติและคุณค่าความหมายของถิ่นที่” ซึ่งได้คาดการณ์แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ผ่านการศึกษากรณีศึกษา 3 กรณี (ดังที่ได้สรุปไว้ในบทที่ 2) โดยวิพากษ์ผลของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวภายใต้กรอบคิดในเรื่องคุณลักษณะพิเศษของที่ว่างและถิ่นที่อย่างไทย (The notions of Thai space and place) 3 ประเด็น ได้แก่ 1) ความสำคัญของคลอง 2) คุณลักษณะของการไร้ซึ่งขอบเขตและการแบ่งแยก และ 3) การก่อร่างสร้างชุมชน เพื่อนำไปสู่บทสรุปและเสนอแนะแนวทางการพัฒนาและกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนสู่ความยั่งยืนในบทถัดไป

5.1 ความสำคัญของคลอง (The significance of *khlong*)

ความสำคัญของคลองและระบบคลองสาขาต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนไทยภาคกลางตอนล่างนั้นเป็นองค์ความรู้ที่ได้รับการยอมรับและถูกพัฒนาต่อยอดในวงวิชาการอย่างต่อเนื่องและกว้างขวางมาเป็นเวลานาน (Beek, 1995; Hinshiranan, 2000; Jumsai, 1997; Taporn, 1998; Wallipodom, 2000; Wongtes, 2001; Yantrasast, 1995) ลักษณะทาง

ภูมิศาสตร์ของพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำที่เต็มไปด้วยร่างแหของคูคลอง (ทั้งแบบธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น) ได้พัฒนาขึ้นมาเป็นคุณลักษณะพิเศษของพื้นที่ในบริเวณนี้อย่างชัดเจน สอดคล้องกับรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน วิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำ ระบบสังคมและวัฒนธรรมที่มีฐานรากมาจากการเป็นเมืองน้ำทั้งสี่ ปัจจุบันเหล่านี้ส่งผลให้คลองมีบทบาทและความสำคัญต่อคนไทยภาคกลางตอนล่าง ทั้งในด้านการเป็นพื้นที่สาธารณะในชีวิตประจำวัน การเป็นพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นพื้นที่ที่ผูกพันทางจิตใจของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมน้ำ และได้พัฒนาขึ้นมาเป็นภาพสัญลักษณ์ที่แสดงถึงตัวตนและเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไทยอีกด้วย (Jumsai, 1997)

สถานะความสำคัญของคลองนี้ได้ถูกท้าทายครั้งใหญ่ เมื่อถนนได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการใช้ชีวิตประจำวันของคนไทยมากขึ้นเรื่อยๆ ปัจจุบันเราไม่อาจปฏิเสธได้ว่าถนนได้เข้ามาแทนที่คลองในด้านการเป็นพื้นที่รองรับการสัญจรของเมืองที่มีความสะดวกสบายและทันสมัย ผู้คนหันมานิยมการเดินทางด้วยรถยนต์และรถไฟฟ้านำแทนการใช้เรือดังเช่นในอดีต สำหรับคนเมืองยุคโลกาภิวัตน์แล้ว พื้นที่ใดที่รถไม่สามารถเข้าถึงได้มักถูกขนานนามว่าเป็น “พื้นที่ด้อยการพัฒนา” ดังนั้น ภารกิจหลักของรัฐบาลจึงหนีไม่พ้นการริบเร่งขยายพื้นผิวจราจรและขยายขอบเขตของโครงข่ายถนนให้ครอบคลุมพื้นที่ให้มากที่สุด เพื่อรองรับรถยนต์จำนวนมหาศาลที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ สถานการณ์เช่นนี้เป็นที่ประจักษ์ในแวดวงการพัฒนาเมืองและเป็นปัญหาที่แก้ไม่ตกมาเป็นระยะเวลาหลายสิบปีแล้ว (สัตโยภาส, 2552; มุลนิธิสืบนาคะเสถียร, 2553; สำนักการจราจรและขนส่งกรุงเทพมหานคร, 2553; Askew, 2002)

โครงการก่อสร้างถนนนครอินทร์และโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตกนี้เกิดขึ้นด้วยเจตนารมณ์เช่นเดียวกันในการลดปัญหาการจราจรของเมืองหลวง (กระทรวงมหาดไทย, 2545) ดังนั้นลักษณะการตัดถนนจึงเป็นรูปแบบของถนนตรงขนาดใหญ่พาดผ่านทิศเหนือ-ใต้ และตะวันออก-ตะวันตกอย่างชัดเจน ขัดแย้งกันอย่างสิ้นเชิงกับโครงข่ายคูคลอง ถนนท้องถิ่น และทางเท้า ที่มีอยู่เดิมในพื้นที่

แม้ว่าการตัดถนนดังกล่าวจะไม่ส่งผลต่อการเชื่อมต่อของโครงข่ายคูคลองเดิม เนื่องจากมีการสร้างสะพานข้ามคลองทุกคลองเพื่อให้เรือสามารถแล่นผ่านได้ (ยกเว้นคลองบางไผ่ซึ่งอยู่ในระยะเดียวกับบริเวณปลายโครงข่ายสะพานพระราม 5 จึงไม่สามารถทำสะพานข้ามคลองได้¹) แต่การเปลี่ยนแปลงระบบถนนกลับส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านในละแวกนี้อย่างมาก เนื่องจากแต่เดิมพื้นที่ในบริเวณนี้เป็นพื้นที่ที่อยู่ลึกและเข้าถึงได้ลำบากจากถนนกาญจนาภิเษก แต่ในปัจจุบันกลายเป็นพื้นที่ที่เข้าถึงได้สะดวกเพราะถนนสายรองแต่ละเส้นสามารถลัดออกสู่ถนนนครอินทร์ได้โดยตรง ทำให้ชาวบ้านหันมานิยมการใช้รถยนต์ มอเตอร์ไซค์ และรถสองแถวสายสี่ เดินทางเข้าเมืองหรือไปติดต่อในละแวกใกล้เคียงมากยิ่งขึ้น

¹ กรมทางหลวงได้ตัดสินใจถมคลองบางไผ่และย้ายแนวคลองเดิมมาสร้างใหม่เป็นลักษณะคลองคอนกรีตเสริมเหล็กกว้าง 5 เมตร เพื่อขุดเขยแนวคลองที่หายไป (กระทรวงมหาดไทย, 2545, หน้า 61)

ภาพที่ 5-1 บรรยายภาพของเรือพายขายกับข้าวในปีพ.ศ. 2545 (ซ้ายบน กลางบน) และเรือของชาวบ้านที่มาทำบุญทอดกฐินในปีพ.ศ.2549 (ขวาบน) กับบรรยากาศที่ค่อนข้างเงียบเหงาในคลองบางราวนกในปีพ.ศ.2552 (ล่าง)
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2545, 2549, 2552)

การเปลี่ยนแปลงที่สังเกตเห็นได้อย่างเด่นชัดในรอบ 5-7 ปีนี้คือ กิจกรรมในคลองที่ลดลงอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นเรือขายของประเภทต่างๆจำนวนมากที่เลิกกิจการไปขายบนบก เรือพายของชาวบ้านที่เมื่อปีพ.ศ.2545 ยังพบเห็นชาวบ้านพายไปมาหาสู่กันและพายไปทำบุญที่วัด แต่เพียงไม่กี่ปีให้หลังกลับหลงเหลืออยู่น้อยมาก หรือแม้แต่ภาพของเด็กเล่นน้ำในคลองอย่างสนุกสนาน ชาวบ้านอาบน้ำ ล้างจานและซักผ้าด้วยน้ำคลอง ที่เมื่อ 5 ปีก่อนยังพบเห็นได้ทั่วไป แต่ปัจจุบันก็ไม่เหลือให้เห็นอีกต่อไปแล้วเนื่องจากน้ำเน่าเสียมาก กิจกรรมในคลองที่ยังหลงเหลืออยู่ได้แก่ การบิณฑบาตทางน้ำของพระวัดโพธิ์เอนที่ปฏิบัติมาเป็นเวลาช้านาน ไม่เปลี่ยนแปลง การขายของและการขนส่งของสวนทางเรือที่ยังมีให้เห็นบ้าง

ในทางกลับกัน กิจกรรมการสัญจรและการค้าขายทางบกกลับพบเห็นมากขึ้นจนเห็นได้ชัด ในทัศนะของผู้ทำวิจัย “ถนน” ได้กลายเป็น “หน้าบ้าน” สำหรับชาวบ้านทั้งที่อาศัยอยู่ริมคลองและริมถนนไปโดยสิ้นเชิง เพราะถนนได้เข้ามาทำหน้าที่แทนคลองในทุกๆด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการสัญจรและการขนส่ง ด้านการค้าขาย และแม้แต่ในด้านการนันทนาการ (เช่นการขี่จักรยานหรือมอเตอร์ไซด์เล่นของเด็กๆ) แต่ผู้ทำวิจัยต้องพบกับความแปลกใจเมื่อพบว่าชาวบ้านริมคลองส่วนใหญ่ยังเรียกศาลาทำน้ำ (หัวตะพาน) ว่าเป็น “หน้าบ้าน” ของตน และเรียกทางเข้าจากทางถนนว่าเป็น “หลังบ้าน” เหมือนเช่นที่เคยเป็นในอดีต ข้อมูลนี้ทำให้สามารถแปลความได้ว่า ชาวบ้านดั้งเดิมยังมีความผูกพันทางจิตใจกับ “คลอง” อย่างแนบแน่นไม่เสื่อมคลาย แม้ว่าวิถีชีวิตจะได้เปลี่ยนไปแล้วก็ตาม

หลักฐานสนับสนุนความคิดนี้ที่ชัดเจนก็คือคำบรรยายถึงบรรยากาศของความทรงจำในอดีตที่ยังคงตราตรึงอยู่ในใจของชาวบ้าน บรรยากาศของชีวิตริมคลองยังเป็นสิ่งที่ชาวบ้านโหยหา (nostalgia) และแม้ว่าการพัฒนาจะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของพวกเขาไปมากเพียงใด เขาก็ยังคง “รัก” “ผูก+พัน” และ “ระลึกถึง” ความเป็น “ชาวคลอง” อยู่เสมอ นี่เป็นตัวอย่างบางส่วนของคำอธิบายเกี่ยวกับชีวิตชาวสวนริมคลองในอดีต...

“สมัยป่าเล็กๆเล่นคว่างซีโคลนกันมันส์จะตาย อยู่กันคนละฝั่ง ขว้างกันไปขว้างกันมา น้ำเนี่ยใสมาก ปลาหลดเนี่ยยังมี สมัยนี้ปลาในคลองยังไม่มีเลย สูญไปกระทั่งปลาเข็มหนะ ปลาเข็มตัวเล็กๆหนะ เมื่อก่อนยังมี เข็มเทศเลยนะ ตอนยกยอนะ จริงๆเนี่ย...ถ้าถามนะก็ประทับใจชีวิตในอดีตๆมากกว่า แม้จะอยู่กันแบบเศรษฐกิจ...พ่อแม่เลี้ยงมามันก็ไม่มีนะ แต่เราก็ประทับใจแบบนั้นมากกว่า”

(No. 04, 2552)

“(ตลาดน้ำวัดตะเคียน) เพิ่งมีมาเอง ชัก 5-6 เดือน มันก็ไม่เซิงตลาดน้ำ โดยแท้ละนะ มันไม่เหมือนตลาดน้ำดอนหวาย หรือตลาดน้ำลำพญา อย่างธรรมชาติคนมาน้อย มันไม่เหมือนกับเสาร์-อาทิตย์ มันไม่เหมือนตลาดน้ำบางคูเวียงเก่า อันนั้นสุดยอดดดด.....โห้ย...เข้ามานี้ เป็นร้อยๆ อะ...เล็กมานานแล้ว ชัก 10 ปี พอถนนเริ่มตัดเข้ามาอย่างนี้ พอบ้านเขามีรถเขาก็เอารถไปส่งของ...เมื่อก่อนไปตลาดน้ำบางคูเวียงอย่างเดียว ใครมีกล้วย มีมะพร้าว พายเรือไปขายกันที่นั่น พระเทพเสด็จยังมา นั่งเรือด่วน คนซื้อก็อยู่ในเรือคนขายก็อยู่ในเรือ สลับกันไปสลับกันมาอย่างนี้ คนนั้นจะต่อราคา คนนี้ไม่ให้ไป...”

(No.08, 2552)

“อย่างเดิมดีกว่า ไม่สะดวก แต่ว่าอากาศ ทั้งน้ำ ค่าใช้จ่ายด้วย เมื่อ 30 ปีก่อนถึงเดือน ได้ค่ามะพร้าวจากสวน ค่าหมาก ค่ากล้วย แล้วก็ค่าใช้จ่ายไม่มี เดี่ยวนี้มีค่าน้ำ ค่าโทรศัพท์ ค่าไฟ เยอะ ของในสวนจะขายไม่มี มีแต่รายจ่าย รายรับไม่มี เมื่อก่อนทำสวน รับอย่างเดียว รายจ่ายไม่มี เมื่อก่อนหุงข้าวใช้ฟืน น้ำก็ตักจากในคลองแกว่งสารส้ม ใสทานได้ แล้วก็พวกปลาหากินได้”

(No.14, 2552)

ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่า แม้ว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ (ทั้งชาวบ้านริมคลองและผู้ที่ย้ายมาอยู่ใหม่) จะกล่าวถึงความสะดวกสบายที่ตนได้รับจากการตัดถนนและความเจริญที่เข้ามาในหมู่บ้าน แต่ลึกๆแล้วพวกเขาก็ยังชื่นชม “ชีวิตชาวคลอง” และชื่นชอบ “วิถีชีวิตแบบพอเพียง” ที่มีความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย ทำแต่พอกิน และใช้แต่จำเป็น ซึ่งเป็นแนวทางที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงมีพระราชดำริให้ปฏิบัติตาม

ผลการสำรวจกรณีศึกษาที่ 2 และ 3 ของงานวิจัยเดิม (ได้แก่ ชุมชนหลังวัดปากน้ำฝั่งใต้และบริเวณโดยรอบ และซอยสวนหลวง 29 ถึงซอยสวนหลวง 33/1) แสดงให้เห็นว่า คลองยังมีความสำคัญต่อชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมคลอง ในขณะที่คนที่อาศัยอยู่ริมถนนมีทัศนคติต่อคลองเป็นเพียงพื้นที่สัญจรทางเลือก พื้นที่นั้นทนทานการชั่วคราวชั่วคราว และพื้นที่บริการ (ระบายน้ำ) เท่านั้น ข้อมูลนี้มีความแตกต่างจากผลของงานวิจัยนี้ตรงที่ ชาวบ้านบางรายบางส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ริมถนนเป็นลูกหลานของชาวสวนริมคลองเดิมที่ขยับขยายครอบครัวมาปลูกสร้างบ้านใหม่ และอีกส่วนหนึ่ง (เพียง 3 ครอบครัว) เป็นคนเมืองที่ตั้งใจมาซื้อที่สวนปลูกบ้านเพราะชอบความเงียบสงบและร่มรื่น ฉะนั้นพวกเขาก็ยังเห็นถึงประโยชน์และความสำคัญของคลองแม้ว่าจะไม่ค่อยได้มีโอกาสสัมผัสหรือใช้ประโยชน์จากคลองเท่าใดนัก

อย่างไรก็ตาม ผลสรุปจากงานวิจัยนี้และงานวิจัยที่ผ่านมาสอดคล้องกันว่า “คลอง” เป็นกุญแจสำคัญในการพัฒนาเมืองและชุมชนให้เกิดคุณค่าและความหมาย ดังนั้น จึงได้เสนอแนะให้หาหนทางที่จะทำให้ชาวบ้านเกิด “ความผูกพัน” กับคลองท้องถิ่นซึ่งเป็นรากเหง้าของวัฒนธรรมไทย เพราะการสร้างให้คนเกิดความรักและความผูกพันในถิ่นที่ของตนจะเป็นหนทางที่จะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนในรอบด้านต่อไปได้ ในประเด็นนี้ คำถามสำหรับนักพัฒนาเมืองจึงมีให้คิดต่ออีกมากมาย อาทิเช่น แนวทางการพัฒนาของเมืองที่มุ่งเน้นการ “สร้างความสะดวกสบาย” ให้กับคนเมืองจำเป็นหรือที่จะต้องตอบด้วยการสร้างถนนเพียงอย่างเดียว? จะพัฒนาเมือง (สร้างถนน?) อย่างไรที่ไม่ทำลายวิถีชีวิตชาวคลอง? และจะพัฒนาคลองอย่างไรให้ตอบรับกับวิถีของเมืองและค่านิยมของคนที่เปลี่ยนไป? เป็นต้น

สิ่งที่น่าแปลกใจและน่านำมาขบคิดคือ การที่ “คลอง” ซึ่งเป็นสมบัติสาธารณะที่มีค่าในใจของชาวบ้านบางรายนึกได้ค่อยๆแปรสภาพไปกลายเป็นแหล่งมลพิษที่น่าพามาซึ่งโรคภัยและความเดือดร้อน โดยที่ชาวบ้านก็ปล่อยให้สถานการณ์เป็นไปโดยไม่คิดที่จะทำอะไรเพื่อแก้ไขหรือบรรเทาสถานการณ์ดังกล่าวนั้นอย่างป็นรูปธรรม เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งทางความรู้สึกและความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในบริบททางวิชาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย มีนักวิชาการมากมายพยายามอธิบายถึงสังคมไทยชนบทที่มีการพัฒนาสั่งสมมาจากอดีตและมีความผูกพันกับภาพในความทรงจำ แต่เมื่อถึงคราวที่ดีตกกำลังจะถูกกลืนไป สังคมไทยกลับเพิกเฉยและยอมรับกับสิ่งใหม่ที่เข้ามาทดแทนได้อย่างง่ายดาย ข้อคิดประเด็นนี้มีความท้าทายอย่างยิ่งต่อการ “อนุรักษ์” อัตลักษณ์ที่สำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย ซึ่งจะกลายเป็นฐานที่สำคัญต่อการ “พัฒนา” เมืองอย่างยั่งยืนบนรากเหง้าของความเป็นไทยต่อไปในอนาคต

5.2 คุณลักษณะของการไร้ซึ่งขอบเขตและการแบ่งแยก (The unboundedness)

แนวคิดเรื่องคุณลักษณะของการไร้ซึ่งขอบเขตและการแบ่งแยก (The unboundedness) นี้ ได้ถูกพัฒนาต่อยอดมาจากแนวคิดเรื่อง The non-boundary ของ Thongchai Winichakul (1994) นักวิชาการด้านภูมิศาสตร์ผู้เขียนหนังสือ “Siam mapped: a history of the geo-body of a nation” ในหนังสือเล่มนี้ Thongchai ได้อธิบายถึงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ (ค.ศ. 1825) ที่สยามประเทศเกิดความขัดแย้งกับประเทศอังกฤษ (ซึ่งขณะนั้นครอบครองดินแดนของพม่า) ในเรื่องการแบ่งเขตแดนระหว่างประเทศ โดยใจความหลักในข้อพิพาทที่เกิดขึ้นคือทางอังกฤษต้องการให้สยามกำหนดเขตแดนให้ชัดเจน แต่สยามไม่เข้าใจและไม่เห็นถึงความสำคัญในการกำหนดเขตแดนระหว่างประเทศ เพราะแนวคิดเรื่องเขตแดนของสยามกับอังกฤษนั้นแตกต่างกัน และไทยก็ไม่เคยมี “การกำหนดขอบเขต (boundary)” ที่แน่ชัดมาก่อน มีเพียงการรับรู้ถึงอาณาบริเวณภายใต้การปกครองอย่างคร่าว ๆ เท่านั้น (Winichakul, 1994, pp.62-80)

ข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นนี้สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมของชาวสยาม (หรือคนไทยในปัจจุบัน) ที่มีวิถีชีวิตแบบสบาย ๆ ยืดหยุ่น และไม่ชอบการบีบบังคับหรือกำหนดกฎเกณฑ์ตายตัว นอกจากนี้ ยังสามารถอธิบายได้ถึงลักษณะเฉพาะทางสังคมที่เกื้อกูลช่วยเหลือพึ่งพา โอบอ้อมอารี (Komin, 1985a, p.144; Vichit-Vadakarn, 1989, p.439) และมักประณามผู้ที่ไม่ชอบยุ่งเกี่ยวกับใครว่าเป็นผู้ที่เห็นแก่ตัวหรือใจคับแคบ (Smuckarn, 1985, p.144) ลักษณะเฉพาะนี้แสดงให้เห็นว่าคนไทยให้ความสำคัญกับสถานะทางสังคมสูง ดังจะเห็นได้จากการที่คนไทยส่วนใหญ่มีนิสัยขี้เกรงใจ สุภาพอ่อนน้อม มีน้ำใจ หลีกเลียงการปะทะซึ่งหน้า และเชื่อในบาป บุญ และบุญคุณ (Phillips, 1965 cited in Komin, 1985b, pp.179-180, 190; Klausner, 2000a, pp.258-259; 2000b, p.48; Vichit-Vadakarn, 1989, pp.438-439)

ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่เด่นชัดดังกล่าวถูกแสดงออกในรูปแบบของการสรรค์สร้างและการใช้ที่ว่าง (Spatial patterns) ดังจะเห็นได้จากการใช้สอยพื้นที่ของบ้านไทยในอดีตที่ปราศจากรั้วและแนวกัน เื่ออำนวยความสะดวกให้ชาวบ้านสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและเกิดการรวมกลุ่มทางสังคมได้ง่าย ที่มากไปกว่านั้น แนวคิดนี้ยังสามารถใช้อธิบายการเชื่อมโยงเกี่ยวพันกันของการนับถือพระพุทธศาสนา พิธีกรรมในศาสนาพราหมณ์และฮินดู และความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่หล่อหลอมรวมกันในวัฒนธรรมไทยอย่างแยกไม่ออกอีกด้วย

จากการสำรวจหมู่บ้านบางรวนกในปีพ.ศ. 2545 ผู้วิจัยพบว่าคุณลักษณะของการไร้ซึ่งขอบเขตและการแบ่งแยกนี้ สามารถอธิบายรูปแบบของที่ว่างที่มีความต่อเนื่องและปราศจากรั้วเกือบทั้งหมู่บ้าน พฤติกรรมการใช้ที่ว่างที่ต่อเนื่องเชื่อมโยงกันของบ้านต่อบ้าน การมีปฏิสัมพันธ์กันของคนในหมู่บ้านอย่างดี และความรู้สึกของชาวบ้านถึงคำว่า “บ้าน” ที่ครอบคลุมพื้นที่มากกว่า “พื้นที่บ้านของตน” แต่รวมไปถึง “บริเวณทั้งหมู่บ้าน” ไว้ได้อย่างชัดเจน กล่าวได้ว่า

แนวคิดนี้ได้ถูกสอดประสานเข้ากับคุณลักษณะของบ้านบางรวนทุกทั้งในมิติทางกายภาพ ทางพฤติกรรมทางสังคม และทางการรับรู้ได้อย่างดีเยี่ยม

ในปัจจุบัน คุณลักษณะดังกล่าวได้แปรเปลี่ยนไปในหลายมิติ ในมิติทางกายภาพจะพบว่า ในช่วง 5-7 ปีที่ผ่านมา มีบ้านปลูกสร้างใหม่ริมถนนหลายหลัง² โดยบ้านเหล่านี้นิยมการก่อสร้างรั้วสูงริมถนน ส่วนใหญ่ปิดประตูรั้วและใส่กลอน ทำให้ภูมิทัศน์ริมถนนเปลี่ยนไปจากเดิมมาก ส่วนบ้านดั้งเดิมซึ่งแต่ก่อนไม่มีรั้ว หรือถ้ามีก็เป็นเพียงแนวกันริมถนนที่ไม่เคยใส่กลอนในเวลากลางวัน แต่ปัจจุบันพบว่าการปิดประตูรั้วแน่นหนามากขึ้น สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากชาวบ้านรู้สึกว่าการตัดถนนทำให้มีคนแปลกหน้าผ่านเข้ามาในพื้นที่เพิ่มมากขึ้น ประกอบกับพบว่ามีขโมยมากขึ้น จึงต้องระมัดระวังความปลอดภัยเพิ่มขึ้น³ (No.01, No.02, No.04-08, No.10, No.11, No.14) อย่างไรก็ตามผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า รั้วที่ชาวบ้านสร้างขึ้นนั้นมีเพียง 3 ด้าน (ยกเว้นด้านริมคลอง) และมีลักษณะโปร่ง แตกต่างจากบ้านของผู้ที่ย้ายเข้ามาใหม่ที่จะสร้างรั้วมิดชิดทั้ง 4 ด้าน

ภาพที่ 5-2 แผนที่แสดงตำแหน่งรั้วในหมู่บ้านบางรวน

ในปีพ.ศ.2545 (ซ้าย) และพ.ศ.2550 (ขวา)

ที่มา: ข้อมูลของผู้ทำวิจัย ปรับปรุงเพิ่มเติมจากฐานข้อมูลของผังเมืองจังหวัดนนทบุรี
ปี พ.ศ.2545 และการสำรวจ ปี 2550

² บ้านที่ก่อสร้างใหม่ส่วนใหญ่จะเป็นบ้านสไตล์ยุโรป 2 ชั้น ทำด้วยคอนกรีตและมุงหลังคาด้วยกระเบื้องดินเผา รูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่ชาวบ้านเข้าใจว่าเป็นรูปแบบที่อยู่อาศัยของคนมีฐานะดี ซึ่งเป็นค่านิยมที่พบได้ทั่วไปในสังคมไทย

³ แม้แต่วัดโพธิ์เอนยังมีความประสงค์ที่จะก่อสร้างกำแพงในอนาคตเพื่อแสดงขอบเขตอาณาบริเวณของวัดให้ชัดเจน (No.07, 2552)

ภาพที่ 5-3 ถนนท้องถิ่นที่กว้างเพียง 6 เมตร ไม่กีดขวางความต่อเนื่องของสวนและคลอง
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2545)

ภาพที่ 5-4 รั้วแบบโปร่งของลูกหลานชาวคลองที่สร้างใหม่ (ซ้าย) และรั้วแบบทึบของผู้ที่ย้ายมาอยู่ใหม่ (ขวา)
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2550)

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางสังคม จะเห็นได้ว่า “รั้ว” เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการสร้างปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน ดังคำกล่าวของชาวบ้านดังต่อไปนี้...

“บ้านนั้นก็ไม่เคยสัมผัสเพราะไม่เคยเห็นท่าน นั่นแหละที่ว่ายังมีคนจากที่อื่นมาอยู่อะนะ...ยาก เรามองไม่เห็นนะ บ้านสูงมากเลย รั้วขาวๆ ป่านี้เคยเห็นหน้าแค่หนสองหนเองนะ บางทีเจอกันตามวัด เขายังไม่รู้จักเราเลย...เขาอยู่หลายปีแล้วนะ แต่เขาไม่ค่อยออกมาพบหน้าประชาชนซักเท่าไร อย่างเป็นทางการ เขาใส่ๆแล้วก็กลับ เขาบอกว่าเขาไปวัด แต่ว่าเขาไปก่อนที่พวกเราจะไป ใส่เสร็จแล้วเขาก็กลับ แค่นั้น บางทีเราไปเขาก็กลับแล้ว ก็เลยไม่ได้สัมผัสกัน แล้วบ้านรั้วรอบขอบชิดใครจะกล้าโผล่เข้าไปเสนอหน้า ไข่ม้อย ตัวใครตัวมันเนอะ นับวันนี่จะเป็นสังคมตัวใครตัวมันเนอะ”

(No.04, 2552)

แม้แต่ชาวบ้านดั้งเดิมที่เติบโตมากับสังคมแบบเครือญาติก็พบว่าในวันธรรมดานั้นชาวบ้านมีปฏิสัมพันธ์กันน้อยลง คงเหลือแต่เพียงกลุ่มญาติสนิทที่ยังมีกิจกรรมร่วมกัน โดยส่วนใหญ่จะพักอาศัยหรือทำงานอยู่ในบ้านและเดินไปคุยกับญาติที่บ้านอยู่ใกล้ๆเป็นบางครั้ง ยกเว้น

ในวันพระต่างๆที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไปทำบุญร่วมกันที่วัด ทำให้ยังมีโอกาสพบปะพูดคุยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้ตามโอกาส ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า ถึงแม้ว่าตลอดริมสองฝั่งคลองจะไม่มีรั้วกัน และชาวบ้านยังสามารถตะโกนคุยกับเพื่อนบ้านและพูดคุยกับพระ พ่อค้าแม่ค้า และผู้ที่ผ่านมาทางเรือได้ก็ตาม แต่เนื่องจากชาวบ้านสัญจรด้วยเรื่อน้อยลง ทำให้โอกาสที่ชาวบ้านจะพบเจอเพื่อนบ้านญาติมิตรและได้สนทนาแลกเปลี่ยนข่าวสารกันลดลงตามไปด้วย

ประเด็นเรื่องรั้วเป็นสิ่งกีดขวางความสัมพันธ์ทางสังคมนี้สามารถใช้อธิบายการแบ่งแยกกลุ่มทางสังคมของหมู่บ้านท้องถิ่นและหมู่บ้านจัดสรรได้เป็นอย่างดี การที่หมู่บ้านจัดสรรมีรั้วรอบโครงการสูงและมีการรักษาความปลอดภัยที่แน่นหนาทำให้คนภายนอกไม่รู้ได้ถึงความเป็นอยู่และความต้องการที่จะไม่คบค้าสมาคมกับใคร ดังที่ชาวบ้านถ่ายทอดความรู้สึกให้ฟังว่า...

“ความเป็นอยู่เหอ ถ้าพูดถึงในบริเวณนั้นะ ก็ยังเหมือนเดิมนะ
เพราะว่าคนเรายังรู้จักกันหมด หมู่บ้านเขาจะอยู่ฝั่งนู้นของเขา เขาจะ
ไม่มายุ่งเกี่ยวกับพวกเราหะ แคนั้นเอง คือว่าเขาจะไม่มายุ่งเกี่ยว
สูงส่งกับเรา แต่ว่าชาวบ้านด้วยกัน คือโอเค เจอหน้าเจอตาก็คูณกัน
ได้หมด คือว่ายังเป็นหมู่บ้านอยู่ แต่คือว่าหมู่บ้านของเขา หมู่บ้าน
มันหนา นันทวน เขาจะเป็นส่วนตัว เราจะไม่ไปก้าวกายเขา เขาก็จะไม่
ก้าวกายเรา คือว่าแต่จะมีบางบ้านที่เขาทำบุญที่วัดนี้ เขาจะมาพูดมา
คุย ทักทาย”

(No.08, 2552)

นอกจากนี้ จะสังเกตเห็นได้ชัดเจนว่าคนในหมู่บ้านจัดสรรมีปฏิสัมพันธ์กันน้อยมาก รูปแบบการใช้ชีวิตเป็นแบบต่างคนต่างอยู่ และออกไปพักผ่อนนอกบ้านหรือต่างจังหวัด ทำให้พบว่าพื้นที่ส่วนกลางของโครงการเงียบเหงาและมีคนมาใช้้อยมาก ในประเด็นนี้จะพบว่า แนวโน้มการแปรเปลี่ยนของระบบสังคมเป็นไปในแนวทางเดียวกับกรณีศึกษาที่ 3 (สวนหลวง) ซึ่งพบว่าแม้แต่เพื่อนบ้านกันก็ยังไม่ค่อยรู้จักกัน และสังคมมีความเป็นปัจเจกสูง (Individualistic)

ภาพที่ 5-5 ทางเข้าโครงการหมู่บ้านจัดสรร Elegance และ Noble Geo
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2550)

ผู้วิจัยยังพบว่าพื้นที่ถนนพระราม 5 ซึ่งมีความกว้างถึง 60 เมตร ได้กลายเป็นสิ่งกีดขวางการสัญจรและการปฏิสัมพันธ์ของ “คนคลองนอก” (ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ใกล้ปากคลองบางกอกน้อยทางทิศเหนือ ซึ่งอยู่ในพื้นที่ศึกษา) และ “คนคลองใน” (ชาวบ้านที่อาศัยห่างไกลจากปากคลอง) อย่างมาก ผลจากการตัดถนนทำให้คนในหมู่บ้านบางรวนก (คนคลองนอก) ซึ่งแต่เดิมเคยมีการติดต่อไปมาหาสู่กับชาวบ้านที่อยู่ริมคลองด้านใน (คนคลองใน) นั้นขาดหายไป ชาวบ้านเล่าว่า ปัจจุบันนี้การเดินทางไปยังด้านในคลองนั้นทำได้ลำบากขึ้น เนื่องจากเวลาขับรถจะต้องไปอ้อมได้สะพานที่ถนนพระราม 5 จึงทำให้รู้สึกไม่สะดวกอย่างเคย ถึงแม้ว่าจะสามารถใช้การสัญจรทางน้ำเชื่อมต่อได้เหมือนเดิม (No.08, No.10) ในทางตรงกันข้าม ชาวบ้านกลับรู้สึกว่าการเดินทางเข้าเมืองนนทบุรี หรือ เข้าเมืองกรุงเทพฯ ได้สะดวกสบายขึ้นเนื่องจากปัจจุบันมีรถสองแถวสาย 4 ให้บริการและมีคิวมอเตอร์ไซค์มากขึ้น

ส่วนในมิติทางการรับรู้ที่พบว่าแนวคิดของคำว่า “บ้านเรา” นั้นมีความหลากหลายมากขึ้น จากเดิมที่ชาวบ้านเกือบทั้งหมดรู้สึกว่าขอบเขตของคำว่า “บ้าน” นั้นครอบคลุมไปทั้งหมดหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันมีชาวบ้านบางส่วนได้อธิบายว่า “บ้าน” ของเขาหมายถึงทั้งตำบลเลย⁴ บางคนก็บอกว่าทั้งหมด 6 และบางคนที่ไม่ยุ่งเกี่ยวกับใครก็คิดถึงแต่ขอบเขตบ้านของตัวเอง ข้อมูลนี้ชี้ให้เห็นว่าสังคมได้พัฒนาไปสู่ความหลากหลายและแตกต่างมากยิ่งขึ้น (Diversification and Fragmentation)

โดยสรุปกล่าวได้ว่า แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงลักษณะที่ว่างซึ่งไร้ขอบเขตและการแบ่งแยก (Unbounded space) ที่ค่อยๆ พัฒนาไปสู่ลักษณะของที่ว่างที่มีขอบเขตและการแบ่งแยก (Bounded space) นี้ สามารถเป็นตัวบ่งชี้หนึ่งถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมซึ่งมีทิศทางการเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบสังคมเมืองแบบปัจเจกมากขึ้น งานวิจัยชี้ให้เห็นว่า คุณลักษณะ Unboundedness นี้ยังคงหลงเหลืออยู่ในกลุ่มชาวบ้านดั้งเดิม ซึ่งได้สะท้อนออกมาในรูปแบบของที่ว่างริมคลอง พฤติกรรมทางสังคมของกลุ่มเครือญาติสนิท และการรับรู้ถึงความเป็นชุมชน ในขณะที่รูปแบบของการอยู่อาศัยแบบสมัยใหม่ และสังคมที่มีความแตกต่างและหลากหลายได้พัฒนากลายเป็นรูปแบบที่ชัดเจนของสังคมในหมู่บ้านจัดสรร ส่วนในหมู่บ้านท้องถิ่นพบว่ารูปแบบหลังนี้ค่อยๆ เริ่มก่อตัวขึ้นและมีแนวโน้มที่จะมากขึ้นเรื่อยๆ หากมีผู้อยู่อาศัยใหม่ย้ายเข้ามาเพิ่มมากขึ้น

ข้อมูลหนึ่งที่น่าสนใจในการสำรวจเมื่อปีพ.ศ.2545 คือทัศนคติของชาวบ้านต่อวิถีชีวิตของคนเมืองในด้านลบ ในครั้งนั้นชาวบ้านมีความภูมิใจอย่างสูงในถิ่นที่ของตนและพึงพอใจวิถีชีวิตความเป็นอยู่ท่ามกลางธรรมชาติและเครือญาติ มาถึงวันนี้ ชาวบ้านบางส่วนก็ยังคงมีความรักและผูกพันกับถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเหมือนที่ผ่านมา (No.01, No.02, No.04, No.13) ในขณะที่

⁴ เนื่องจากผู้ใหญ่วัย 6 ได้รับเลือกตั้งเป็นกำนันของตำบลบางขุนทอง ทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านบางรวนกมีกิจกรรมร่วมกับชาวบ้านหมู่บ้านมากขึ้น เช่น การทำผลิตภัณฑ์ OTOP การสร้างสถานที่ออกกำลังกายของตำบล และการของบประมาณเพื่อพัฒนาท้องถิ่น เป็นต้น

ที่บางคนกลับไม่แสดงออกถึงความภูมิใจและความรักในสภาพแวดล้อมของตนเท่าใดนัก (No.05, No.06) คงมีก็เพียงแต่ความผูกพันกับเครือญาติ (No.02, No.03, No.08, No.11) กับความสบายใจที่ได้อยู่บ้านของตนเองเป็นสำคัญ ดังเช่นคำบอกเล่าเหล่านี้...

“ก็ยังรักอยู่ ยังเหมือนเดิมนะ ความรู้สึกก็ยังเหมือนเดิม ที่นี้เป็นแผ่นดินที่เราเกิด ภาพเก่าๆตั้งแต่เรายังเล็กๆ วิ่งเล่นในสวนก็ยังอยู่ มันก็ยังอยู่ในความทรงจำของเรา แต่สมมติถ้าเข้าไปกรุงเทพนะ พอกลับมาเหมือนกับปอดที่เราหายใจได้เต็มทีนะ แต่กรุงเทพเนี่ยเข้าไปป่าต้องกินยานะ ต้องกินยาก่อนเข้านะสองเม็ด แก้วปวดหัวเวียนหัว เพราะเขม่าควันมันเยอะนะ พอกลับมาบ้านเราตัวโล่งขึ้น เออนี่คือบ้านเรา”

(No.04, 2552)

“จะไปชอบที่ไหนได้ ก็ต้องชอบที่ที่เราอยู่...โฮ ก็บอกว่าเราเกิดที่นี่ อยู่ที่นี่ ก็ต้องชอบที่นี่ละ...โอ้ย หนูนี้ถามแปลก บ้านเราอยู่ที่ใครก็ได้หรืออย่างบ้านหนูนี้ถ้าเขาให้อยู่ หนูไม่อยู่จะไปอยู่บ้านใครเขาได้
หวานอมขมกลืน ชอบไม่ชอบเราก็ต้องอยู่”

(No.06, 2552)

นอกจากนี้ ชาวบ้านบางรายก็ยังได้ใช้คำกล่าวเช่นเดียวกับชาวบ้านในเขตสวนหลวง (กรณีศึกษาที่ 3) ว่า “ยิ่งพัฒนายิ่งทำให้เสื่อม” (No.04, 2552) ชาวบ้านหลายคนกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า “อยากรักษาทุกสิ่งทุกอย่างให้มันเหมือนเดิม แต่มันก็เป็นไปไม่ได้” (No.04, No.06, No.08, No.14, No.15, 2552) และ “อยากให้มันเป็นแบบนี้ ไม่ต้องมีถนนอะไรมาอีกแล้ว” (No.13, 2552) คำพูดเหล่านี้ น่าจะเป็นเครื่องยืนยันความคิดเดิมของผู้วิจัยได้อย่างชัดเจนว่า แนวทางการพัฒนาที่มุ่งไปสู่ “ความเป็นเมือง” ซึ่งนำไปสู่การทำลายสภาพแวดล้อมธรรมชาติและความเป็นสังคมแบบปัจเจกสูงนั้น ไม่ใช่แนวทางที่ชาวบ้านท้องถิ่นต้องการให้เกิดขึ้นกับถิ่นที่ของตน และไม่ใช้หนทางที่จะนำความผาสุกมาให้กับคนท้องถิ่นอย่างแน่นอน

ผู้วิจัยเสนอแนะว่า ความพยายามในการรักษาและสร้างสรรค์คุณลักษณะของการไร้ซึ่งขอบเขตและการแบ่งแยกนี้ ทั้งในด้านกายภาพ สังคม และทัศนคติของผู้คน น่าจะเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยเปลี่ยนแปลงรูปแบบและความเข้าใจของคำว่า “เมือง” “ความเป็นเมือง” และ “การพัฒนาไปสู่เมือง” ที่เหมาะสมกับบริบทและสังคมไทยมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

5.3 การก่อร่างสร้างชุมชน (The re-formation of Thai community)

นักประวัติศาสตร์และนักเขียนมากมายต่างกล่าวถึงและวาดภาพบรรยากาศของเมืองบางกอกที่เต็มไปด้วยบ้านเรือนริมสองฝั่งคลองท่ามกลางสวนขนาดใหญ่ (Beek, 1999; Fournereau, 1998; Hinshiranan, 2000; Taporn, 1998; Wongtes, 2001) กระแสการกล่าวขานดังกล่าวกับฉายา “เวนิสตะวันออก” ทำให้รูปแบบของ “ความเป็นบ้านสวนริมคลอง” ได้กลายมาเป็นภาพลักษณ์ของกรุงเทพฯ ในอดีตที่ตราตรึงอยู่ในความทรงจำของผู้คนมาจนถึงทุกวันนี้ แม้ในปัจจุบัน นักท่องเที่ยวทั้งไทยและต่างชาติยังคงนิยมการล่องเรือเที่ยวชมบ้านเรือนริมน้ำ และยังคงมุ่งเสาะแสวงหา “บ้านสวนริมคลอง” แบบดั้งเดิม ในขณะที่การท่องเที่ยวก็นิยมสร้างบรรยากาศและวิถีชีวิตริมน้ำเหมือนเช่นในอดีตให้กลับมามีชีวิตอีกครั้ง เพื่อให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวให้กับคนเมืองที่โหยหาธรรมชาติและวิถีชีวิต “แบบไทยๆ” ดังจะเห็นได้จาก โครงการสร้างตลาดน้ำเพื่อการท่องเที่ยว และกิจกรรมการท่องเที่ยวทางน้ำที่มีอยู่มากมายในปัจจุบัน

แนวคิดของความเป็น “บ้านสวนริมคลอง” นี้ ได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้กับการออกแบบบ้านจัดสรรสมัยใหม่หลายโครงการ เพื่อสร้างจุดขายในด้านสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ “แบบไทยๆ” (Homeandi, 1982-1996) แต่ทว่า โครงการดังกล่าวกลับไม่ประสบความสำเร็จในการรื้อสร้าง (regenerate) บรรยากาศที่แท้จริงของความเป็น “บ้านสวนริมคลอง” ที่เคยมีในอดีตให้กลับมาได้ เนื่องจากปัจจัยสำคัญที่ทำให้ “บ้านสวนริมคลอง” มีความร่มรื่น อบอุ่น และผาสุกนั้น ไม่ใช่คุณภาพชีวิตที่จะได้จากการสร้างบ้านในพื้นที่สีเขียวที่ตั้งอยู่ริมน้ำเท่านั้น แต่กุญแจสำคัญคือการสร้างสภาพแวดล้อมทางสังคมและระบบชุมชนที่มีความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้นก่อให้เกิดความรักและความสามัคคีในหมู่สมาชิก สิ่งเหล่านี้ เป็นสิ่งที่หาไม่ได้และยังไม่สามารถสร้างขึ้นได้ในชุมชนสมัยใหม่ในปัจจุบัน ดังนั้น เราจึงน่าจะได้ศึกษาถึงกลไกของระบบสังคมและชุมชนแบบ “บ้านสวนริมคลอง” นี้ว่ามีการทำงานอย่างไร เพื่อที่จะได้นำเอาองค์ความรู้ไปสร้างสรรค์ให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีและยั่งยืนกับชุมชนสมัยใหม่ในอนาคตต่อไป

ในปีพ.ศ.2545 หมู่บ้านบางราวเป็นกรณีศึกษาที่ถูกคัดเลือกให้เป็นตัวแทนของ “ความเป็นบ้านสวนริมคลองแบบดั้งเดิม” แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในพื้นที่นี้บ้างในรอบ 50 ปีที่ผ่านมา แต่ก็ยังเป็นเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ดังนั้น การศึกษาพื้นที่นี้น่าจะทำให้เกิดความเข้าใจได้ว่า คุณลักษณะของบ้านสวนริมคลองที่แท้นั้นเป็นอย่างไร

ในช่วงเวลานั้น ลักษณะที่โดดเด่นของพื้นที่นี้คือความกลมกลืน (Homogeneity) ของสภาพแวดล้อมที่เป็นบ้านริมคลองที่แวดล้อมไปด้วยสวนผลไม้ วิถีชีวิตของชาวบ้านที่ทำสวนและทำกิจกรรมส่วนใหญ่ริมคลอง รวมไปถึงระบบสังคมและวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญกับพระพุทธศาสนาและระบบเครือญาติ สอดคล้องกับระบบการปกครองแบบ “หมู่บ้าน” ที่เน้นคุณค่าของระบบสังคมมาเป็นสำคัญ ในบริบทนี้ “วัดท้องถิ่น” ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของ

หมู่บ้านอย่างแท้จริง และคลองก็ทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของผู้คน บ้าน วัด และสวน เข้าด้วยกันได้อย่างดีเยี่ยม

เวลาผ่านไป 7 ปี ความเป็นชุมชนหมู่บ้านของบ้านบางรวนกโดยภาพรวมยังมีความเหนียวแน่น แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างเนื่องจากมีสมาชิกใหม่ซึ่งเป็นคนเมืองกรุงย้ายเข้ามาอยู่อาศัยเพิ่มเติม ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้อธิบายถึงลักษณะของ “ความเป็นชุมชน” ของพื้นที่ศึกษาไว้ 3 มิติด้วยกัน ได้แก่ มิติด้านคุณค่าความหมายทางศาสนา (Religious Value) ด้านคุณค่าความหมายทางสังคม (Social Value) และ ด้านคุณค่าความหมายของความเป็นชุมชน (Community Value) ดังนี้

5.3.1 มิติด้านคุณค่าความหมายทางศาสนา (Religious Value)

ผลการศึกษาชี้ชัดว่า วัดท้องถิ่นยังคงทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน ทั้งทางด้านการสืบสานพิธีกรรมทางพุทธศาสนา ทางด้านการจรรโลงจิตใจ และทางด้านการปฏิสังสรรค์ทางสังคม จากการสัมภาษณ์พบว่า ชาวบ้านดั้งเดิมยังมีความศรัทธาในวัดท้องถิ่นมาก พวกเขาจะทำบุญที่วัดประจำตระกูล⁵ เป็นประจำในวันพระและวันพระใหญ่ ชาวบ้านคนหนึ่งถึงกับกล่าวว่า “วัดนี้รวย (ศรัทธา) ไม่มีอดหรอก...” (No.01, 2552) เนื่องจากชาวบ้านที่เคยทำบุญที่วัดนี้อย่างไรก็ยังทำอยู่อย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลงเลย แม้ในวันพระธรรมดาจะมีจำนวนผู้ไปทำบุญน้อยลงไปบ้างเนื่องจากติดงานในตอนกลางวัน แต่ในวันพระใหญ่ก็ยังมีชาวบ้านจำนวนมาก (ทั้งที่อาศัยในพื้นที่และที่ย้ายไปพักอาศัยในเมืองหรือต่างจังหวัด) มาร่วมพิธีอยู่

ภาพที่ 5-6 ชาวบ้านที่มาทำบุญที่วัดโพธิ์เอนและช่วยกันทำกิจกรรมของวัด
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2549)

ส่วนกิจกรรมบิณฑบาตเรือซึ่งได้ปฏิบัติสืบทอดมาเป็นเวลาช้านาน ยังคงมีอยู่ไม่เสื่อมคลาย ชาวบ้านที่ตักบาตรทางน้ำกว่า 40 ครั้วเรือนยังคงใส่บาตร “หน้าบ้าน” เป็นกิจวัตรทุกเช้าอย่างหนาแน่น ในขณะที่วัดละมุดในและวัดหู่ช้างซึ่งเคยมีการบิณฑบาตทางเรือเข้ามาในพื้นที่ต่างเลิกไปและหันไปบิณฑบาตทางบกแทน

⁵ ชาวบ้านถือว่าวัดที่เป็นที่เก็บกระดูกและอัฐิของบรรพบุรุษเป็นวัดประจำตระกูลของเขา ดังนั้น หากจะต้องบวชเรียน หรือ ไปทำบุญวันพระ ก็จะมีคนกลับไปทำบุญที่วัดดั้งเดิมของตน (No.14, 2552)

วัดโพธิ์เอนเป็นวัดท้องถิ่นขนาดเล็ก มีพระประจำเพียง 5 รูป เจ้าอาวาสเป็นคนสมถะ ไม่ฟุ้งเฟ้อ จึงไม่นิยมการจัดงานเทศกาลใหญ่โต ตั้งแต่อดีตจนปัจจุบันงานเทศกาลที่ใหญ่ที่สุดของหมู่บ้านคือ งานทอดกฐินประจำปี ซึ่งจะมีชาวบ้านมาร่วมทำบุญจำนวนมาก ในขณะที่ชาวคลองดั้งเดิมมีความภูมิใจในความเรียบง่ายของวัดท้องถิ่น แต่คนที่ย้ายมาใหม่กลับมองว่าวัดไม่มีการพัฒนาและไม่น่าสนใจศรัทธา จึงเลือกที่จะไปทำบุญวัดอื่นแทน (No.12, 2552) ข้อมูลนี้ชี้ให้เห็นว่า การสร้างความผูกพันกับท้องถิ่นให้เกิดขึ้นกับกลุ่มคนที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่นั้นทำได้ค่อนข้างยาก เนื่องจากระยะเวลาที่สั้นในการได้สัมผัสกับท้องถิ่นและผู้คน รวมทั้งการให้ค่านิยมทางวัตถุที่บดบังคุณค่าในด้านอื่นๆไป

5.3.2 มิติด้านคุณค่าความหมายทางสังคม (Social Value)

ผู้วิจัยพบการแบ่งแยกกลุ่มทางสังคมออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ได้แก่

- กลุ่มชาวสวนริมคลองดั้งเดิม ซึ่งเป็นคนท้องถิ่น (Local people) ที่เกิดและอาศัยอยู่ในพื้นที่มาเป็นเวลานานหลายสิบปี
- กลุ่มคนเมืองที่ย้ายมาอยู่ใหม่ ส่วนใหญ่จะเป็นชนชั้นกลางที่ย้ายมาจากตัวเมืองกรุงเทพฯซึ่งมีความแออัด และต้องการขยายครอบครัวยิ่งขึ้น นิยมการมาซื้อบ้านจัดสรรบริเวณชานเมืองกรุงเทพฯซึ่งเดินทางเข้าเมืองได้สะดวก มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่มาซื้อที่สวนจากชาวบ้านเพื่อปลูกบ้าน
- กลุ่มชนชั้นแรงงานที่ย้ายมาอยู่ในพื้นที่ชั่วคราว เพื่อประกอบอาชีพรับจ้างในโรงงาน ห้าง หรือ โครงการก่อสร้างต่างๆ อาจเป็นคนต่างจังหวัดหรือคนต่างด้าว จึงจำเป็นต้องมาเช่าบ้านในบริเวณที่ใกล้ที่ทำงานเพื่อการเดินทางที่สะดวก

ประเด็นที่พบเห็นได้ชัดเจนคือ การแบ่งแยกกลุ่มทางสังคมของคน 3 กลุ่มนี้จากการศึกษาพบว่าคนทั้ง 3 กลุ่มไม่มีปฏิสัมพันธ์กันแต่อย่างใด แม้ว่าจะมีการไปทำบุญที่วัดเดียวกันบ้าง แต่คนทั้ง 3 กลุ่มก็ไม่รู้จักหรือพูดคุยกัน สำหรับกลุ่มคนชนชั้นแรงงานนั้น ชาวบ้านมองว่าเป็นกลุ่มที่น่าพาความไม่ปลอดภัยและอันตรายเข้ามาในพื้นที่ การที่มีคนแปลกหน้าผ่านเข้ามาในหมู่บ้านทำให้ความรู้สึกเป็นกันเองและความปลอดภัยที่มีในอดีตหายไป

นอกจากนี้ ยังพบว่ากลุ่มชาวสวนดั้งเดิมมีทัศนคติในด้านลบต่อกลุ่มคนเมืองที่ย้ายมาอยู่ใหม่อย่างมาก โดยชาวบ้านรู้สึกที่ไม่ได้รับความร่วมมือจากสมาชิกในหมู่บ้านจัดสรรในการทำกิจกรรมของชุมชน แม้ว่าจะอยู่ภายใต้การ

ปกครองในหมู่บ้านเดียวกัน มีกำหนดผู้ใหญ่บ้านคนเดียวกัน (No.04, No.06, No.08) ทั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า ระดับรายได้ที่แตกต่างกันของชาวบ้านและคนเมืองมีผลต่อวิถีชีวิต ระบบสังคม ค่านิยม และทัศนคติ ที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ทำให้คนทั้งสองกลุ่มไม่สามารถเข้ากันได้ หรือทำกิจกรรมใดๆร่วมกันได้ (No.04, No.08, No.11, No.12)

ส่วนคนเมืองที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ในหมู่บ้านบางรวน (3 ครัวเรือน) แม้ว่า จะมาอยู่เป็นเวลากว่า 10 ปี แล้วยังไม่ได้รับการยอมรับจากคนในหมู่บ้านหรือ พัฒนาความสัมพันธ์ให้กลายเป็นเพื่อนบ้านที่สนิทชิดเชื้อได้ ถึงจะไปทำบุญที่วัด เดียวกันแต่ไม่มีการทักทายและพูดคุยกัน ส่วนใหญ่จะอยู่แต่ในบ้านและปิดล้อมรั้ว มิตรชิดเนื่องจากกลัวขโมย (No.04, No.08) ความแตกต่างและการแบ่งแยกกลุ่มทาง สังคมสามารถรับรู้ได้จากคำบอกเล่านี้...

“ไม่ ไม่ เขามาแค่แป๊บเดียว คนในหมู่บ้านจะมาวัด เขาจะไม่อยู่ฟัง พระอะไรอย่างนี้ เขาจะกลับเลย เขาจะมาในช่วงเทศกาล อย่าง สารทที่ผ่านมานะ เขาจะมาซัก 4-5 คน อย่างคนแปลกหน้าที่เราเจอ มองว่าคนในหมู่บ้านนะ แต่เขาไม่ได้นั่งบนศาลา เพราะใส่เสื้อเขาก็กลับแล้ว เขาจะไม่คุยกับชาวบ้าน เพราะเขากับเราเนี่ยมันคนละ ระดับ ชาวบ้านคือชาวบ้าน เขาอยู่บ้านราคา 4-5 ล้าน เขาก็จะเป็น อีกระดับหนึ่งใช่ไหม มันจะเป็นตัววัดตัวนี้ไง ชาวบ้านเขาจะนั่งคุย กันเฮฮา แต่งตัวกันแบบพื้นๆ อันนั้นเขามาเขามาธรรมดา บางที เรายังเดินกลับเลย บ้านเราแค่นี้ ไซ้มี๊ เนี่ยมันมันก็เป็นคนละ โซนกันไง มันแบ่งกัน เขาก็จะอยู่อีกโซนหนึ่ง”

(No.04, 2552)

ทั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า การนำเอาวัฒนธรรมและระบบความคิดของคนเมืองมา ใช้กับชุมชนท้องถิ่น เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาความสัมพันธ์กับคนท้องถิ่นที่อยู่เดิม นอกจากนี้ ยังวิเคราะห์ว่าเนื่องจากชาวบ้านริมคลองซึ่งเป็นญาติพี่น้องที่มีความ สนิทสนมคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี มีความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้นและทำกิจกรรม กลุ่มร่วมกันเป็นประจำ มีการพัฒนาระบบสังคมและระบบชุมชนท้องถิ่นที่เป็นตัว ของตัวเอง จึงไม่เปิดรับวัฒนธรรมของคนเมืองที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ และมักมองว่า คนเมืองเป็นคนละกลุ่มกับตน (No.05, No.06, No.14, No.15)

5.3.3 มิติด้านคุณค่าความหมายของความเป็นชุมชน (Community Value)

ผลจากงานวิจัยชี้ให้เห็นว่า ระบบการปกครองและขอบเขตการปกครองมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงความเข้าใจและการรับรู้ถึงแนวคิดเรื่อง “ชุมชน” อย่างมากในอดีตที่ผ่านมา คำว่า “หมู่บ้าน” “หมู่ 6” และ คำว่า “บ้านเรา” สำหรับชาวบ้านบางรายนั้น มีขอบเขตของความเข้าใจและความรู้สึกที่สอดคล้องกัน แต่ในปัจจุบันการรับรู้ถึงขอบเขตของคำว่า “บ้าน” “หมู่บ้าน” และ “หมู่ 6” นั้นมีความเข้าใจที่แตกต่างและหลากหลาย

คำว่า “บ้านเรา” ในที่นี้อาจหมายถึงเฉพาะตัวบ้านสำหรับชาวบ้านบางคน แต่อาจหมายถึงกลุ่มเครือญาติสนิทสำหรับบางคน และอาจหมายถึงหมู่บ้านบางราย (ตอนบน) สำหรับบางคนก็ได้ ในขณะที่พื้นที่ “หมู่ 6” ครอบคลุมพื้นที่ทั้ง 2 ฝั่งของถนนนครอินทร์ (ทั้งคนคลองนอกและคนคลองใน) ซึ่งคนทั้ง 2 กลุ่มมีปฏิสัมพันธ์กันน้อยลงภายหลังการตัดถนนดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

นอกจากนี้ ยังพบว่า หมู่บ้านจัดสรรบางโครงการ ถูกแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 2 ส่วน โดยสังกัดหมู่ที่แตกต่างกัน เป็นต้นว่า หมู่บ้านมณฑนา และโนเบิลจีโอ จะสังกัดหมู่ 4 และ 6 โครงการละครึ่งหนึ่ง เนื่องจากขอบเขตของการแบ่งหมู่ได้ยึดถือเส้นแบ่งเดิมที่เคยมีไว้ในอดีต (โดยมากจะใช้ลำคลองเป็นตัวแบ่ง) ดังนั้นแม้ในหมู่บ้านจัดสรรเองที่พยายามสร้างความเป็นชุมชนปิดล้อมและระบบการจัดการของตนเองขึ้นมา ก็ยังถูกระบบการปกครองแบ่งแยกพื้นที่ออกเป็นส่วนๆ

การที่พื้นที่บางส่วนของหมู่บ้านจัดสรรมาสังกัดอยู่ในหมู่ 6 ทำให้ผู้ใหญ่บ้านจำเป็นต้องติดต่อประสานงานกับหมู่บ้านจัดสรร ซึ่งพบว่าทำได้ลำบากมาก ดังคำเล่านี้...

“ไม่ได้ติดต่อเลย มีปัญหาถึงจะเข้าไปที เพราะหมู่บ้านเขาเข้ายาก เพราะเขาเป็นคนพิเศษ ถ้ามีปัญหาอะไรถึงมาติดต่อ ถ้าไม่มีอะไรเขาไม่เอาเราหรอก (ประธานหมู่บ้าน) เขามีๆ นานๆที อดต.ถึงจะเรียกประชุมกันซักที บางหมู่ก็มา บางหมู่ก็ไม่มา นอกจากเดือตร้อนจริงๆถึงมา แต่ว่าเวลาเราขอพึ่งบ้าง อย่างประชามชเนี่ย เพราะเขามีประชากรอยู่ในบ้านตั้งเกือบ 500 กว่าคน แต่เขามาจริงๆ ไม่ถึง 100 คน แล้วมันโครงการอะไรจะได้ จะวันเสาร์ก็ดี วันอาทิตย์ก็ดีเขาว่าวันพักผ่อนเขา เอารูปภาพในหลวงไปให้ยังไม่ให้เข้า ทั้งที่จริงๆ เราก็เป็นผู้ใหญ่บ้านมานาน มีปฏิทินปีใหม่ไปให้ก็ไม่เอา เขากลับเราจะไปหลอก...”

(No.11, 2552)

ในทำนองเดียวกัน การแบ่งเขตการปกครองนี้ยังเกี่ยวข้องกับวัดท้องถิ่นด้วย เมื่อไม่นานมานี้ มหาเถรสมาคมได้ออกกฎในการแบ่งเขตการปกครองของคณะสงฆ์ใหม่ โดยตำบลที่มีวัดตั้งแต่ 10 วัดขึ้นไปจะต้องมีการแบ่งเขตการปกครองของคณะสงฆ์เป็น 2 เขต ดังนั้นในปัจจุบัน ตำบลบางขุนทองจึงมีการแบ่งเขตวัดออกเป็น 2 เขต ผู้วิจัยเกิดความสงสัยว่า การแบ่งเขตการปกครองของคณะสงฆ์นี้เกิดประโยชน์ต่อการรวมกลุ่มทางสังคมและชุมชนท้องถิ่นอย่างไรหรือไม่

โดยสรุป จะเห็นได้ว่านิยาม ความหมาย และความเข้าใจ ของความเป็นชุมชนท้องถิ่นนั้นได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม และมีแนวโน้มที่จะเพิ่มความแตกต่างหลากหลายและพัฒนาเป็นกลุ่มย่อยๆมากขึ้นเรื่อยๆ ผู้วิจัยมีข้อคิดว่า ความแตกแยกของชุมชนหมู่บ้านที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลมาจากการใช้ระบบการปกครองและการจัดการที่หลากหลายและไม่สอดคล้องกัน ในขณะที่ระบบหมู่บ้านให้ความสำคัญและคุณค่ากับระบบสังคมและวัฒนธรรม ระบบหมู่บ้านจัดสรรกลับเน้นที่ทุนนิยมและไม่ให้ความสำคัญกับการเชื่อมต่อกับระบบเดิมของท้องถิ่น

ผลการศึกษาระบุว่ามีชาวบ้านหลายคนมีความประสงค์จะย้ายไปอยู่ที่อื่น เนื่องจากต้องการไปอยู่ในพื้นที่ที่สงบ ร่มรื่น ไม่แออัด และไม่มียาพิษ (No.03, No.11, No.15) ในขณะที่เมื่อปีพ.ศ.2545 ชาวบ้านร้อยละ 100 ยังประสงค์จะอยู่ที่นี้ไปจนตาย ข้อมูลนี้ทำให้เกิดความเข้าใจได้ว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีผลต่อความผูกพันและความรักในถิ่นที่ของชาวบ้านอย่างยิ่ง แนวโน้มในอนาคตข้างหน้าจึงน่าเป็นห่วงว่า ชาวบ้านท้องถิ่นอาจค่อยๆขายที่บ้านและย้ายออกไปอยู่ที่อื่นมากขึ้น และผลสุดท้าย ความเป็นชุมชนท้องถิ่นก็จะค่อยๆละลายหายไปเหลือแต่เพียงกลุ่มคนเล็กๆกระจัดกระจายอยู่ในพื้นที่ จนในที่สุดวัฒนธรรมแบบต่างคนต่างอยู่ก็จะเกิดขึ้นสมบูรณ์ในพื้นที่นี้อย่างเช่นที่พบในกรณีศึกษาที่เขตสวนหลวงเมื่อ 7 ปีที่แล้ว

ผู้วิจัยเสนอแนะเพิ่มเติมว่า แนวทางหนึ่งที่จะรักษาความเหนียวแน่นในชุมชนให้อยู่กับหมู่บ้านท้องถิ่นได้ต่อไปก็คือ ความพยายามที่จะทำให้ชาวบ้านที่เกิดและอาศัยอยู่ในพื้นที่มาเป็นเวลานานหลายสิบปี ไม่ขายที่บ้านและยังคงอยู่อาศัยต่อไป การที่ภาครัฐยังปล่อยให้การตัดถนนเปลี่ยนแปลงระบบการซื้อขายที่ดินได้อย่างขาดการควบคุมเช่นนี้ ย่อมเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการรักษาและคงไว้ซึ่งความเป็นชุมชนท้องถิ่น นอกจากนี้ยังได้เสนอแนะอีกว่า การอนุรักษ์วัดท้องถิ่นจะเป็นอีกหนึ่งกลไกสำคัญในการจรรโลงประเพณีและสร้างความสัมพันธ์อันดีในหมู่บ้าน วัดจึงควรตระหนักถึงบทบาทที่สำคัญนี้และมุ่งเน้นการพัฒนาในแนวทางดังกล่าวมากกว่าที่จะมุ่งพัฒนาทางวัตถุและการพาณิชย์อย่างที่พบเห็นโดยทั่วไปในปัจจุบัน

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่นในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล:
ผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร

บทที่ 6

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

6.1 ผลกระทบของการตัดถนนนครอินทร์

การตัดถนนนครอินทร์ขนาดความกว้าง 60 เมตรพาดผ่านพื้นที่สวนและชุมชนท้องถิ่นในจังหวัดนนทบุรีเป็นตัวอย่างหนึ่งของความพยายามในการลดปัญหาการจราจรที่คับคั่งในเมืองหลวง (สำนักงานการจราจรและขนส่งกรุงเทพมหานคร, 2553) การตัดถนนทางหลวงขนาดใหญ่ อ้อมเมือง หรือที่มักได้ยินกันในชื่อ “ถนนเลียบเมือง” เป็นวิธีการที่ถูกนำไปใช้กับจังหวัดต่างๆ ในประเทศไทยมากมาย โดยไม่เคยมีการนำผลการศึกษาในอดีตที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบจากการตัดถนนในเชิงบูรณาการทางด้านระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม วัฒนธรรม มาใช้ประกอบการวางแผนเพื่อพัฒนาเมืองในอนาคตแต่อย่างใด

เป็นที่ทราบกันว่าการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment - EIA) นั้น เป็นการคาดการณ์ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการก่อสร้างโครงการและการเสนอแนะแนวทางบรรเทาที่เป็นไปได้ โดยกระบวนการนี้จะเกิดขึ้นก่อนการขออนุมัติโครงการ ผู้วิจัยจึงได้ตั้งข้อสังเกตว่า ผลกระทบที่แท้จริงภายหลังการก่อสร้างโครงการแล้วเสร็จในระยะสั้นและยาวนั้นอาจไม่เป็นไปตามที่คาดการณ์ไว้แต่ต้นก็ได้ ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงเป็นตัวอย่างของการศึกษาข้อมูลผลกระทบดังกล่าว โดยยกกรณีการตัดถนนนครอินทร์มาเป็นกรณีศึกษา และทำการเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในรอบ 5-7 ปี

จากการศึกษาสามารถสรุปได้ว่า การตัดถนนนครอินทร์ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพอย่างรวดเร็วมาก ซึ่งส่งผลกระทบเป็นวงจรรูปไข่ต่อระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อม ระบบเศรษฐกิจและการค้าขาย และระบบสังคมและวัฒนธรรม ทั้งนี้ พบว่าการตัดถนนเป็นชนวนของการล่มสลายของระบบเกษตรกรรม นำไปสู่การลดบทบาทความสำคัญของคลอง การเปลี่ยนแปลงระบบการค้าขายท้องถิ่น และการก่อตัวของระบบสังคมและชุมชนที่กระจุกกระจายแตกตัวเป็นกลุ่มย่อยๆ ตามมา

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้เป็นปรากฏการณ์ซ้ำที่ได้เคยเกิดขึ้นแล้วกับชุมชนท้องถิ่นอื่นๆ ซึ่งถูกถนนทางหลวงขนาดใหญ่ตัดพาดผ่านพื้นที่ ในฐานะของผู้สร้างสรรค์สภาพแวดล้อม เราควรที่จะได้รับบทเรียนสำคัญจากการศึกษาครั้งนี้ เราจะปล่อยให้วงจรการพัฒนาอย่างไม่

ยังยืนยันนี้เกิดขึ้นต่อไปกับชุมชนท้องถิ่นอื่นๆอีกหรือไม่ สิ่งที่นักพัฒนาเมืองควรพิจารณาไม่ใช่เพียงการตัดสินใจว่าจะตัดถนนหรือไม่ แต่ควรต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบอื่นๆที่เกี่ยวข้อง อาทิเช่น การพัฒนาระบบการสัญจรสามารถทำได้ด้วยวิธีใดบ้าง พื้นที่ใด องค์ประกอบใด หรือคุณค่าใดที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ หรือ จะมีวิธีประสานประโยชน์ของคนในท้องถิ่นและคนนอกได้อย่างไร และหากจำเป็นจะต้องตัดถนนจริงๆ ก็ควรได้มีการพิจารณาถึง ขนาด ตำแหน่ง และทิศทางของถนนที่จะก่อสร้างอย่างละเอียดรอบคอบ รวมทั้งวิธีการเชื่อมต่อสิ่งก่อสร้างใหม่เข้ากับองค์ประกอบต่างๆในพื้นที่เดิม เนื่องจากรายละเอียดปลีกย่อยเหล่านี้ล้วนมีผลกระทบต่อระบบชีวิตและวงจรต่างๆที่อยู่ในพื้นที่เดิมทั้งสิ้น

6.2 การแปรเปลี่ยนวัฒนธรรมชุมชนและอัตลักษณ์ของถิ่นที่

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นดังที่กล่าวมาข้างต้นมีผลโดยตรงต่อการแปรเปลี่ยนวัฒนธรรมชุมชนและอัตลักษณ์ของถิ่นที่ จากการ “อ่าน” คุณลักษณะพิเศษของที่ว่างและถิ่นที่อย่างไทยใน 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ ความสำคัญของคลอง คุณลักษณะของการไร้ซึ่งขอบเขตและการแบ่งแยก และการก่อร่างสร้างชุมชน นั้น พบว่าในประเด็นเรื่องคลองมีการลดบทบาทและความสำคัญลงอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและค่านิยมมาสู่ระบบถนนได้ทดแทนระบบคลองไปค่อนข้างมากแล้ว ในขณะที่คุณลักษณะของการไร้ซึ่งขอบเขตและการแบ่งแยกยังคงมีหลงเหลือให้เห็นอยู่บ้างในด้านสภาพกายภาพของหมู่บ้านที่ส่วนใหญ่ยังปราศจากรั้ว พฤติกรรมการใช้สอยพื้นที่ร่วมกันของกลุ่มญาติสนิท และการรับรู้ของกลุ่มชาวสวนดั้งเดิมบางส่วน ส่วนในเรื่องของการก่อร่างสร้างชุมชนนั้น พบว่ายังมีชาวบ้านยังมีความเป็นกลุ่มก้อนอยู่ค่อนข้างมาก ทั้งนี้ การเกิดถนนนครอินทร์และหมู่บ้านจัดสรรจำนวนมากยิ่งทำให้ความแตกต่างจากชุมชนรอบข้างชัดเจขึ้น

ในภาพรวม สิ่งที่ยังคงเป็นอัตลักษณ์ของบ้านบางรวนที่เด่นชัดกลับไม่ใช่สภาพทางกายภาพของบ้านสวนริมคลองอีกต่อไป หากแต่เป็นระบบสังคมแบบเครือญาติ และความเข้มแข็งของระบบชุมชน ที่อาศัยผลพวงของคุณค่าความผูกพันในระบบครอบครัวและความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องผลักดันและจรรโลงไว้ได้ ผู้วิจัยขอย้ำเน้นว่าระบบสังคมและระบบชุมชนนี้เป็นแก่นแท้ของความเป็น “บ้านสวนริมคลอง” ดังนั้น การที่ชุมชนใหม่ต้องการจะสร้างบรรยากาศ “แบบไทยๆ” เช่นนี้ให้เกิดขึ้น จึงไม่ควรที่จะคำนึงถึงแต่การออกแบบสภาพแวดล้อมทางกายภาพแต่เพียงอย่างเดียว เพราะปัจจัยเรื่องคน สังคม และระบบชุมชน ยังจะเป็นส่วนประกอบสำคัญในการหล่อหลอมบรรยากาศ “ความเป็นไทยๆ” ให้เกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืนในอนาคตอันยาวไกล...

6.3 ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่นี้ส่วนหนึ่งเป็นผลพวงมาจากการกำหนดแผนยุทธศาสตร์และวิสัยทัศน์ของจังหวัด ซึ่งประกาศใช้มาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2548 ในการที่จะพัฒนานนทบุรีให้เป็น “ที่อยู่อาศัยชั้นดีของคนทุกระดับ พร้อมสรรพธุรกิจภาคบริการที่ได้มาตรฐาน” จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องของจังหวัดพบว่า กลยุทธ์สำคัญในการที่จะพัฒนานนทบุรีให้เป็นไปตามวิสัยทัศน์นั้นมี 5 ประการ ได้แก่

- พัฒนาระบบการคมนาคมให้สะดวกและป้องกันปัญหาอุทกภัย
- ส่งเสริมคุณภาพชีวิต
- การส่งเสริมและพัฒนาอสังหาริมทรัพย์
- การสร้างความปลอดภัยให้ชีวิตและทรัพย์สิน
- ส่งเสริมและสนับสนุนธุรกิจภาคบริการให้ได้มาตรฐาน

กลยุทธ์ดังกล่าวนี้เป็นเครื่องมือสำคัญในการกำหนดทิศทางการพัฒนาของจังหวัด ถึงแม้ว่าวัตถุประสงค์หลักระบุว่า ต้องการรองรับ “คนทุกระดับ” แต่จากการวิเคราะห์จะเห็นว่าแผนการพัฒนานี้มีแนวโน้มที่จะสนับสนุนการเจริญเติบโตของธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ และการตั้งถิ่นฐานของชนชั้นกลางเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งจะมีผลกระทบต่อการลดลงของพื้นที่เกษตรกรรม และการเพิ่มการอพยพย้ายถิ่นของคนดั้งเดิมในพื้นที่ รวมทั้งการลดบทบาทความสำคัญของชุมชนเดิมลงให้กลายเป็นชนชั้นล่างที่ไม่มีสิทธิมีเสียงในการกำหนดบทบาทการพัฒนาของพื้นที่ ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นปรากฏการณ์ซ้ำที่มักพบได้ในพื้นที่เมืองใหม่ ซึ่งเป็นชนวนสำคัญในการนำกรุงเทพฯ ไปสู่การเป็น “เมืองไร้ที่” (A city of nowhere)

ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า แม้ทางจังหวัดนนทบุรีจะมีการปรับกลยุทธ์ที่ทันสมัยและเข้ากับสถานการณ์ในปัจจุบัน แต่การให้ความสำคัญต่อเอกลักษณ์ของพื้นที่นั้นก็เป็นสิ่งสำคัญ จังหวัดยังต้องการการกำหนดแผนและแนวทางการอนุรักษ์ตัวตนของพื้นที่ (Place identity) การขาดการควบคุมทิศทางและอัตราการพัฒนาของพื้นที่ทำให้ความเป็นเมืองสอดแทรกเข้าไปในทุกส่วน และยากต่อการที่ชุมชนจะรักษาวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมเอาไว้ได้

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่นในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล:
ผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร

บรรณานุกรม

- (กรมโยธาธิการ กระทรวงมหาดไทย. 2545; มุลนิธิสีบนาคะเสถียร. 2553; บุญส่ง สัตโยภาส. 2552; สำนักการจราจรและขนส่งกรุงเทพมหานคร. 2553)กระทรวงมหาดไทย, กรมโยธาธิการ (2545) 'สะพานพระราม 5', กรมโยธาธิการ กระทรวงมหาดไทย, กรุงเทพฯ. มุลนิธิสีบนาคะเสถียร (2553) ขยายถนนผ่านป่า เรื่องควรหรือไม่ควร. โดย มุลนิธิสีบนาคะเสถียร. ดูข้อมูลเมื่อวันที่ 28 ตุลาคม 2553 ปรับปรุงข้อมูลเมื่อวันที่ วันอาทิตย์ที่ 13 มิถุนายน 2553 เวลา 23:41 น.
http://www.seub.or.th/index.php?option=com_content&view=article&id=446:seubnews&catid=5:2009-10-07-10-58-20&Itemid=14.
- สัตโยภาส, บุญส่ง (2552) ไม่ขยายถนนเมืองเชียงใหม่แก้ปัญหาจราจรได้ไหม. โดย OK Nation.net. ดูข้อมูลเมื่อวันที่ 28 ตุลาคม 2553. ปรับปรุงข้อมูลเมื่อวันที่ สิงหาคม 2552.
<http://www.oknation.net/blog/print.php?id=477494>.
- สำนักการจราจรและขนส่งกรุงเทพมหานคร (2553) 'ไม่ว่าใครจะมาเป็นผู้ว่ากทม.ก็ต้องแก้ปัญหาจราจร'. วารสารสจส.ทางสะดวก. ปีที่. 3. ฉบับที่ 3 ประจำเดือนธันวาคม 2547- มีนาคม 2548 http://203.155.220.217/dotat/periodical_3_3_2547/Page8-11.htm.
- Askew, M. (1993) 'The making of modern Bangkok: state, market and people in the shaping of the Thai metropolis', in the proceedings of: *Who gets what and how?: challenges for the future*, Vol. Background report, The 2010 Project, Ambassador City Jomtien, Chon Buri, Thailand.
- (1994a) 'Bangkok transformation of the Thai city', in: *Cultural Identity and Urban Change in Sountheast Asia: Interpretative Essays*, Deakin University Press.
- (1994b) *Interpreting Bangkok: the urban question in Thai studies*, Chulalongkorn University Press, Bangkok, Thailand.
- (1996) 'Landscapes of the urban fringe: a study of social, physical and economic changes in Nonthaburi province at the regional and local levels' in *Methodology for the implementation of urban planning in Thailand*, November, 7, JICA joint research program, Department of Urban and Regional Planning, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University, Bangkok.
- (2002) *Bangkok, place, practice and representation*, Routledge, London; New York.
- Bangkok-Post (1997) 'Canal to be beautiful by the BMA', *Bangkok Post*, Bangkok, Tuesday, May 20, 1997 08:03.

- (2001) 'Canal work harnesses dollar and conservation push', *Bangkok Post*, Bangkok, Sunday, March 25, 2001 06:50.
- Beek, S. V. (1995) *The Chao Phya: river in transition*, Oxford University Press, Kuala Lumpur; New York.
- (1999) *Bangkok then and now*, AB Publications, Bangkok.
- Bootsita, K. (2004) '*Bangkok street life: transformations of place in three communities*', Ph.D. Dissertation, Faculty of Architecture, Building and Planning, The University of Melbourne.
- Business-Thai (2003) *Rua duan Khlong San Sap ik tamnan karn doen rua* [Speed boat at Khlong San Sap: another legend of water travelling], by Business Thai Newspaper, Accessed on Saturday, July 24, 2004, Last updated on 13 September 2003, at http://www.business-thai.in.th/content.php?data=405955_VIP%20Varieties.
- Campbell, S. (1996) 'Green Cities, Growing Cities, Just Cities? Urban Planning and the Contradictions of Sustainable Development', *Journal of the American Planning Association*, Vol. 62, No. 3, pp.296-312.
- Canter, D., Stringer, P., Griffiths, I., Boyce, P., Walters, D. and Kenny, C. (1975) *Environmental interaction: psychological approaches to our physical surroundings*, Surrey University Press, [Distributed by] International Textbook Co., London.
- Duncan, J. S. (1985) 'The house as symbol of social structure', in: *Home environments* (Eds, Altman, I. and Werner, C. M.), Plenum Press, New York, pp.133-151.
- FAD and SCFC (1996) *Krungthep 2489-2539 (Bangkok 1946-1996)*, The Fine Arts Department and the Siam Cement Foundation Cooperation, Bangkok.
- Fournereau, L. (1998) *Bangkok in 1892*, Translated by Tips, W. E. J., Originally published under title *Bangkok in Le Tour du Monde*, 1894, Vol. 68, pp.1-64, White Lotus Press, Bangkok.
- Hinshiranan, N. (2000) 'Chao Phraya River and canal network: nostalgia of aquatic traditions', in the proceedings of: *Chao Phraya Delta: historical development, dynamics and challenges of Thailand's rice bowl*, Bangkok.
- Homeandi (1982-1996) *Ban suan and ban suan rim khlong projects*, by Plan Estate, Co., Ltd., Accessed on December, 13, 2004, Last updated at <http://ms.homeandi.com/Planestate>.

- IUCN (2006) 'The Future of Sustainability: Re-thinking Environment and Development in the Twenty-first Century', Report of the IUCN Renowned Thinkers Meeting, 29-31 January 2006, The World Conservation Union, at http://cmsdata.iucn.org/downloads/iucn_future_of_sustainability.pdf.
- King, R. (2000) 'Green architecture and urban design: a reflection on Bangkok', in the proceedings of: *Green architecture: the sustainable built environment in the new millennium* (Ed, Sahachaisaeree, N.), Amarin Printing and Publishing Public CO., Ltd., Sponsored by the Council of Deans of Architecture Schools of Thailand, King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang, and The National Energy Policy Office, The Emerald Hotel, Bangkok, pp.87-117.
- Klausner, W. J. (2000a) *Reflections on Thai culture*, Collected writings of William J. Klausner, 5th ed., The Siam society, Bangkok, Thailand.
- (2000b) *Thai culture in transition*, Collected writings of William J. Klausner, 3rd ed., The Siam Society Press, Bangkok, Thailand.
- Koanantakool, P. C. and Askew, M. (1993) 'Urban life and urban people in transition', in the proceedings of: *Who gets what and how?: challenges for the future*, Vol. II - Synthesis papers, The 2010 Project, Ambassador City Jomtien, Chon Buri, Thailand.
- Komin, S. (1985) 'The World View through Thai Value Systems', in: *Traditional and changing Thai world view*, Chulalongkorn University Social Research Institute; Southeast Asian Studies Program, Bangkok: Singapore, pp.170-192.
- McHarg, I. L. (1971, c1969) *Design with nature*, Paperback ed., Published for the American Museum of Natural History; Doubleday/Natural History Press, Garden City, New York.
- Meinig, D. W. (1979a) 'Introduction', in: *The interpretation of ordinary landscapes: geographical essays*, Oxford University Press, New York, pp.1-7.
- (1979b) 'Reading the landscape: an appreciation of W.G. Hoskins and J.B. Jackson', in: *The interpretation of ordinary landscapes: geographical essays*, Oxford University Press, New York, pp.195-244.
- Mulder, N. (1996) *Inside Thai society: an interpretations of everyday life*, 5th updated and enlarged ed., Pepin Press, Amsterdam, Kuala Lumpur.
- (2000) *Inside Thai society: religion, everyday life, change*, Silkworm Books, Chiang Mai, Thailand.

- Nartsupha, C. (1991) *Watthanatham thai kab kabuankarn plianplang thang sangkhom* [Thai culture and the transforming process of Thai society], 5th (2004) reprint ed., Chulalongkorn Press, Bangkok, Thailand.
- (1994) *Watthanatham muban thai* [The culture of Thai village], 2nd (1998) reprint ed., Sangsan Publishing Co.,Ltd., Bangkok, Thailand.
- (1997) *Ban kab muang* [Ban and muang], 2nd reprint ed., Chulalongkorn Press, Bangkok, Thailand.
- Noparatnaraporn, C. (2003a) 'Dialectic of *'khlomg'* and *'thanon'* in the changing environment of Bangkok: what has survived?', in the proceedings of: *Modernity, Tradition, Culture, Water: an international symposium, Bangkok* (Eds, King, R., Panin, O. and Parin, C.), Kasetsart University Press, Kasetsart University, Bangkok, Thailand, pp.155-165.
- (2003b) 'Living place and landscape in Bangkok: the merging character', in the proceedings of: *Hawaii International Conference on Arts and Humanities*, University of Hawaii - West Oahu, Honolulu, Hawaii, at <http://www.hichumanities.org/AHproceedings/Cuttaleeya%20Noparatnaraporn.pdf>.
- (2005a) '*Reading Bangkok: changing attitudes to and meanings of place*', Ph.D. Dissertation, Faculty of Architecture, Building and Planning, The University of Melbourne.
- (2005b) 'Transforming 'unbounded' nature: the evolution of a Thai cultural landscape', *Raneang: journal of the Faculty of Architecture, Kasetsart University*, Vol. 4, 10th anniversary edition, Text and Journal Publication, Co.,Ltd., Bangkok, Thailand, pp.204-215.
- (2006), The regeneration of *ban suan rim khlomg*: steps towards sustainability for Thai communities, Traditional Dwelling and Settlements Working Paper Series 2006-2007, IASTE, Vol. 192, Berkeley, USA, pp.1177-1198.
- Noparatnaraporn, C. and King, R. (2007), Memory or Nostalgia: the imagining of everyday Bangkok, *Sojourn (Journal of Social Issues in Southeast Asia)*, Vol. 22, No. 1 (April 2007), The Institute of Southeast Asian Studies (ISEAS), Singapore, pp.57-82.
- (2010), Reading the (Un)sustainable Development of Bangkok: Lessons Learnt from the Construction of Nakhon Inn Road, in the proceeding of: The mAAN*Y Singapore 2010 Conference, 1-4 August 2010, Singapore.

- O'Connor, R. A. (1979) 'Hierarchy and community in Bangkok', Department of Anthropology, The University of the South, Bangkok, pp.11.
- Payakwichaen, P. (1981) 'Khrungthep 200 pee lae pee tee 200', *Rattanakosin Bicentennial and Environmental Problems*, Vol. 3, No. 1, pp.1-9.
- Phillips, H. (1965) *Thai peasant personality*, University of California Press, Berkely.
- Phongpaichit, P. and Baker, C. (2000) *Thailand's crisis*, Silkworm Books, Bangkok, Thailand.
- Pinijvarasin, W. (2004) '*Experiences of well being in Thai vernacular houses*', Ph.D. Dissertation, Faculty of Architecture, Building and Planning, The University of Melbourne.
- Potter, J. M. (1976) *Thai peasant social structure*, University of Chicago Press, Chicago.
- Poungsomlee, A. and Ross, H. (1992) 'Impacts of modernisation and urbanisation in Bangkok: an integrative ecological and biosocial study', August, The institute for population and social research, Mahidol University, Bangkok.
- PWD (2002) 'Rama V bridge', Public Work Department, Ministry of Interior, Bangkok.
- Relph, E. C. (1976) *Place and placelessness*, Pion, London.
- Sidhithanyakit, P. (1999) *Khanon bang-kok: na dan Krungsri-Ayutthaya* [Bangkok: Frontier of Ayutthaya], Bantuek Siam, Bangkok.
- Sintusingha, S. (2004) '*Steps towards a sustainable Bangkok: reorganizing and retrofitting to mitigate sprawl*', Ph.D. Dissertation, Faculty of Architecture, Building and Planning, The University of Melbourne.
- Smuckarn, S. (1985) 'Thai Peasant World View', in: *Traditional and changing Thai world view*, Chulalongkorn University Social Research Institute; Southeast Asian Studies Program, Bangkok: Singapore.
- Sornpraphai, Y. (1994) 'Sangkhom lae watthanatham chaosuan changwat Nonthaburi kab kamplianplang' [The society, tradition, and its changes of orchard growers in Nonthaburi], in: *Wattanatham muang [City culture]*, Manusayavittaya Sirinthorn Center, Silapakorn University, Bangkok, Thailand.
- Sriburi, T. (1981) 'Nam tuam panha khu-ban-khu-muang khong Khrungthepmakanakorn', *Rattanakosin Bicentennial and Environmental Problems*, Vol. 3, No. 1, pp.51-63.
- Srikanok, B. and Dhanakoses, R. (1996) 'Evolution of physical features of Bangkok', in: *Krungthep 2489-2539 (Bangkok 1946-1996)*, The Fine Arts Department and the Siam Cement Foundation Cooperation, Bangkok.

- Stott, P. (1991) 'Mu'ang and pa: elite views of nature in a changing Thailand', in: *Thai Construction of Knowledge*, White Lotus Co., Ltd., Bangkok.
- Tachakitkachorn, T. (2003) 'Transformation process of waterside dwellings in Khlong Bangkoknoi: case study of waterside villages in Khlong WatSakyai and Khlong WatJumpa', in the proceedings of: *Modernity, Tradition, Culture, Water: an international symposium, Bangkok* (Eds, King, R., Panin, O. and Parin, C.), Kasetsart University Press, Kasetsart University, Bangkok, Thailand, pp.119-126.
- Taporn (Ed.) (1998) *Withichiwit khon thai kab nam* [Thai ways of life with water], 1st ed. ed., STP World Media, Bangkok, Thailand.
- Thadaniti, S. (1996) 'The appropriate pattern and management of Bangkok green area' in *Methodology for the implementation of urban planning in Thailand*, November, 7, JICA joint research program, Department of Urban and Regional Planning, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University, Bangkok.
- Thinknet (2004) 'Bangkok: fully detailed & GPS-surveyed paper map plus multi-purposed mapping software', ThinkNet Co., Ltd., Bangkok, Thailand.
- Topengpat, R. (Ed.) (2000) *Talad nam: withichiwit khong kasettakorn pakklang* [Floating market: the farmers' ways of life in the Central Region], By the fine arts department, Kurusapa Ladpraw Printing, Bangkok, Thailand.
- Vichit-Vadakarn, J. (1989) 'Thai social structure and behavior patterns: nature versus culture', in the proceedings of: *Culture and environment in Thailand: a symposium of the Siam Society*, Duang Kamol, Chiang Mai, Thailand, pp.425-447.
- Wallipodom, S. (1994) 'Kanlomsalai khong watthanatham chaosuan nai Khrungthep lae parimonthon' [The deterioration of orchard grower's tradition in Bangkok and its metropolitan region], in: *Wattanatham muang [City culture]*, Manusayavittaya Sirinthorn Center, Silapakorn University, Bangkok, Thailand.
- (2000) 'The Chao Phraya society: development and change', in the proceedings of: *Chao Phraya Delta: historical development, dynamics and challenges of Thailand's rice bowl*, Bangkok, pp.7-33.
- Walmsley, D. J. and Lewis, G. J. (1984) *Human geography: behavioural approaches*, Longman, London; New York.
- Winichakul, T. (1994) *Siam mapped: a history of the geo-body of a nation*, University of Hawaii Press, Honolulu.

- Wongtes, S. (2001) *Maenam lamkhlong sai prawatsart* [River and *khlong*: the historical stream], 3rd ed., Matichon Press, Bangkok, Thailand.
- (Ed.) (2002) *Wiengwang fung thon chumchon chao sayam* [Palace on Thonburi bank and Siamese communities], Matichon Press, Bangkok, Thailand.
- Yantrasast, K. (1995) '*Bangkok's water logic: a study on the phenomenon of water and urban transformation*', Doctor of Engineering in Architecture Dissertation, Department of Architecture, Faculty of Engineering, The University of Tokyo.

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่นในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล:
ผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร

Output จากโครงการวิจัยที่ได้รับทุนจาก สกอ. และ สกว.

1. ผลงานตีพิมพ์ในวารสารวิชาการนานาชาติ

- **Noparatnaraporn, C.** (2006), The regeneration of *ban suan rim khlong*: steps towards sustainability for Thai communities, Traditional Dwelling and Settlements Working Paper Series 2006-2007, IASTE, Vol. 192, Berkeley, USA, pp.1177-1198.
- **Noparatnaraporn, C. and King, R.** (2007), Memory or Nostalgia: the imagining of everyday Bangkok, *Sojourn (Journal of Social Issues in Southeast Asia)*, Vol. 22, No. 1 (April 2007), The Institute of Southeast Asian Studies (ISEAS), Singapore, pp.57-82.

2. การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

■ **เชิงสาธารณะ**

องค์ความรู้ในการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างยั่งยืนได้เป็นฐานทางความคิดให้กับการจัดทำโครงการที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดนนทบุรีและการพัฒนาที่อยู่อาศัยอย่างยั่งยืนหลายโครงการ ซึ่งโครงการเหล่านี้มีบทบาทในการสร้างเครือข่ายของชาวบ้านท้องถิ่นและเจ้าหน้าที่ภาครัฐให้เกิดกระแสของการอนุรักษ์พื้นที่สีเขียวและวิถีชีวิตริมคลองมากขึ้น มีรายชื่อดังนี้

- งานวิจัยเรื่อง “บึงหนองวัดเรือ: บทบาทของวัดและชุมชนในการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย” สนับสนุนโดย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม ประจำปีงบประมาณ 2549 (หัวหน้าโครงการร่วม สัดส่วน 50%) – พฤษภาคม 2548 ถึง กรกฎาคม 2549
- โครงการจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาพื้นที่สีเขียวจังหวัดนนทบุรี ร่วมกับคณะทำงานจากคณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดลเสนอ สำนักงานโยธาธิการและผังเมือง จังหวัดนนทบุรี (นักวิจัย) – ตุลาคม 2549 ถึง เมษายน 2550
- โครงการออกแบบและวางผังโครงข่ายพื้นที่สีเขียว ตำบลบางสีทอง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี โดยความร่วมมือระหว่างอบต.ตำบลบางสีทองโครงการ สหวิทยาการระดับบัณฑิตศึกษา สาขาภูมิสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย และ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (หัวหน้าโครงการ) – พฤศจิกายน 2550 ถึง เมษายน 2551

- โครงการจัดทำฐานข้อมูลพันธุกรรมพืช จังหวัดนนทบุรี เสนอ องค์การบริหารส่วนจังหวัด นนทบุรี (คณะทำงานฯ) – ตุลาคม 2550 ถึง มีนาคม 2551
- โครงการจัดทำแนวทางการพัฒนาโครงการที่อยู่อาศัยที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน กรณีศึกษา ที่ดินรุ่มเกล้า เสนอ การเคหะแห่งชาติ (คณะทำงานฯ) ตุลาคม 2551 – กันยายน 2552

■ **เชิงวิชาการ**

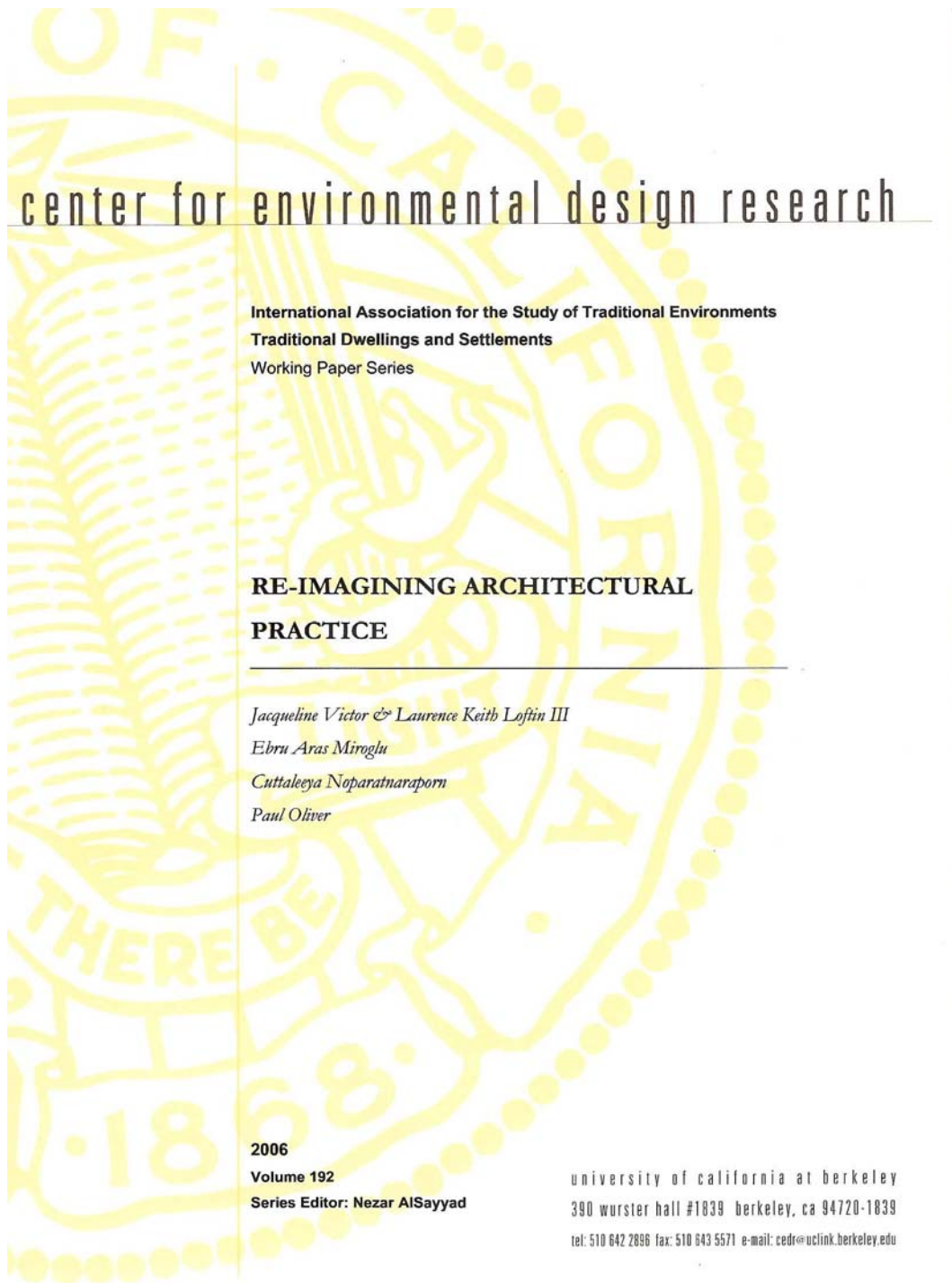
ผลการศึกษาจากงานวิจัยชิ้นนี้ได้ถูกนำไปพัฒนาการเรียนการสอนในรายวิชาต่างๆ ของคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ดังนี้

- รายวิชาพัฒนาการสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง
- รายวิชาแนวคิดเชิงวิพากษ์และการออกแบบงานวิจัยทางภูมิสถาปัตยกรรม หลักสูตรภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต
- รายวิชาการออกแบบ วางผัง และการจัดการภูมิทัศน์ขั้นสูง หลักสูตรภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

นอกจากนี้ยังได้ใช้ประกอบการบรรยายพิเศษในรายวิชาภูมิทัศน์วัฒนธรรมไทย หลักสูตรภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อีกด้วย

3. การเสนอผลงานในที่ประชุมวิชาการ

- **Jiraprasertkun, C.** (2010), Reading the (Un)sustainable Development of Bangkok: Lessons Learnt from the Construction of Nakhon Inn Road, in the proceeding of: The mAAN*Y Singapore 2010 Conference, 1-4 August 2010, Singapore.

**Traditional Dwellings and Settlements
Working Paper Series**

**THE REGENERATION OF
BAN SUAN RIM KHLONG:
STEPS TOWARDS SUSTAINABILITY FOR
THAI COMMUNITIES**

Cuttaleeya Noparatnaraporn

Volume 192
Pages 1177-1198
2006

THE REGENERATION OF *BAN SUAN RIM KHLONG*: STEPS TOWARDS SUSTAINABILITY FOR THAI COMMUNITIES

♦ ♦ ♦

While the original notion of 'ban suan rim khlong' is no longer apt in describing modern Bangkok, its shifting meaning has been popularly used by modern housing estates in Bangkok and other parts of Thailand. This paper deals with the problem of 'authenticity,' the reading and interpretation of 'ban suan rim khlong' through the surviving qualities of Ban Bangraonok in Nonthaburi, Thailand, in the present-day. Meanings and values attached to this place will be comparatively discussed with those reproduced in the new housing estates, provoking a reconsideration of Bangkok's development towards sustainable communities.

INTRODUCTION

The approach to Bangkok is equally novel and beautiful. The Meinam is skirted on the two sides with forest-trees, many of which are of a green so bright as to defy the powers of art to copy. Some are hung with magnificent and fragrant flowers; upon others are suspended a variety of tropical fruits...A few huts of bamboo, with leaved roofs, are seen; and in the neighboring creeks, the small boats of the inhabitants are moored. Here and there is a floating house, with Chinese inscriptions on scarlet or other gay-coloured paper.

Sir John Bowring¹

The descriptions of a velvet green city, with the curves of the waterways and the sparkles from palace and countless pagodas, delineate a picture of how Bangkok was seen in the old days (FIG.1).² Through the analysis of various kinds of presentations, there were potentially two significant notions, '*ban rim khlong*' or house along the waterway and '*ban suan*' or house in the orchard that conceptualized the 'real' characteristic and local side of the 'old' Bangkok.³ It was common to find these two characteristics (*ban rim khlong* and *ban suan*) combined, as orchards were inescapably associated with the irrigation systems. Thus the notion of '*ban suan rim khlong*' (house along *khlong* in orchard) has been perceived as a traditional characteristic of Bangkok and this term has achieved very common usage for Thai people. The three key-terms, *ban* (house), *suan* (orchard) and *khlong* (waterway), and the intimate relationships among them play an important role in denoting the image of a nostalgia-filled Bangkok.

Such representational image had continued to portray the characteristic of Bangkok until the phenomena of urban 'invasion' and modernization most observably began in 1950s. Over the past century and particularly the last fifty years, Bangkok has indeed been developing towards land-based settlements. *Chonnabot* (countryside) has been continually replaced by *muang* (city), stretching from the inner city to the urban fringe and reaching to the surrounding provinces.⁴ The urban sprawl of Bangkok has caused modifications of physical characteristics as well as people's ways of livings and worldviews. In contrast to fifty years ago when typical scenes of orchards and settlements along the *khlongs* still remained distinctive, the notion of '*ban suan rim khlong*' is now no longer able to describe the environment of modern Bangkok.⁵ Today, '*ban rim khlong*' can

be seen only on the edge of major *keblongs* because many inland sub-canals have already been filled and the remaining ones are only used for drainage while orchards (*suan*) and rice fields (*na*) have been almost entirely replaced by blocks of buildings and built landscapes (modern *suan*)⁶ (FIG. 2).

While the original '*ban suan rim keblong*' is becoming more rare in the urban areas of Bangkok, its repeated scenes and stories, portrayed in various media, have nevertheless conceived the idea of archetypal 'Thai space' in the collective imagination, creating a perception that such traditional qualities have survived and still exist, at least in people's minds, in the present day. Accordingly, the integrating concepts of *ban*, *suan*, and *keblong* have been fashionably and variously used in the marketing strategies for modern housing estates in Bangkok and other parts of Thailand.⁷ The evolution to reproduce the concept of '*ban suan rim keblong*' marked an important step in the Thai architectural development as recognized by the Architectural Siamese Association (ASA) as 'best architecture' awarded in several years. Such phenomena might indicate something akin to nostalgia for or a reminder of the aquatic and verdant qualities which the modern *kebon muang*, or city people, may be searching for or it might also be seen as an advertising gimmick playing on the notions. Attempts to assimilate *ban*, *suan* and *keblong* together nevertheless provoke the following questions. What are the qualities subsisted in the original '*ban suan rim keblong*' that portray the 'real' identity of Bangkokian space? How has this new assembling concept shifted from the nostalgically-held notion? Could the reproduction of '*ban suan rim keblong*' be able to encapsulate the original essence of a place? And how does the knowledge gained from this lesson contribute to a search for sensible ways of reconstructing the 'real' identity back into Thai places?

READING PLACE AND ITS DILEMMAS

To perform the task, there is therefore a need to deep read the original concept of '*ban suan rim keblong*': how has it conceptualized, what are qualities subsisted in this place, and how do the relationships among the key ingredients (*ban*, *suan* and *keblong*) contribute to the wholeness of place? By dealing with the reading and interpretation of place, the following methodological questions then bring to the fore: how are we to describe the 'authenticity' of place, how do we read original qualities of the past and what would then be a method of reading and interpreting place as a whole?

On the first dilemma of 'real' place, in one sense, the reading of place is an investigation of how the 'authenticity' of place can be comprehended and identified, although it is realized that the idea of an absolute 'authenticity' is unreal and can never be achieved in real life. The reading of the subtlety and cultural sensibility subsisting in places is, nevertheless, an attempt to identify and describe the uniqueness and the characteristics of a place. Hence the idea of 'cultural landscape' that signifies place as a reflection of society, cultural values and social behavior developing over a span of time, is adopted here as a hoped-for approach

to read place in Thai contexts. Winichakul also raised the importance of local knowledge, vocabularies and conceptions, as major tools to create in-dept understandings of Thai place and its 'authentic' qualities. Accordingly, he then concluded that local viewpoints are vital yielding an intimacy that Thai people can achieve, but is something an outsider or *farang* (foreigner) can never achieve.⁸

If place is recognized as a representation of humans' interrelationships with and management of their environments, the reading of its manifestation will then be the way to understand the underlying (constituting) 'processes' by which the portrayed images have been shaped and constituted by residents and their way of living.⁹ Cultural shifts have major impacts on social attitudes and activities, and thereby on chronological and evolutionary effects on landscape over generations.¹⁰ The purpose of the paper to read the shifting notion of '*ban suan rim khlong*' is to gain insights into culturally constructing processes and to find ways of re-establishing the original essences of the city in contemporary time.

The second dilemma deals with the issue of time and space. The concepts behind the terms 'cultural landscape' and 'place as lived-world' remind us that the landscape or place we live in is active and constantly changes over time.¹¹ While it is inescapable that the study of place can only be conducted at the present time, one way to read the essence of place in the past is to make sense of subsisted qualities that have survived from the old days. Hence the paper explores the nostalgically-held notion of '*ban suan rim khlong*' through the present-day study of *Ban Bangraonok* in Nonthaburi, Thailand, a place that could be seen as the closest example to the archetypal notion of old Bangkok. In order to manifest how this notion has shifted through time, traditional characteristics and qualities of '*ban suan rim khlong*' found in this village are then comparatively discussed with those observed in the modern housing estates.

The third dilemma relates to the framework for reading and interpreting the wholeness of place. The literature reviews confirm that place, or the world we live in, does not exist in the form of fragmentations or itemizations that inevitably arise when we define or categorize visual reality as words.¹² Instead, all substances, both tangible and intangible, are composite and compounded in particular ways that create the special qualities of place in its entirety. According to Bortoft, the best way to conceive the whole is not to think as if it was a thing – like the meaning of a sentence that equals no-word, we try not to be aware of the whole instead allowing ourselves to be moved by its 'active absence'.¹³ Spiri nevertheless pointed out that a search for a specific vocabulary or grammar in the fragmented view, through making and living, would provide grounded knowledge for the understanding of place as a whole.¹⁴

In this paper, the attempt to portray a holistic picture of place is therefore pursued under the three fragmented dimensions of space and place, consisting of physical settings, human interrelations with space,

and meanings of place. Although people's comments in the field may fail to follow these neat categories, as they do not see the world in terms of such divisions, these three themes are used as a 'stimulus' to begin the initial reading of place.¹⁵ The interrelationships among these aspects which contribute to the wholeness of place will be highlighted as well as the individual characteristics of each component.

THE SURVIVING NOTION OF 'BAN SUAN RIM KHLONG' IN BAN BANGRAONOK, NONTHABURI

(*Mu*)*ban* Bangraonok is in Bangkruai district, Nonthaburi province, and approximately 11 kilometers from the inner part of Rattanakosin Island, the historic heart of the old Bangkok. This village, combining a secondary waterway, Buddhist temple, waterside dwellings and orchards, displays the essential ingredients of a typical '*ban suan rim khlong*' (house along *khlong* in orchard) or what Tachakitkachorn¹⁶ called an 'agriculture-based waterside village,' in the lower Chao Phraya Delta. Since the village settlements were formally recorded in 1952, the pattern of curvilinear settlements along the waterway has continually been a prominent characteristic of this village. Up until recently, the village had mainly small-scale changes until the two local roads (*Thanon Ban Bangkhunkong* and *Thanon Ban Pho-en*) emerged in 1980 and 1990, subsequent to the construction of a huge highway in 2003. This has resulted in the gradual expansion of the village to inland orchards, where the new road provides a new access for the community. Changes were also caused by severe floods, which occurred in 1932, 1983; the most extreme in 1995. Today, the three key components of the archetypal notion, *ban*, *suan*, and *khlong* still play important roles in characterizing the characteristics of this waterside village. The followings display the quality of space and place that has constituted the notion of '*ban suan rim khlong*' in physical, behavioral and perceptual dimensions. The information is mainly based on findings from the fieldwork conducted in early 2002 and late 2003.

Physical settings

Overall, the architectural style of this village is harmonious. Most buildings are two stories and of natural materials, such as in the common style of wooden houses on stilts and a few temporary bamboo sheds with thatch. All the houses are located along the *khlong*, except the recently built concrete buildings that face *thanon*. Docks, ladders, piers, *salas* (pavilions), verandas, and even postboxes to almost every house on the *khlong* side indicate the significance of the *khlong* as the main entrance. Although the roadside is still perceived by most villagers as the rear of the houses (*lang ban*), many old houses now provide a new access by adding a second entrance (garages, pathways, gates) connecting to the road. Today, the perception of 'front of house' (*na ban*) is, in fact, applied to both sides.

In terms of its space and spatial networks, Winichakul's 'unbounded' concept of Thai space¹⁷ explains the continuity of space in *Ban Bangraonok*. Space is continuous and lacks definition at its edges, as almost no permanent physical obstructions are built, except for small numbers concrete embankments along the *keblong* and a few fences along the *thanon*. The furrowed surface of orchard irrigation systems are typically seen except in the housing area where concrete dams were constructed at the edge of the *keblong* and lands were flattened for house constructions. The landform of this village no longer applies an original 'water edge spatial structure',¹⁸ which could be categorized into waterway shore (*lim-taling*), waterway levee (*taling*), and wetland (*lung-taling*).

The village is overlaid by three systems of passageways, comprising the intricate network of artificial and natural *keblongs*, the system of local roads (*thanon*), and narrow walkways (FIG. 3). *Keblong* Bangraonok, a natural secondary waterway, provides an artery that links the irrigation network and orchard systems together. The curvilinear pattern of local roads linking every *wat* (Buddhist temple) in the whole area reflects the original pattern of orchard blocks and the randomly donated pieces of land, which usually are not connected in a straight line. Additionally, walkways in this area, comprising the top of an irrigation dam (*taling*) and the concrete and wooden boardwalk, are roughly one meter wide and their patterns are random and irregular. They provide exits from houses to the *thanon* and to distant orchards. As the whole area is a mosaic of orchards, these walkways provide the permeable quality to the village.

Human interrelations with space

While land separation could not be observed in the blurred, boundless and undifferentiated space of the village, the functional system could be locally understood. Originally, the residential area (*ti yu a-sai*) and the workspace (*ti tam-ma-ba-kin*), in this case is the orchards, were clearly separated, forming a clear pattern of single purpose, homogenous land utilization of each space. From the interviews with local people, the village could originally be seen as organized into three main areas, consisting of 1) *ti ban* (housing area, traditionally located along the *keblong*), 2) *ti suan* (old orchard area located further from *ti ban*), and 3) *tung na* (rice paddy, located even further still from the *keblong* and next to *ti suan*) (FIG. 4). In the present day, many *ti suans* have been sold to both insiders and outsiders, nevertheless *ti ban* has continued to be considered as the 'last' family asset and is customarily kept for the living area and the property of the next generation. The homogenous land utilization applies not only to the land use system but also to the uniformity of vegetations in the village although various fruits and vegetables are mixed in the same orchard block.

The village lifestyle appears to have been originally very much enclosed and self-contained – living, working, and playing were all intimately associated (FIG. 5). One need not leave the village at all as friends, relatives, monks, foods, news and all necessary things in daily life would come directly to people's houses or could be

easily reached by boat within a short distance. The local *keblong* and *wat* embody all the main social and commercial functions of the village; therefore one's life cycle could be completed within those intimate surroundings.

In the old days, mixed uses and a variety of activities occurred at neither *ban* nor *suan*, but instead at the public spaces of the major *keblong* and the local *wat*; thus all sorts of social and commercial activities tended to happen in these spaces. Today, *Khlong Bangraonok* continues to be a backbone of the village and a center of all aspects in one's life. Apart from supplying water for agriculture and everyday life, it also provides major public space for water transportation, social interaction, commerce, social events, and recreational purposes. *Khlong* also performs a clear 'linking' role with living, working and socializing places (thus forming village space), in physical, functional, social, and spiritual terms. The multiple usages of the *keblong* and its significance were clearly expressed in the following passage.

Originally, people would row their boats out to the junction [Bangkuwiang floating market] to sell their orchard-products. Back then, ooh!...my child, both [*Khlong*] Bangraonok and [*Khlong*] Bangkuwiang were so crowded with boats. The rowers had to drag, pull, and push their boats to get through. ... If you were in a hurry, you would not make it in time...

Here, our land is always open, from the beginning until the end of the *keblong*. Just row your boat out somewhere, someone will greet you: Where are you going, grandma? Where are you going, auntie? We greet and chat with people along both sides of the *keblong*. Where are you going? ...How are you going? Then we will reply them. Erh...to this house. to that house. There must be somebody greeting. Ah...like this! There is such a thing like this (Participant No.1-23).¹⁹

The above dialogue explicates that the interlacing, labyrinthine quality of the *keblong* network not only applies to village physical space, but also to human interactions within neighborhoods. The interacting and exchanging activities at and along the *keblong* help tighten social relationships within the neighborhood. The *keblong* brings a social ambience into life as neighbors, friends, and visitors drop by at the pier to socialize and share news. The *sala ta nam* (pavilion along the water) provides a major space for all sorts of activities that transfer from the boat to the land. The continuous and inseparable space of *keblong*, *sala*, outdoor terrace (*chan*), veranda (*rabiang*), and onwards to the inner room (*hong*) of the Thai traditional house (*Ruen Thai*) manifests the traditional lifestyle along the *keblong*.

Additionally, *Wat Phoen* is a 'true' center of activities for the village, both in social and psychological terms. Religious ceremonies provided all villagers with a regular opportunity to get together at the local temple to socialize, catch up with relatives or old good friends, visit a respected monk, receive news or documents from the head of the village, eat and exchange a variety of food, practice devotion, pray, and be preached to in

peace. Such moments were enjoyable, self-satisfying, and mentally relaxing. Occasionally, the *lan wat* (*wat* ground) of temples around the area take turns operating a weekly market, annual festival and a playground.

Originally, the close knit linking of *bans*, *suans*, *keblongs* and *wat* fabricated a village community or ‘*muban*’ – a gathering of *bans*. Through the linkage of *keblongs*, *bans* are associated with an expansive and permeable network of *keblongs*, *wats*, and *suans*, each coequally performing a ‘center’ role for the village variously in terms of its physical, functional and spiritual aspects. While the *keblong* as earlier described is a center for public activities and an artery for transportation, the *wat* is still perceived as a spiritual core and a central communal space (FIG. 6). *Suan*, in the same manner, is observed as a major open space and a prime everyday workspace for villagers. This repetitive pattern forms extended networks of communities.

Until the two local roads were constructed, the *keblong* had maintained its ‘key’ role linking village places together. Apart from diversifying land use, the emergence of the *thanons* has enhanced the opportunities for villagers to travel and interact with each other. In the present day, the major places, *bans*, *suan* and *wat*, are all connected by roads hence the *keblong* has become less used and less active. *Thanon* not only provides new exits for the village but also new public space for the villagers. The evidence shows that commercial and recreational activities have slowly shifted to areas alongside *thanon*. The system of *thanons* would seem to tighten or create even more intimate social relationships and more frequent shared activities. However, the interviews indicated that roads have in turn decreased the number and the length of time of social relationships and activities consequent on the reduced sense of community. For this village, *keblong* is still a stimulus to villagers’ social interactions albeit they have perceptibly declined.

Meanings of place

Keblong and *wat* are vital elements not only in people’s everyday lives but also in their perceptions – they are perceived as landmarks for the village, both at community and individual scales. As most villagers usually attach themselves and their places to the local *keblong* and local *wat*, these two spaces have important roles in identifying a ‘community.’ For local people, a *keblong* has never been perceived as a barrier; traveling across the *keblong* is not a burden since boating is a part of their everyday life, whereas a *thanon* has a tendency to be an obstruction because of its size and the fast traffic which could be dangerous for pedestrians.

Villagers also appear to have common values, which create a strong sense of community and unity in the village. People’s shared religious, social and community values, such as interdependency, regard the seniority, belief in gratitude and karma, and Buddhist ethic of giving have influenced their behaviors as being caring and considerate (*kereng chai*), generous, polite, sympathetic, flexible, etc. In this village, the extended family system

has gradually built up intimate social relationships within the neighborhood, thereby forming a network of village society. Such social intimacy among villagers is clearly described by one of the participants below.

People in this *keblong* are all related as brothers and sisters. ... We can tell exactly how this person relates to another. ... Whoever lives in this *keblong* is considered as relatives because people from this *keblong* (*kebon keblong ni*) are 'the same group of people.' ... Although we are not in fact the real relatives, but it feels like we are.

I know everyone. The elder can scold and give advice to the younger even if they are actually not my children because they strongly respect and regard the seniority.

... There is nobody who lives in this *keblong* that I don't know. And those people who live at the *keblong* junction (*pak keblong*) are not our relatives, but we are close friends, close neighborhood friends. If someone needs helps, we always rely on and are willing to help each other (*chuai-lena penngpa kan*) (Participant No. 1-16).

Additionally, Buddhist principals have deeply integrated into people's behaviors and worldviews. Here, Buddhism has blended people's various viewpoints and backgrounds together, and the *wat* provides a gathering place where villagers can feel free talking to someone who shares the same inner beliefs. In this sense, the *wat* is indeed a center of villagers' spirits and souls, associated with villagers from birth to death – it reminds them of their families, friends, respected monks, memorable times, and peaceful moments spent together.

In Bangraonok, the concepts of 'privacy' and 'tranquility' are to be understood as different. Living in this village is peaceful and quiet due to the small numbers of residences, buildings, traffic intrusions, and strangers. Yet it could be observed that village social life has in fact very little 'privacy.' Everyone knows each other very well and therefore it is not possible to live individually or escape confrontations with neighbors. Nevertheless, the intimate relationships within the neighborhood influence how people view their place as a part of the whole system, not just as an individual piece of land. The atmosphere of family relationships and the familiarity within the neighborhood have created a sense of an absolute 'comfort' (*kehwam yu-yen-pen-suk*) and been developed on the basis of 'trust,' hence a sense of home and sense of belonging are extended beyond a house compound to the nearby area visited during everyday life.

Additionally, people's long length of stay (mostly since they were born) has helped enriching memories and thereby developing deep connections with their places. With the strong sense of belonging to and possessing the land even though, legally, it might not belong to them, people then have high responsibilities to look after and to ensure that their areas are neat and clean. Furthermore, the existence of spirit houses, both for a guardian spirit (supported by one column) and for ancestors' spirits (supported by four columns), in almost

every house compounds expresses a shared value and strong connection between dwellers and their ancestors, the human world and a spiritual world, and present and past.

THE SHIFTING NOTION OF 'BAN SUAN RIM KHLONG': WHAT IS MISSING?

Since the 1970s, the phenomena of *ti-chad-san* (land allotting) and *muban-chad-san* (commercial housing projects) have become increasingly widespread in the periphery of Bangkok and its region.²⁰ *Muban-chad-san* has become popular and sought to present the 'house of dreams' for 'new age' people.²¹ The environment of *muban-chad-san*, which provides public services and modern conveniences, is perceived as a somewhat 'better' living place than the congestion of the inner city, hence 'modern people' have a tendency to move out of their original locale to a completely new environment.²²

The search for Thai identity began in the late 1970s with the ideas of '*ekkalak Thai*' (Thai unique characteristic), '*khwampenthai*' (Thainess), '*watthanatham*' (culture), and *moradok* (heritage) being widespread and popularly concerned in Thai society.²³ Consequently, housing developers had been challenged by the internal forces and people's increasing demands to produce a unique concept of residential space that portray a glimpse of 'Thainess.' Simultaneously, the idea to integrate 'lake and park' into the residential areas were introduced to many housing estates, as appeared on several projects' names such as Garden Lagoon, Private Lake Garden, Banfa Piyarom Lake and Park, etc. Subsequently, the reinvention of Thai contemporary houses has also been variously explored by local architects (FIG. 7).

In early 1990s, the term '*ban suan rim khlong*' was implemented to residential designs and used in the marketing strategies for modern housing estates, which were mostly located on the fringe of Bangkok. Buyers, who were mostly city people who desperately wanted to escape from city life, embraced these projects. Today, various reproductions of '*ban suan*' (garden home), '*ban rim nam*' (lakeside home) and a combination of both (lakeside and garden home) can generally be found, as displayed in various advertising medias (FIG. 8). The observations of these housing projects, both from real places and from the illusions of commercial advertisements, would give us insights to the newly constructed places and qualities that might be missing from the original notion. Based on the knowledge from the author's previous research, there are three key concepts yielding an understanding of Thai space and place, consisting of the unboundedness, the centrality of *khlong*, and the re-formation of Thai community. Hence the shifting notion of '*ban suan rim khlong*' is manifested under these three themes.

The unboundedness

The study of *Ban Bangraonok* in Nonthaburi exemplified aspects of a *chonnabot* (rural area)²⁴ environment, where physical space, land-use, social relationships and people's sense of place manifest aspects of the surviving 'unbounded' nature. Though the recently constructed *thanon* followed by the emergence of small numbers of physical obstructions and permanent demarcations alongside it has modified the absolute continuity of village space, the quality of unboundedness still dominates in most areas, retaining the sense of freedom and mental comfort for people to use the spaces surrounding their houses. The flexibility of villagers' behavior and mindsets is reflected in the lack of determined boundaries to their space and activity, and in the unfixed definition of functions whereby the one space could serve many purposes. In addition to the numbers of cantilevered structures along the *khlong* and the greenery distributed over the whole area creating a blurred-edge quality to village space, intermingling was also evident in the multiple functions and uses of the blended spaces of *khlong* and *wat*.

By contrast, '*muban-chad-san*' confines the idea of boundary and notion of community to the economic sense. In this *thanon*-oriented space, fence is observed as ordinary element – all private lands are enclosed by either opaque or transparent fences depending on the individual design. This also applies to waterfront houses without any evidence of physical connection between land and water. In many housing estates, the absence of unboundedness does not appear to only physical space but also to people's relationships with neighbors and their perceptions towards a sense of home. From the interviews with people who lived along streets, it was apparent that fencing was a hindrance to the development of social interrelationships with neighbors. Fewer social interactions in turn resulted in more independent and isolated lifestyles, as are normal to modern land-based society. Hence people's perceptions of '*ban*' in modern communities are now limited to the areas within their house compounds. The following interview by one participant who lives in *Ban Bangraonok* expresses the contrasting lifestyles of villagers and city people.

I went to see my friend's house in *muang* (city) located along the *thanon* (street) but I don't like it at all! There is no freedom, although there is the house and its compound, but it is enclosed by a fence. I told my friend "Hey! Your house has a fence but mine has no fence. I can go anywhere and do anything I want." My friend also said that it is free, not like living in Krungthep. Once you come in to the house, you have to stay there. You cannot go to any other area because you cannot intrude on other people's land. But when I am here, I don't have to be like that. It is so free, jumping into the *khlong*, climbing up to the land, walking to the orchard, walking to the area behind the house; everywhere is our home. I feel that this area, the whole area, is all our home, not only this house but also that house, uncle's house, behind the house, outside. It feels like they are all my home (Participant No. 1-17).

Apart from public buildings such as sport club and recreational facilities that are usually unfenced, the only evidence of continuity (or shall we call replication?) left in the housing estates is the repetitive scene and

atmosphere of houses which are built relatively in the same patterns and styles Typically for housing estates, the property management of *muban-chad-san* is usually done in large-scale with massive and rapid constructions. For financial and management purposes, limited types of standard houses are available to choose from and limited modifications of the building are allowed.²⁵ Besides, land is approximately equally divided into blocks. Within any one development, there is however unlikely to be diversity even though several architectural typologies might be implemented in different commercial housing projects, such as single house, townhouse, detached house, row house, apartment, condominium, etc.

An almost complete bounded space found in *muban-chad-san* is however totally different from the simulated perspectives which are often portrayed in the advertisements as physically continuous – in the media, houses are surrounded by the greenery without any obstructions in-between (FIG. 9). Such made-up scenes could not however be implemented in real spaces as city people highly concern with legitimate land ownership and its monetary value, hence the identification of ownership of properties by legal demarcation is therefore perceived as necessary. Nevertheless, the illusiveness of unbounded quality displayed in various media suggests that this might be one of the common qualities that people prefer in residential space. Even though such quality of space may not be absolutely created for real, the idea to create unbounded space is enough to initially make good impression in people's minds.

The centrality of khlong

In *Ban Bangraonok*, *khlong* is an essential part of villagers' lives. Though the concern about the increasingly unsanitary water quality has stopped people from using it for drinking and cooking, the *khlong* is still a primary resource for other household activities and cultivation, a major occupation for most villagers. In this context, the *khlong* provides a central space for all sorts of day-to-day activities – private and public, individual and communal, and domestic and commercial activities are all conducted at and along the *khlong*.

On the contrary, the *khlongs* in most *muban-chad-sans*, both natural and manmade, serve the communities as drainages whereas the role of water, presented in the form of lake and pond, is mainly created for the aesthetic and recreational purposes. The prevalence of plumbing in all urbanized areas has impacted the *khlong's* water which is also becoming more polluted. It is nevertheless found that waterside houses are usually sold in higher price as they are considered locating in a better environment. Consequently, there have been many attempts to design houses alongside water (some contain barriers and some do not), however the interrelationships between water and inland people were scarcely found. Water in this sense provide only visual scenery but not a meaningful place that deeply associate with people's everyday lives and their inner souls.

The previous research demonstrated that what makes people deeply attached to the *khlung* is the 'memory' or 'familiarity' with its space, uses, lives, stories, experiences and spirits, not just its physical settings. *Khlung* is always referred to not just because their house locations make them familiar with its existential space, but also because of their deep connections and experiences, built up over a long period of time. For these people, the waterway reminds them of their origins – it embodies the memorable stories of the establishment of their houses, families, and community. It is therefore understandably difficult for residents who have recently moved into the housing areas to develop such experiences.

It seems urban people dream to live in a 'peaceful' environment, containing a quality that happens to be embedded in the original atmosphere of '*ban suan rim khlung*.' There is however a significant difference between a scene that is peaceful, and one that is in fact becoming quiet and nearly lifeless, and modern *khlungs* seem to represent a shift from the former to the latter, where people have less association with the *khlung*, which may no longer be perceived as significant to their lives. There is however a question if the degradation of modern *khlungs* in physical, behavioral and perceptual aspects indicates the losing characteristics of Bangkok's space. The study tells us that without the constituents of people's living along and interacting with the *khlung*, the original notion of '*ban suan rim khlung*' cannot be generated. Hence the key question here should be "how do we bring life back to the *khlung*?"

The re-formation of Thai community

In terms of community organization, the notion of '*muban*' (village) in traditional Thai rural villages reflects mutual reinforcement of overlapping concepts of social networks, territoriality, economic organization, political status and administrative boundaries recognized in the bureaucratic system. The traditional characteristics of *muban* Thai (or Thai village), like *Ban Bangraonok*, are its open system, interdependent society, extensive social networks, and sustained or self-contained economic system (*jam-ma-ba-kin*)²⁶; people grow rice for survival, make clothes for themselves, and share goods and supports with other members.²⁷ In these contexts, people are always willing to help and be considerate to each other, known as *nam chai* – this social quality is rarely found in *muang* (city) though it is still valued in Thai society.²⁸

The essence of '*muban-chad-san*' in the modern context portrays a totally different notion from that of '*muban*' in a traditional context although they both refer to a place as a community. The declining mental connections to place in *muban-chad-san* environment were pointed by Askew, who described villagers as becoming just residents.²⁹ In this place, there are different people with different backgrounds and lifestyles living together in the same area. As newcomers who have just move into the areas, they have a short period of time to develop deep connections, both socially and mentally, with their neighborhood, especially areas outside their house compounds.

Lessons we learnt from *Ban Bangraonok* indicate that the open and continuous quality of space encourages people to have high local mobility and interaction contributing to more intimate and extended relationships among villagers. This explains why residents living in the enclosed areas have much less social interactions with their neighbors. In housing estates, people's modern lifestyles are shifting towards individualistic (*tang khon tang yu*), as expressed through the preferred lifestyle of independence (*itsara*), privacy (*pen-suan-tua*), and 'being oneself' (*pen tua khong tua eng*).³⁰ A villager, who lived in *Ban Bangraonok*, made a comparison of rural and city lifestyles.

My sister sometimes sails here in the afternoon, sometimes in the evening. If she misses me, she will come for a chat. Rural people (*khon ban-nok*) are like this, different from city people (*khon Krungthep*). City people don't even know their neighbors. I'm so afraid...afraid [of living there!]

(Participant No. 1-23).

The declined connection could possibly be explained by the typical process of creating *mban-chad-san*, whereby all former patterns and hence the behind stories referring to qualities attached to this place were completely erased. Commonly, land developers operate by buying many parcels of land, assembling, developing – meaning wiping out existing features – and building new infrastructure and utilities, parceling land into small uniform units, and selling allotments including optional houses to customers, who are mostly people who live in other areas.³¹ Through the process, those subsisted qualities that have been accumulatively constructed through time would be all lost and new qualities (new meanings and values) will be entirely constructed.

The role of a local *wat* as a center of religious and social activities for a local community has also altered. Although Buddhist traditions are still popularly practiced, the residents did not attach themselves merely to their local or nearest temples. Various persuasive factors can now be reasons for people's choice of a temple such as convenience of accessibility, reputation of the temples or monks, or attractiveness of the setting. The reducing significance of the local *wat* has affected its traditional role of sustaining community and reinforcing spiritual connections between residents and the place where they live.

The research manifests the transformations of Bangkok towards 'modern' *muang*, implying the shifts towards community fragmentation, independent lifestyle (*tang-khon-tang-yu*), social separation and mental detachment from place. A decreasing sense of belonging and bonding (*khwan phuekphan*) to the neighborhood results not only in lessening environmental concern but also in declining sense of community in urban places. If social and perceptual dimensions of place remain important in the processes of constituting community, then the

missing qualities in *muban-chad-san* would be major obstacles in creating a sense of community and yield ultimately (and arguably) mental comfort to people who live there.

LESSONS

Throughout the paper, there are several missing qualities in the newly built '*ban suan rim khlong*' illustrating the failure to capture the *real* essence of this concept in its original notion. The reviving notion of '*ban suan rim khlong*' back to modern Bangkok nevertheless provides an important step for sustainable development and communities in Thailand though it has never entirely achieved. Apart from lessons we learnt from the trials and errors in the new '*ban suan rim khlong*' that would at least tell us how to begin if we would re-perform the task in the future, such explorations also create opportunities for Thai people to establish the understanding of their own city, culture and identity.

The concentrations on merely physical surface in the design of modern housing projects indicate that both designers and developers still lack of knowledge about Thai space and place. In fact, the issue about place identity and the essence of Thainess embedded in space and place has become widely researched by both local and foreign academics over the past decade but the obtained knowledge has never been implemented nor had any contribution to the professional practices. This suggests that there is a need for designers, developers and researchers to collaborate, meaning to share knowledge of the essence of Thai place and help developing alternative designs that could maintain the 'true' identity of Thai space and place in the future.

Attempts by designers to recreate the nostalgically held atmosphere of '*ban suan rim khlong*' (house along *khlong* in orchards) in a modern Thai context demonstrate major problems in the processes of assimilating and re-assembling 'place.' The mere physical existence or re-production of the major elements of this 'essence' (*ban*, *suan* and *khlong*) are not, alone, sufficient to reproduce the entire essence of a place surviving in the memories that people hold of the old days. In the Thai context, it is indeed the intangible qualities – the social, psychological and spiritual meanings and values, and the interrelationships among all these – that combine to constitute place and its 'unique' qualities.

In contrast with much literature that focuses on the dominance of physical elements or settings in the reading of place and landscape,³² the studies here indicate that existential space is just a part of the whole process of constituting place. Human interactions and their associations with space have a major role in creating spatial dynamics as well as enriching meanings and values (or qualities) underlying place. This conclusion could be

well illustrated by Meinig's interpretation of landscape that "...any landscape is composed not only of what lies before our eyes but what lies within our heads."³³

How then, in the context of this problem, are we able to describe the *overall* qualities of place? The fragmented nature of language and of 'scientific' method means that both description and analysis only capture bits, pieces or parts of an atmosphere and meaningful nature of an environment, leading to a gap between what holistically exists in reality and what is selectively perceived and then described. In view of this linguistic/analytic entrapment in fragmenting and deconstructing place, there will always be a problem for designers to search for ways to aggregate these segmented layers and dimensions back together to reconstruct some new authenticity (*genius loci*) able to maintain the total effects of place.

NOTES AND REFERENCES

¹ John Bowring, Sir, *The kingdom and people of Siam*. (New York: Oxford University Press, 1969), p. 392.

² *The kingdom and people of Siam*, p.392; Lucien Fournereau, *Bangkok in 1892*, trans. (Bangkok: White Lotus Press, 1998), p. 27.

³ *Bangkok in 1892*, p.21; Phaladisai Sidthithanyakit, *Khanon bang-kok: na dan Krungsri-Ayutthaya*. [Bangkok: Frontier of Ayutthaya.], (Bangkok: Bantuek Siam, 1999), pp.37-39; Sombat Plynoy, *Lao ruang bang-kok*. [Telling stories about Bang-kok.], Vol.2, (Bangkok: Saitharn Publication House, 2001), pp.195-197; Sujitt Wongtes (Ed.) *Wiengwang fung thon chumchon chao Siam* [Palace on Thonburi bank and Siamese communities.] (Bangkok: Matichon Press), pp. 153-154.

⁴ See the conceptualization and the shifting notions of 'ban' and 'muang' by Cuttaleeya Noparatnaraporn, "Living place and landscape in Bangkok: the merging character." in the proceedings of: *The Hawaii International Conference on Arts and Humanities* at <http://www.hichumanities.org/AHproceedings/Cuttaleeya%20Noparatnaraporn.pdf>.

⁵ This term will be of substantial use subsequently in the paper, as it summarizes a widely held understanding of traditional residential space. While it does not have carriage in the body of academic writing, it is argued here that the term resonates immediately with the idea and experiences of ordinary Bangkok people.

⁶ Suwattana Thadaniti, "The appropriate pattern and management of Bangkok green area." in *Methodology for the implementation of urban planning in Thailand*, November, 7. (Bangkok: JICA joint research program, Department of Urban and Regional Planning, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University, 1996), pp. 3-7.

⁷ Homeandi, *Ban suan and ban suan rim khlong projects*. by Plan Estate, Co., Ltd., Accessed on December, 13, 2004, Last updated at <http://ms.homeandi.com/Planestate>.

⁸ Thongchai Winichakul, *Siam mapped: a history of the geo-body of a nation*. (Honolulu: University of Hawaii Press, 1994), p. 7.

- ⁹ For the idea of human-space relationships, the reader may want to consult Henri Lefebvre, *The production of space*, trans. (Oxford; Cambridge; Mass.: Blackwell, 1991), p. 26.
- ¹⁰ Robert B. Riley, "Attachment to the ordinary landscape." in: *Place attachment*, (New York: Plenum Press, 1992), p.15; Edward C. Relph, *Place and placelessness*. (London: Pion, 1976), p.122; Michael Hough, *Out of place: restoring identity to the regional landscape*. (New Haven: Yale University Press, 1990), p. 36.
- ¹¹ See D. W. Meinig, "Introduction." in: *The Interpretation of Ordinary Landscapes: geographical Essays*, (New York: Oxford University Press, 1979) and *Place and placelessness* respectively.
- ¹² Christopher Alexander, "A city is not a tree." in: *Humanscape: environments for people*, (Ann Arbor, Michigan: Ulrich's Book Inc., 1982, c1965), p.390; D. W. Meinig, "Reading the landscape: an appreciation of W.G. Hoskins and J.B. Jackson." in: *The Interpretation of Ordinary Landscapes: geographical Essays*, (New York: Oxford University Press, 1979), pp.228-229; Yi-Fu Tuan, "Thought and landscape: the eye and the mind's eye." in: *The Interpretation of Ordinary Landscapes : Geographical Essays*, (New York: Oxford University Press, 1979), p.89; Anne W. Spirn, *The language of landscape*. (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1998), p. 85-86.
- ¹³ Henri Bortoft, "Counterfeit and authentic wholes: finding a means for dwelling in nature." in: *Dwelling, place, and environment: towards a phenomenology of person and world*, (Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1985), p. 290.
- ¹⁴ *The language of landscape*, pp. 85-86
- ¹⁵ This research adopted the principal of 'grounded theory', created by Barney G. Glaser and Anselm L. Strauss, *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*. (Chicago: Aldine, 1973), p.79.
- ¹⁶ Terdsak Tachakikachorn, "Transformation process of waterside dwellings in Khlong Bangkoknoi: case study of waterside villages in Khlong WatSakyai and Khlong WatJumpa." in: *Modernity, Tradition, Culture, Water: an international symposium, Bangkok*, (Bangkok: Kasetsart University Press, 2003), pp. 1-2.
- ¹⁷ See *Siam mapped: a history of the geo-body of a nation*. You might also want to consult Cuttaleeya Noparatnaraporn, "Transforming 'unbounded' nature: the evolution of a Thai cultural landscape." *Raneang: journal of the Faculty of Architecture, Kasetsart University*, Vol. 4, 10th anniversary edition, Text and Journal Publication, Co.,Ltd., Bangkok, Thailand, pp. 204-215.
- ¹⁸ See *Transformation process of waterside dwellings in Khlong Bangkoknoi: case study of waterside villages in Khlong WatSakyai and Khlong WatJumpa*, p. 2.
- ¹⁹ The interview of participant number 23, who lived in Ban Bangraonok, Nonthaburi, conducted in early 2002.
- ²⁰ Paritta Chalermpong, Koanantakool and Marc Askew, "Urban life and urban people in transition." in the proceedings of: *Who gets what and how?: challenges for the future* (Ambassador City Jomtien, Chon Buri, Thailand: The 2010 Project, 1993), pp. 170-171.
- ²¹ Marc Askew, *Bangkok, place, practice and representation*. (London; New York: Routledge, 2002), p. 77.
- ²² *Urban life and urban people in transition*, pp. 47-49.
- ²³ Chatthip Nartsupha, *Ban kab muang*. [Ban and muang], (Bangkok: Chulalongkorn Press, 1997), p. 3.
- ²⁴ The changing meanings and connotations of the term *chonnabot*, simply translated as a rural area, are discussed in *Living place and landscape in Bangkok: the merging character*.
- ²⁵ These insights were gained through the author's own experience of going through the process of purchasing a house and living in a housing estate environment for almost fifteen years.
- ²⁶ *Thrisdi chivit ti porpiang* (sufficient-living theory) was proposed by King Rama IX in 1997 as the way to revive and sustain the economic system of Thailand, in order to yield the utmost happiness for the dwellers. You can find other details in Ruam-duai-chuai-kan (Ed.) *Thrisdimai naiuang: chivit ti porpiang*. [King's new theory: sufficient living], (Bangkok: Ruam-duai-chuai-kan).
- ²⁷ Chatthip Nartsupha, *Wattthanatham thai kab kabuanakarn plianplang thang sangkehom*. [Thai culture and the transforming process of Thai society.], (Bangkok: Chulalongkorn Press, 1991), p.155; Chatthip Nartsupha, *Wattthanatham mubaan Thai*. [The culture of Thai village.], (Bangkok: Sangsan Publishing Co., Ltd., 1994), p.197; Chatthip Nartsupha, *Ban kab muang*. [Ban and muang], (Bangkok: Chulalongkorn Press, 1997), pp.52, 53, 77; Phraya Anuman-Rajadhon, *Chivit chao thai samaikon: ruang kan suksa ruang prapeni thai*. [Thai life in the past: the studies of Thai traditions.], (Bangkok: Fine Arts Department, 1988), p.31; *Maenam lumklung sai pravatsart*, p.112; Vichit-Vadkan, 1979, p.118 cited in Marc Askew, *Interpreting Bangkok: the urban question in Thai studies*. (Bangkok: Chulalongkorn University Press, 1994), p. 77.

²⁸ Chatthip Nartsupha, *Wattthanatham thai kab kabnankarn plianplang thang sangkhom*. [Thai culture and the transforming process of Thai society.], (Bangkok: Chulalongkorn Press, 1991), pp. 155-156.

²⁹ Marc Askew, "Landscapes of the urban fringe: a study of social, physical and economic changes in Nonthaburi province at the regional and local levels." in *Methodology for the implementation of urban planning in Thailand*, November, 7. (Bangkok: JICA joint research program, Department of Urban and Regional Planning, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University, 1996), p. 37.

³⁰ *Urban life and urban people in transition*, pp. 49, 52, 57.

³¹ *Urban life and urban people in transition*, p. 47.

³² For literature focusing on the significance of physicality, you may want to consult Kevin Lynch, *The image of the city*. (Cambridge [Mass.]: MIT Press, 1960); Christian Norberg-Schulz, *Concept of dwelling*. (New York: Rizzoli, 1985); John A. Jakle, *The visual elements of landscape*. (Amherst: University of Massachusetts Press, 1987); Tadahiko Higuchi, *The visual and spatial structure of landscapes*. Translated by Charles S. Terry, (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1983).

³³ D. W. Meinig, "The beholding eye: ten versions of the same scene." in: *The Interpretation of Ordinary Landscapes: geographical Essays*, (New York: Oxford University Press, 1979), p. 34.

FIGURES

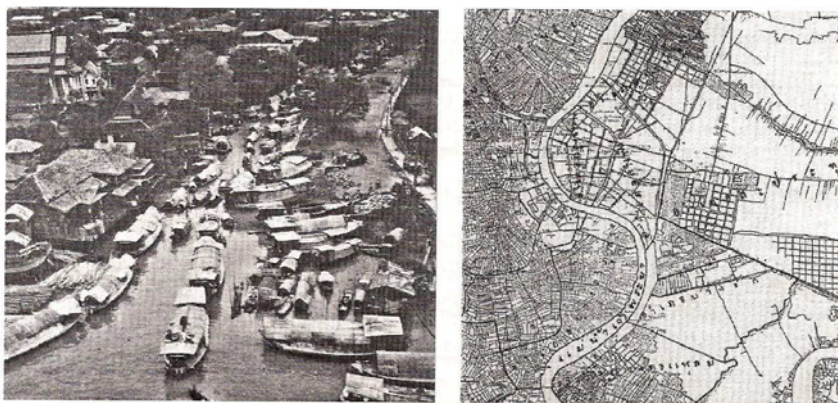

FIG. 1 A scene of Bangkok in 1900s when numbers of boats were generally seen and a map of Bangkok during the same time when the intricate networks of *klong* still existed (Source: FAD and SCFC, *Krungthep 2489-2539 (Bangkok 1946-1996)*. (Bangkok: The Fine Arts Department and the Siam Cement Foundation Cooperation, 1996).

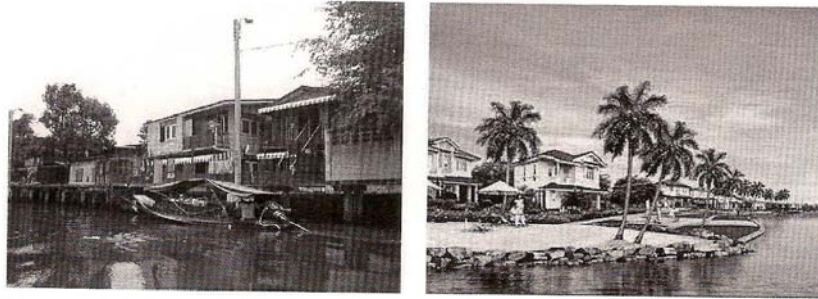

FIG. 2 Houses along a polluted urban *klong* in Bangkok (left), and advertising image for a commercial housing project along a lake and surrounded by palm trees (right) (Source: Author (left) and www.lh.co.th (right)).

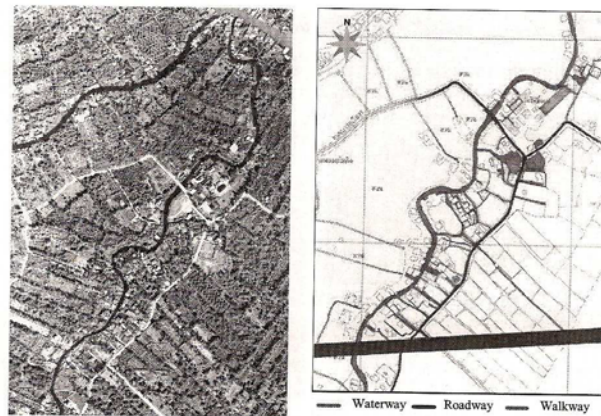

FIG. 3 An aerial map of Ban Bangraonok in 2001 (Scale 1:15,000) and a map showing the three spatial structures of *klong*, *thanon*, and *walkway* in 2001 (Scale 1:12,500) (Source: Modified from Urban Department of Nonthaburi survey in 2000).

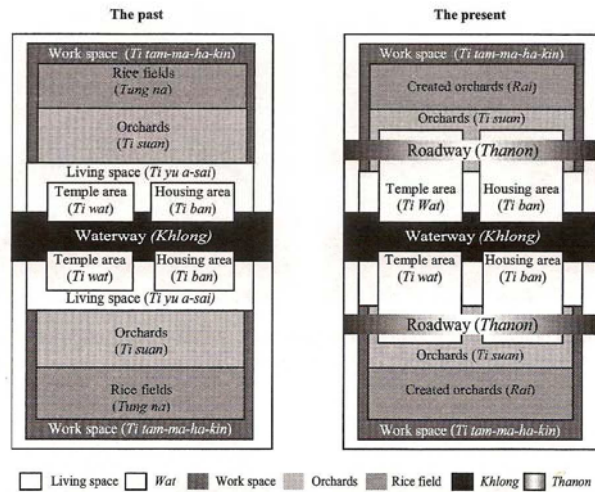

FIG. 4 The diagram simplifies the local land use system in Ban Bangraonok, based on the location of the major *khlong*. The left side shows the original system in the 1950s and the right shows the modified version, fifty years later, after the local road was built Source: Interpreted from interview data and author's observation in Ban Bangraonok, Nonthaburi).

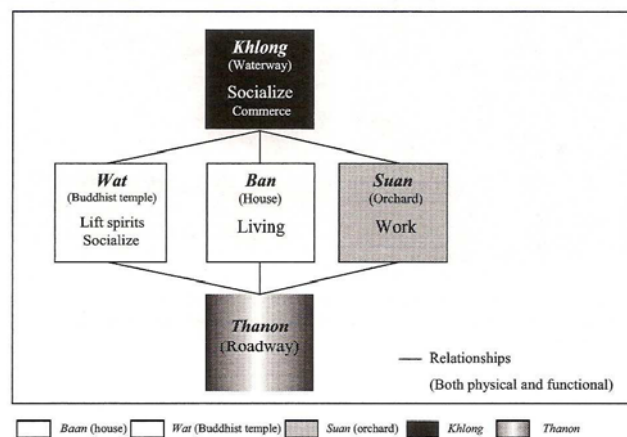

FIG. 5 The diagram simplifies the relationships between places and basic activities in a villager's everyday life in the present day (Source: Interpreted from the interviews with local people and author's observation in Ban Bangraonok, Nonthaburi).

FIG. 6 Social activities occurred along the *klong* and at the local temple in Ban Bangraonok, Nonthaburi (Source: Author).

FIG. 7 The advertisements of two housing estates attempting to recreate *ban suan rim klong* (Source: MLS, *MLS property guide*. Bangkok: Real estate information center, 2003).

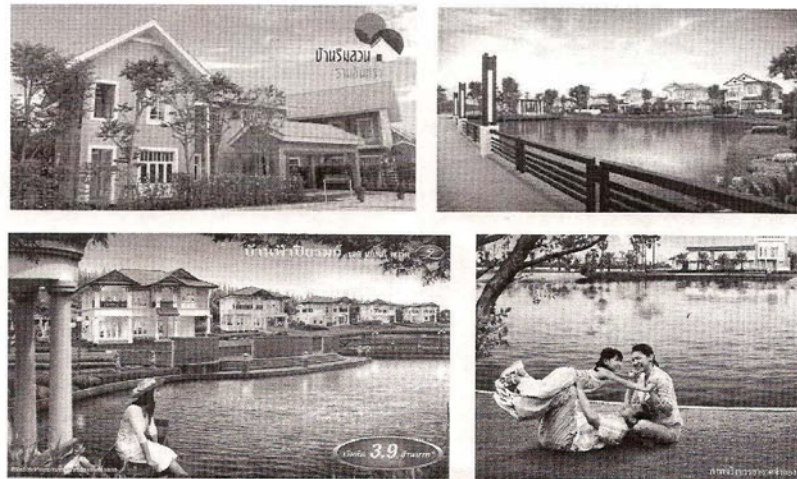

FIG. 8 Various examples of garden home (top left), lakeside home (top right) and lakeside and garden home (bottom) in advertising media: all the elements might be there, but still worlds away from the original *ban suan rim khlong* Source: *Home Buyers' Guide*, July 2006).

FIG. 9 Two contrast scenes of housing estate advertised in the media (Neighbor Home), which are physically continuous, and another in real space with a complete enclosed space. Source: *Home Buyers' Guide*, July 2006).

Memory or Nostalgia: The Imagining of Everyday Bangkok

Cuttaleeya NOPARATNARAPORN and Ross KING

The modernization of Thailand has seen an aquatic everyday world replaced by a terrestrial one, and a loose occupancy of land supplanted by Western notions of rigid ownership and title deeds. While the aquatic past passes into memory (to pose some threat, however, to the interests of Thai elites), a Thai episteme based in images and surfaces, transforms that memory to less threatening nostalgia and ritual; and the previous fluidity of space likewise "survives" in surfaces. The study is of three areas of present-day Bangkok that manifest different stages in this transformation to a space of surfaces.

Keywords: memory, nostalgia, Bangkok, regime of images, episteme of surfaces, *khlong* (canal), *thanon* (road) network, title deed, spiritual realm, *Ban Bangraonok*, Nonthaburi Province, *Wat Paknam Fang Tai*, Thonburi Province, Suan Luang, boundaries, boundlessness.

In a recent series of papers, Peter Jackson drew attention to aspects of a "Thai regime of images" (Jackson 2004a, 2004b). To begin with, "[a] defining feature of the Thai regime of images is a rigid demarcation between what is publicly unspeakable, especially in the presence of a non-Thai audience, and what is 'common knowledge' in private, local discourses" (2004b, p. 220). A distinctive episteme is traced back to a pre-modern culture of "face" and "reputation", manifested in the "theatre state" and its preoccupation with surface ritual transforming itself in the 19th century into "the performative state". Penny Van Esterik is quoted to the effect that present Thai society can be seen as one that "encourages an essentialism of appearances or surfaces ... The real is hidden and unchallenged. The surface is taken for real" (Van Esterik 2000, p. 4). Such a characteristic is also

deep-rooted in people's attitudes to achieve "social success in life" and in cultural values that Phillips (1965) called "social cosmetics", such as appearing "caring and considerate" (the concept of *kreng chai*), "politeness", "kindness and helpfulness" (Komin 1985, pp. 179–80). So, as also argued by Rosalind Morris, Thai modernity in turn stands on a mode of power that operates laterally across surfaces rather than vertically in the panoptic or all-seeing mode that Foucault identified as characterising Western politics and culture (Morris 2002, referred to in Jackson 2004a, p. 182) — it is "the love of the disciplined surface" (Morris 2000, p. 180).

There are correspondingly two urban realms. The royal and elite are that of palaces, *wats* (temples), the rituals and images of the "performative state", and their continuing extensions in military display, parliament, and contradiction-laden monuments (Dovey 2001). Against that is arrayed a private world of *khlongs* (canals), villages, spirit-informed landscapes, and the light, elevated, airy houses of both the human and the spirit occupants of water and land. Whereas the elite realm is to project permanence, solidity, authority, and its images to be impressed in some "collective imagination", the private is just that: private, passing, and ephemeral.

Admiring or even envious attitudes towards the development (*kan pattana*) and civilization (*khwaam charoen* or *khwaam ciivilai*) of foreign, initially European, countries inspired King Rama IV (r1851–1868) and King Rama V (r1868–1910) to initiate a number of evolutionary projects. The two major surviving legacies from that time that have most changed the spatial organization and physical characteristics of Bangkok are the construction of the *thanon* (road) network, superimposed over the antique world of the *khlongs* and ultimately to supplant it (though never completely), and the implementation of the new title deed (*chanod*) system (Sidthithanyakit 1999, pp. 7, 23–31; Wongtes 2001, pp. 120–21); and it was towards that private realm that these reforms were predominantly directed. A century and more later, these "reforms" have still only partly worked their way through the greater Bangkok metropolis (let alone up-country Thailand!), and it is to their present-day transforming effects that attention will be

directed — how does the *thanon* system and the new legalities of land ownership arise in the context of a far older spatial realm and of a constantly evolving, distinctive Thai episteme?

In several of its aspects modernization can manifest as surface, and call that episteme into new play. So there emerges a differentiation between “the front” (the public world of the *thanon*) and “the back” (the hidden world of *khlongs*), already reflected upon in the 1950s:

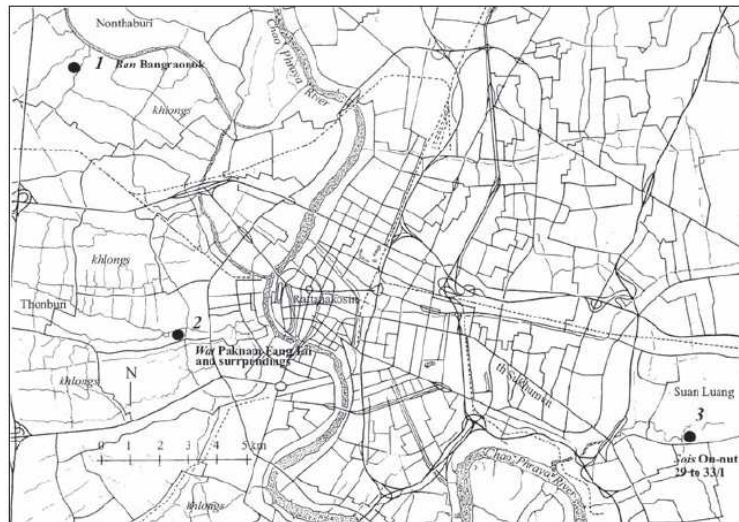
You mustn't judge Bangkok by New Road and Bangkapi or Rajadamnoen Avenue. On the other side ... you'll see thousands of people living almost as the people of Bangkok and Ayuthia have lived for hundreds of years. There are still busy *klongs* this side of the river, too, if you know where to look for them. (Bartlett 1959, p. 39)

However the urbanized streets of Bangkapi and elsewhere are present also as depthless image, though differently, and display the surface impact of Western culture in billboards, signage, architecture, and capitalist-popular lifestyles as a screen across private worlds (Basche 1971, p. 256).

Three Places in Bangkok

We will return to this question of the masks of surface across the eroding effect of the present on the past and its memories, and to further epistemological issues to which it gives rise. However, first we refract these initial ideas through observation of three locations in the present city that seem to manifest different stages in the *longue durée* of this transformation. In each case these brief essays have been based on close participant observation and extended in-depth interviews with residents (approximately 30 in each case), during 2001 and 2002 (Noparatnaraporn 2005); their immediate purpose is to explore what seem to be stages in this progressive transformation (erosion!), but their effect is to raise questions of nostalgia as a surface over the loss of older understandings and indeed of memory.

Figure 1
Map of the Bangkok Region, with Locations of Case Study Areas

Source: Authors.

1. Ban Bangraonok, Nonthaburi

This *muban* (village), combining a secondary waterway, a *wat* (temple), waterside dwellings and orchards, displays the essential ingredients of a typical *ban suan rim khlong* (house along *khlong* in orchard) or what Tachakitkachorn (2003) has called an “agriculture-based waterside village”, in the lower Chao Phraya Delta. It is in Nonthaburi Province, in the semi-rural fringe of Bangkok, and approximately 11 kilometres from the inner part of Rattanakosin island, which is the historic heart of old Bangkok. It seems that the local *Wat Pho-en* might have been constructed in the late 1600s, with the surrounding community established at roughly the same time; it is today accessed by two main passageways: *Khlong Bangraonok*, a natural waterway from the old aquatic realm, and the later-built road of *Thanon Ban Pho-en* (from 1990) (Noparatnaraporn 2003).

Figure 2
Ban Bangraonok, Nonthaburi in 2001

Source: Modified from Urban Department of Nonthaburi survey.

The *thanon* touches upon rather than intrudes into the village, but has accelerated the latter's expansion into its inland orchards; it has also eroded the old intimacy and sense of community. More remotely, flood management projects on the Chao Phraya River and *khlong* network have disrupted the age-old pattern of dry seasons and annual flooding with its linked routines of agriculture, celebration, and spiritual renewal. They have instead, however, brought a new threat: there are still floods, but they are now infrequent, less predictable, and more severe. The most extreme of these, in 1932, 1983, and 1995, progressively ended the old orchard culture, leading to more diverse agricultural practices but also the need for work to be found beyond the village.

Khlong Bangraonok continues as the backbone of the village, the centre of its life, its identifier, and giving it its name — Ban Bangraonok. Though polluted, its water no longer potable, it is still used for bathing and for transportation, and remains alive with boats trading household needs and cooked food, bringing visitors and, always, local information. On the evidence of close-bonded relationships within the neighbourhoods, it can also still define a community. As one participant could declare:

People in this *khlong* are all related, as brothers and sisters. In fact from here (*Wat Pho-en*) onwards until *Wat Hu-chang*, almost everyone is associated as brothers and sisters. ... It is like whoever lives in this *khlong* is considered as relatives because people from this *khlong* are “the same group of people”. It is similar to *chonnabot* (rural area), being brothers and sisters, like in the past. It is exactly the same. Although we are not in fact real relatives, but it feels like we are.

And another:

My sister sometimes sails here in the afternoon, sometimes in the evening. If she misses me she will come for a chat. Rural people (*khon ban-nok*) are like this, different from city people (*khon Krungthep*). City people don't even know their neighbours.

All such reports were however coloured by both nostalgia and apprehension — the world as known is seemingly passing away, and the emergence of *thanon* is seen as the cause; so from another participant:

Road (*thanon*) has changed our daily life. In the past, we often met each other, as we normally walked here and there, like walking to the orchard. After the road occurred, no people grow orchards any more, and it makes us rarely see each other. We have become separated, seems like to be torn apart. People from the inner *khlong* and the outer *khlong* are now using different exits; therefore we don't often meet.

While the end of the old regularities and the advent of uncertainty were represented in the landscape of the village, in the form of a greater diversity of fruits, crops, and agricultural practices and hence, on all accounts, a greater botanical heterogeneity, yet the

characteristics of village space may have changed very little. The present-day functional system could be locally understood; however, land separation could not be identified in the blurred, boundless and undifferentiated space of the village. Solid walls were virtually absent, anything approximating to a fence would be transparent and easily passed through, and the elevation of houses above the ground gave continuity to the ground surface. Housing and orchard areas might be clearly different from each other, nevertheless the space of one would flow un-bordered into the other; marsh, irrigation channel, and *khlong* similarly flowed together; and the land of the kitchen gardens would melt into the narrow pathways that lead into the orchard. There was also no differentiation between physical and spiritual realms: virtually every house had the two types of spirit house on its land — a *saan phra phum* on a single central column (for the spirit who rules over and protects that land itself), and a *saan ta yai* or *saan chao ti* on four shorter columns at the corners (for the spirits of ancestors). The spirit houses and the profound respect accorded their spiritual dwellers suggest the reality of a world understood to subsist beneath the surface of ephemeral, physical space.

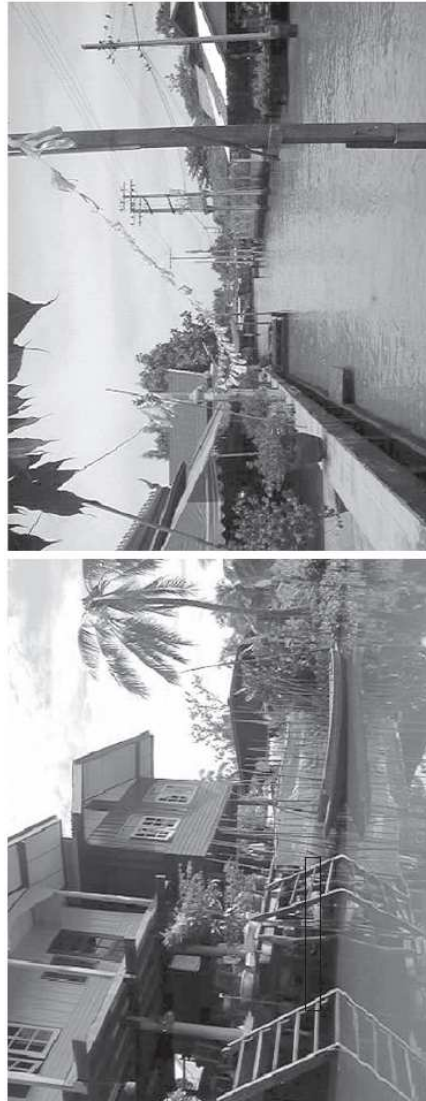
2. Wat Paknam Fang Tai and its surroundings, Thonburi

Thonburi Province is closer to the old inner city, and in fact was the capital of Siam during 1767–82, preceding the formal foundation of Bangkok. While *Wat Paknam Fang Tai* is less than 4 kilometres from inner Rattanakosin, it is, like Nonthaburi on the “wrong side” of the Chao Phraya, and therefore largely forgotten by the frenetically eastwards expanding metropolis (Smithies 1993; Askew 2002; Warren 2002).

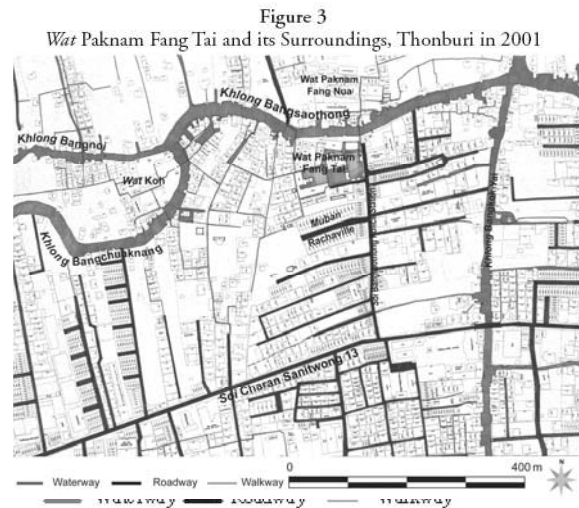
The earliest air photos, from 1932, reveal a village community along *Khlong Bangchuaknang*, in clusters around three water-linked *wats* (with another four nearby, but along other waterways). The first notable change comes in 1965 with the emergence of two *sois* (land-based laneways) to give access to a college to the south — specifically *Soi Charan Sanitwong 13*, constructed in 1965, which initiated both residential and commercial building bordering it.

Memory or Nostalgia: The Imagining of Everyday Bangkok

65

Borderless space of *khlong* and land; and spirit houses to signify unbounded, co-existing worlds of spirit and nature, *Ban Bangraonok* (Photograph courtesy of Cuttaleeya Noparatnapom)

The 1975 photos indicate that two distinctive settlements were developing along the two passages, namely along *Khlong* Bangsaothong on the north, and *Soi* Charan Sanitwong 13 to the south. Each constructed its own internal networks — narrow boardwalks and sub-laneways in canal and road-based settlement respectively. The two communities remained separate, though with *Wat* Paknam Fang Tai performing a linking role, until functionally connected by a new roadway, *Soi* Bangsaothong Police Station, in the early 1970s. The most dramatic changes however were after 1987, with both communities expanding into their orchard areas and a dramatic increase in building density, appropriating almost all the previously surviving green space. By 2001 only two remnant areas of orchard remained. There is a surviving community along the *khlong* (administratively known as *chumchon* or urban community), but also two other “new” settlement forms: *ti-chad-san* (land allotments)

with a pattern corresponding to the original orchard blocks, and *muban-chad-san* (housing estate) of repetitive town houses, named *muban* Rachaville.

Accounts were that *Khlong* Bangsaothong used to be narrower and shallower in the past, enabling people to easily cross it; so it was the centre of the community, a space for transportation, social interaction, commercial business, and recreation. While it remains picturesque and a visiting place for tourists and an alternative transportation route to the river and beyond, its extreme pollution erodes former uses. A recent sign now proclaims “No fishing — forgiving zone”, perhaps warning of danger, certainly also upholding a basic Buddhist principle of not harming any living creature, but now also negating the most ancient basic function of the *khlong*, as a resource for food. Religion is invoked as comforting balm and rationalization for loss. There are nevertheless signs of other, perhaps earlier roles — so, from one respondent:

I think *khlong* is still important for people who live along it. Sometimes I still see them use water to bath and do other things. But if you talk about people who live in this [inner] area, it might not be like that anymore.

However, from another:

... people are too careless. They simply throw rubbish into the *khlong*. Although there is a boat cleaning rubbish from the *khlong*, people still continue doing that.

Similarly disappearing is the old sense of spatial continuity, though differently in different parts. In the surviving village along the *khlong*, there are now occasional constructed levees to limit erosion of the banks — the old continuity between land and water will be denied! Elsewhere boundaries are marked more by landmarks than by fences. Stated one participant: “a good neighbour is an even better fence than the real one”. In the *chumchon* area, by contrast, the imposition of fences began fairly recently, along the *sois* (laneways) and walkways or next to rented houses to protect against strangers. However the clear preference is for flexible and informal types of fencing that still

The concrete embankment at War Paknam Fang Tai; and semi-opaque borders and cantilevered canopies along a walkway in the northern area, War Paknam Fang Tai area. (Both photographs courtesy of Cuttaleeya Noparatnarporn)

Memory or Nostalgia: The Imagining of Everyday Bangkok

69

Demarcated space along *tharon* in the southern area; and the privatized, exclusionary space of *Muban Rachaville*. (Both photographs courtesy of Cutaleeya Noparatnaraporn)

permit a measure of permeability, albeit only visual. In the case of the more “modern” housing in *ti-chad-san*, issues of security and privacy are even more strongly expressed: most residents would be considered middle-income and their houses often targeted by thieves; land value increase is a prized attribute and so one’s land is to be demarcated and defended; the fence becomes a symbol of status, and will usually be permanent and opaque. Fencing not only inhibits interaction, but also reduces the scope of accessible area from a neighbourhood to only a house compound. So, domestic gardens now become an object of conscious design (never so in the old communities!), meticulously maintained, as if to compensate for a greater loss. Then finally there is the Rachaville housing estate, a gated community, where isolation from the wider community is complete!

The intersecting universe of spirits is also less in evidence than in Nonthaburi: the survey revealed only two-thirds of respondents’ houses with *saan phra phum*, and one-third with *saan chao ti*. The relative absence of the latter (for the spirits of ancestors) would seem to indicate the lesser degree of spiritual connection and its expression that “modern” people accord to the history of their place. It may only be history that is so disregarded, however: two sacred trees in the area continued to be venerated (at least by some), with colourful wrappings, flowers and offerings in evidence, and old, discarded spirit houses collected to be placed under their care.

3. *Soi On-nut 29 to Soi On-nut 33/1, Suan Luang, Bangkok*

The third case study brings us into Bangkok proper. Though at 15 kilometres it is the most distant from Rattanakosin, this is part of the major eastwards expansion of the metropolis, in the *Thanon Sukhumvit* corridor, and now thoroughly urban. Though *Soi Sukhumvit 77* (or *Soi On-nut*) was evident in the earliest 1952 air photos, as late as 1965 the area was clearly still rural, with most buildings clustered along the area’s three waterways — *Khlong Phra Khanong*, *Khlong Khled* and *Khlong Wat Tonsai*. However at that time two further *thanons* were constructed running off *Soi On-nut*, to be named *Soi On-nut 29* and *33*, giving access to *Wat Tonsai*

Memory or Nostalgia: The Imagining of Everyday Bangkok

71

but also opening up the extensive area of rice paddy to urban development. Development rapidly lined the various *sois*, as well as the *khlongs*, while the middle area remained green. By 1987 more *thanons* (sub-*sois*) had been built, land had been subdivided into regular rectangular lots, development intensified, and *thanon*-based settlement had virtually submerged the *khlong*-based.

Figure 4
*Soi On-nut 29 to Soi On-nut 33/1,
Suan Luang Bangkok in 2001*

Source: Modified from Metropolitan Electricity
Authority survey.

There were many comments on the end of agriculture, but by now memory seems to turn to nostalgia. One sample:

Old people are very diligent — they never feel tired; instead they had fun planting trees, working this and that, and chatting among their groups to update news. But nowadays evolution has changed our lives. People are too lazy to do this kind of work. They rather prefer convenience. Only people who really have passion in cultivation will continue to do so. ... We have no time — we always go out early in the morning and come back late at night.

Similarly there are the memories of the water world:

In the old days, *khlong* water was still usable. ... In the past, we used to swim in *Khlong* Phra Khanong. I could swim because I practised in the *khlong*, in front of *Wat* Tonsai. Around fifty years ago it was really like a rural area (*ban-nok*) — no embankment was built at the temple, unlike concrete fences and embankments nowadays.

The reference is to the concrete levees also encountered sporadically in the Thonburi case (but never in Nonthaburi); here however they are now ubiquitous, and the separation between land and water is sharp and emphatic. The levee with its concreted path does however provide for an altogether new practice: it is the place for the evening recreational and socializing stroll, in one sense replacing the old boat-borne visits of previous times, but reducing the *khlong* from community fulcrum to simple spectacle (and, with the possibility of flood, to threat).

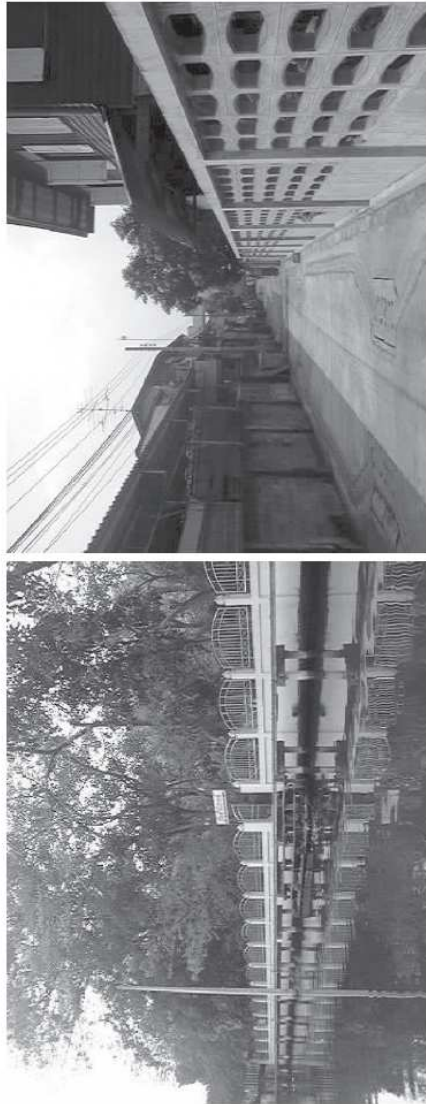
While there are still occasional boats to be seen on *Khlong* Phra Khanong, the two sub-*khlongs* now function primarily as parts of the Bangkok drainage system: watergates are at the junctions of every significant *khlong* (including *Khlong* Khled) to block the natural flow — the network has been destroyed even though its net-like structure remains. The aquatic regime has become a machine. One respondent, living along *Khlong* *Wat* Tonsai, named it “the Amazon”: it is covered by big trees and inhabited by reptiles. All has deteriorated.

Space is everywhere fragmented and delineated. Security and the fear of strangers lead to a realm of borders and barriers. The fragmentation of community, both in physical space and in people’s perceptions, is also the result of the reorganization of community structure and administration: the former village system (*mu* or *muban*), whereby the social boundaries of neighbourhood space also determined administrative (political) boundaries, was swept away in 2000 in the name of bureaucratic neatness. So now there is no community structure — space is “uniform” and every house becomes its own (bounded) world. So, judged one respondent:

It is impossible to gather these houses along the laneways together.
I already thought about it, but there is no way to construct a

Memory or Nostalgia: The Imagining of Everyday Bangkok

73

A temple fence, which also functions as an embankment, with paralleled boardwalk along the khlong, and a small laneway bounded by fences on both sides, Suan Luang. (Both photographs courtesy of Cuttaveya Noparatnaraporn)

chumchon community here. It is unworkable because there is no collaboration among residents. In order to set up a *chumchon*, everyone must participate. ...

The articulation of profane space with spiritual space is here complicated by the presence of a small Muslim community on parts of *Khlong* Phra Khanong, and the more recent arrival of a Christian component, and for both these groups the spirit realm has no meaning. (But, as we shall see, it is not as simple as that, for at the surface level *all* groups will participate in the grand national celebrations that are essentially Buddhist and Brahman infused.) Among Buddhist respondents, less than two-thirds exhibit *saan phra phum*, and one third still have *saan chao ti* — around the same proportions found in the Thonburi case. And only one sacred tree was observed — significantly in the *Wat* Tonsai compound.

Remembering, Forgetting, Imagining

Khlong Phra Khanong, like others, may have become a repository of filth and degradation, but then there are moments when it bursts into brilliant, almost magical life as it becomes the focus of spiritual beliefs and practices relating to the water and space of the *khlong* as symbol of prosperity, cleanness, freshness, and sacredness. The belief in the goddess of the river (*Mae Khongkha*) is still paraded and is represented through the activities of the annual *Loy Krathong* ceremony. However for “modern” people, the emphasis of this day is on festivities for fun and enjoyment rather than on the old purpose of seeking forgiveness from the spirits — the *khlongs* will be afloat with thousands of little containers with their twinkling lights, but it is a spectacle that yields yet further rubbish and environmental damage. The irony of a ceremony of expiation for damage done to the ecology that the spirits guard and in which they inhere, but which itself adds to the damage, seems lost on the Thai people!

The very point of the spirit world is its inseparability from the (ecological) processes of nature — in one sense they are the

same. The modern consciousness separates them, and the realm of the spirits loses its (ecological) depth — it becomes mere surface in the sense described by Morris (2000, 2002) and reviewed earlier. The question however is how such fundamentals become superficial.

We can begin with the idea of memory. Halbwachs (1992), in exploring the social and collective framing of memory, rejected any Durkheimian notion of a reified or superorganic cultural memory, instead looking at how social institutions and contexts made possible certain memories, encouraging certain recollections while discouraging others (Legg 2005, p. 482). Stephen Legg cites Halbwachs as intellectual context for the vast, seven-volume (1984–92) *lieux de mémoire* (realms of memory) project of Pierre Nora (see, for example, Nora 1986). These “realms” (also translated as “sites” and “places”) emerge from dissecting memories of the (French) Republic, then the nation, and finally France itself, and can be a celebrated event, a name, a monument. The argument is that these sites are now necessary because people no longer live in *milieux de mémoire* (environments of memory). So, “with the rise of modernism and its attendant traits of globalisation, mediatisation, democratisation and massification, modern media is substituted for collective memory. What we have now is not lived memory, but reconstructed history. To compensate for this lack, sites of memory have arisen” (Legg 2005, pp. 483–84, referring to Nora 1989).

Legg goes on to criticize the Nora project on the grounds of a “melancholic nostalgia for ‘real environments of memory’ and for the unifying power of the nation-state” pervading the work (Legg 2005, p. 481). Applied to the “progression” of the urban villages of Bangkok, the argument takes on some strength. The idea of an “environment of memory” can usefully refer to the Nonthaburi case in the present study; it is fading in the compromised case of Thonburi; and by the time we reach Suan Luang it is clearly a regime of constructed “sites” of memory. So we are back to Halbwachs’ notion of encouraging certain recollections while discouraging others. How, and why?

In exploring the idea of “the nation” as an “imagined community”, Benedict Anderson (1991, pp. 199–201) draws attention to Ernest Renan’s aphoristic observation that “the essence of a nation is that all individuals have many things in common and also that all [must already] have forgotten many things” (Renan 1947–61). Certainly, as Legg (2005, p. 481) notes, “‘forgetting’, as a cognitive mishap or active willing, has shadowed the theory of memory”. Anderson’s point however is to emphasise the active willingness rather than the cognitive collapse, and to link purposive forgetting to *imagining*, and so is close to Halbwachs’ concern with the social and political framing of memory and imagining.

In Thailand there are ceremonies for the King’s birthday that see a *surface* of quasi-religious shrines bedeck the city, flags and bunting, glorious light shows, and military parades — the nation itself becomes a surface below which one does not peer. The spectacle is repeated for the Queen’s birthday. *Loy Krathong* sees expiation turned to fun, and *Songkran* similarly turns the idea of respect into carnival, as the practices of everyday life are similarly elevated — albeit for a brief moment — to this plane where boundaries between diverse spheres are to be blurred. The world of the *khlongs* departs from the ecological to become part of the “performative state”, in Jackson’s terms. There are however no monuments or memorializing events (*lieux de mémoire*) to the student massacres or the political assassinations (Anderson 1998; Dovey 2001, and more broadly Reynolds 2006); similarly the elevation (reduction?) of the aquatic sphere to quasi-religious fun effectively takes the mind off the destruction of that sphere and of the regional and national ecology that modernism bequeaths.

Still to be dealt with is Legg’s insistence that the idea of “sites of memory”, at least in Nora’s vast project, is pervaded by a “melancholic nostalgia for ‘real environments of memory’” (Legg 2005, p. 481). Legg quotes a “definition” of the nostalgic from Susan Steward (1984, p. 23):

The nostalgic dreams of a moment before knowledge and self-consciousness that itself lives on only in the self-consciousness of

Memory or Nostalgia: The Imagining of Everyday Bangkok

77

the nostalgic narrative. Nostalgia is the repetition that mourns the inauthenticity of all repetition and denies the repetition's capacity to form identity.

While Steward's observation might ring plausible, one must wonder if the repetitions of Bangkok (the cult of Rama V, the endless shrines to the King's birthday, ritualized *Loy Krathong*) are perceived alongside the loss of old spiritual and ecological *milieux de mémoire* so that mourning becomes possible. Or, instead, is the "reality" of the surface the only accepted reality, as Jackson suggests (and as reviewed previously)?

Boundaries and Boundlessness

We need to return to that earlier observation that the two over-riding legacies of the modernizations of Rama IV and Rama V were the *thanon* suppression of the old *khlong*-based aquatic world, and the implementation of the title deed (*chanod*) system. The former has been discussed above; the latter in the present era of Bangkok is manifested in the fences, walls, barriers against the *khlongs*, and fears of intruders that effectively determine the spatial character of Suan Luang, the current trajectory of spatial change in the Thonburi case study, and emerging fears in Nonthaburi (see Winichakul 1994). The present surveys have certainly revealed the persisting memory of that previous time whose relics persist in the flowing, transparent, unbounded space of Nonthaburi, and are recalled mournfully in the accounts from Thonburi and Suan Luang. Also in this dimension of urban space, however, we similarly find a reduction to the level of surface.

Whereas the Suan Luang locality can be identified as "Sukhumvit soi 77", that reference is to the great, structuring, west-to-east Thanon Sukhumvit that leads out of the city, effectively from Rattanakossin to the eastern seaboard and ultimately to the Cambodian border, and which determines the major direction of the city's expansion. Inner Sukhumvit and its network of *sois* is part of Bangkok at its most frenetically urbanized, and it is here (and in the greater expanse of urbanized Bangkok) that one confronts most directly the physicality of

Thai space as unbounded (uncontrolled, disordered) and Thai reality as surface. All land is subdivided, boundaries are established and legally sanctioned, ownership is frequently contested (most violently in the periodic raids on squatters or unwanted tenants), occupancies are exclusionary, and nothing could be further removed from the flowing, unbounded space described in Nonthaburi. However it is in the *uses* of land that unboundedness reigns: any activity might go anywhere, there is no zoning in the Western sense, and Bangkok is a space of chaotic and improbable juxtapositions.

The drama of Sukhumvit arises in the effect of deep-rooted cultural practices — the disregard for boundaries and regulation, and the creative, even aggressive superimposition of surfaces over *all* space — as it plays out to produce an entirely new form of urban space. It is Michel de Certeau's notion of spatial practices making the city:

The ordinary practitioners of the city live “down below”, below the thresholds at which visibility begins. They walk — an elementary form of this experience of the city; they are walkers, Wandersmänner, whose bodies follow the thicks and thins of an urban “text” they write without being able to read it (de Certeau 1984, p. 93).

The city is made by the “walkers” and their everyday “spatial practices” (Lefebvre 1991), and the power of Bangkok is in its revelation of how an underlying episteme and culture will play out anew, in an evolving, modernizing (post-modernizing?) world, to transform the city, creatively, into something that is altogether new and unique. It is the brilliance of the muddle, limitless contradictions and complexity of everyday Bangkok.

It is however in the public realm that the transposition of the unbounded presents its greatest challenges: the overlay of the spiritual becomes less ordered, shrines appear and then disappear, spirit houses are fewer but now in the most unexpected of places (on roofs of high-rises, balconies, in “entertainment” venues), and garlands, offerings, and displays of prayerful respect are far more in evidence than ever found in the villages of Nonthaburi (the surface

again supplanting — compensating for — the reality!). The religious and the spiritual are not “passing away”, but vibrantly transforming. Again it is de Certeau’s argument of the micro-practices of everyday life making the city.

Ambivalently merging with the spiritual is the royal: the ubiquitous images of Rama V and of (the current) Rama IX, and the periodic proliferation of royal birthday shrines (sites of memory, and “the repetition that mourns the inauthenticity of all repetition”). Then there are other, more profane overlays: the endlessly multiplying street stalls, roadside kitchens and hawkers fragment and enliven the space of the public realm. These multiple overlays are however never distinct, nor are they ever completely separate from the “hard” base of delimited allotments of defended private property. The unboundedness is thus now between levels of both activity and reality — between the layers, as it were.

The consequence of all this is that urban space is reduced to a fantastic visual jumble — in effect to a surface in Morris’s sense — where it would seem an unnecessary and futile exercise to try to discern “order”. And the reification of surface, in relation to both *khlong* (the splitting of the spiritual from the ecological) and *thanon* (the muddling of the issue of ownership and exclusion) can be seen to serve elitist interests, of both the state and property capital — everything might be permitted.

Conclusion

While the purpose of this paper has simply been to explore what the idea of a regime of images and of an episteme of surfaces might suggest about the progress of Thai modernity and the transformations of Thailand’s urban space, it would nevertheless be remiss not to speculate on where this acceptance of the superficial might be taking the city, and on the possibility of an alternative.

If nostalgia is indeed the escape from the rupture of *milieux de mémoire*, and if the surfaces of a spiritual realm divorced from nature (that is, from its ecological “mirror image”), of spirit reduced to consumerist entertainment, of Nation to cult, and modernity as

surface displays of the imagery of capitalist consumption, then one can only conclude that the links between surfaces and what lies behind them are desperately in need of discursive reflection. But this flies in the face of the episteme — “the love of the disciplined surface”. Epistemes do however metamorphose — they have a genealogy and a present trajectory. So while the Nation might remain revered, the state is increasingly interrogated; misuses of the law of *lèse-majesté* are publicly debated; corruption (the previously unseen realm of private venality) is now exposed and noisily decried; an aggressive civil society relentlessly pushes out the boundaries — for the flip side of the globalist-capitalist incursion is indeed an expanding, demanding, increasingly educated middle class and civil society. Missing still however is a vigorous discourse on eroding, distorting greed and the violence of development (to do so would be to attack “the family”), on the silence of religion in the face of ecology compromised and nature destroyed (that would be criticizing the monkhood!), on the quality of built environments (the architects always seem to escape, and the landscape architects work for the elites), and on a singular lack of a dream of a better space of everyday life. This last is ultimately the task of the designers — to show ways whereby “the back” can re-invade “the front”, the water world restored to life, and that profound Buddhist reverence for nature re-connected to ecological realities. The *khlongs* and their transformation both physically and in discourse, we would argue, hold a key. Another is to return reflectively to the epistemic concern with being “caring and considerate”, politeness and kindness cited previously, and to call for an architecture and urban design that once again “offers alms” to a public realm and the spirits of (ecological) nature. Above all the surfaces are to be seen, and revealed in design, *as surfaces* — but now self-consciously and constructively! The design disciplines however are severely compromised (comfortably bedded with the elites and with capital), and trapped in the culture of surface respect (it is vulgar to criticize!); even the university faculties are silenced, as inadequate budgets compel academics to augment salaries by joining the compromised.

REFERENCES

- Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, revised edition. London and New York: Verso, 1991.
- . *The Spectre of Comparisons: Nationalism, Southeast Asia and the World*. London: Verso, 1998.
- Askew, Marc. *Bangkok: Place, Practices and Representations*. London and New York: Routledge, 2002.
- Bartlett, Norman. *Land of the Lotus Eaters: A Book Mostly About Siam*. London: Jarrolds Publishers, 1959.
- Basche, James. *Thailand: Land of the Free*. New York: Taplinger Pub. Co., 1971.
- De Certeau, Michel. *The Practice of Everyday Life*. Translated by S.F. Rendall. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1984.
- Dovey, Kim. "Memory, Democracy and Urban Space: Bangkok's 'Path to Democracy'". *Journal of Urban Design* 6, no. 3 (2001): 265–82.
- Halbwachs, M. *On Collective Memory*. Chicago: University of Chicago Press, 1992.
- Jackson, Peter A. "The Thai Regime of Images". *SOJOURN: Journal of Social Issues in Southeast Asia* 19, no. 2 (2004a): 181–218.
- . "The Performative State: Semi-coloniality and the Tyranny of Images in Modern Thailand". *SOJOURN: Journal of Social Issues in Southeast Asia* 19, no. 2 (2004b): 219–53.
- Komin, Suntaree. "The World View through Thai Value Systems". In *Traditional and Changing Thai World View*. Bangkok and Singapore: Chulalongkorn University Social Research Institute, 1985, pp. 170–92.
- Lefebvre, Henri. *The Production of Space*. Translated by D. Nicholson-Smith. Oxford and Cambridge MA: Blackwell, 1991.
- Legg, Stephen. "Contesting and Surviving Memory: Space, Nation and Nostalgia in Les Lieux de Mémoire". *Environment and Planning D: Society and Space* 23, no. 4 (2005): 481–504.
- Morris, Rosalind. *In the Place of Origins: Modernity and its Mediums in Northern Thailand*. Durham and London: Duke University Press, 2000.
- . "Failures of Domestication: Speculations on Globality, Economy, and the Sex of Excess in Thailand". *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies* 13, no. 1 (2002): 45–76.
- Noparatnaraporn, Cuttaleeya. "Dialectic of Khlong and Thanon in the Changing Environment of Bangkok: What has Survived?". In *Modernity, Tradition, Culture, Water: An International Symposium, Bangkok*, edited by Ross King, Ornsiri Panin and Claire Parin. Bangkok: Kasetsart University Press, 2003, pp. 155–65.

- . *Reading the Present-Day Bangkok: Changing Attitudes to and Meanings of Place*. Ph.D. dissertation, Faculty of Architecture Building and Planning, University of Melbourne, 2005.
- Nora, Pierre. *Les Lieux de Mémoire* [Realms of Memory]. Volume II: *The Nation*. Paris: Gallimard, 1986.
- . “Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire”, *Representations* 26 (1989): 7–25.
- Phillips, H. *Thai Peasant Personality*. Berkeley: University of California Press, 1965.
- Reynolds, Craig. *Seditious Histories: Contesting Thai and Southeast Asian Pasts*. Seattle and London: University of Washington Press, 2006.
- Renan, Ernest. “Qu’est-ce qu’une nation?”. In *Oeuvres Complètes, Vol I*. Paris: Calman-Lévy, 1947–61, pp. 887–906. Also: “What is a Nation?” In *Nation and Narration*, edited by Homi Bhabha. London: Routledge, 1990, p. 11.
- Sidhithanyakit, *Karn patirup banmuang khnangyai khong sayamprathet* [The great evolution of the Siamese country]. Bangkok: Bantuek Siam, 1999.
- Smithies, Michael. *Old Bangkok*. Oxford: Oxford University Press, 1993 (first published 1986).
- Steward, Susan. *On Longing: Narratives of the Miniature, the Gigantic, the Souvenir, the Collection*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1984.
- Tachakitkachorn, Terdsak. “Transformation Process of Waterside Dwellings in Khlong Bangkoknoi: Case Study of Waterside Villages in Khlong WatSakyai and Khlong Watjumpa”. In *Modernity, Tradition, Culture, Water: An International Symposium, Bangkok*, edited by Ross King, Ornsiri Panin and Claire Parin. Bangkok: Kasetsart University Press, 2003, pp. 119–26.
- Van Esterik, Penny. *Materializing Thailand*. Oxford and New York: Berg, 2000.
- Warren, William. *Bangkok*. Singapore: Talisman, 2002.
- Winichakul, Thongchai. *Siam Mapped: A History of the Geo-body of a Nation*. Honolulu: University of Hawai’i Press, 1994.
- Wongtes, Sujit. *Maenam lamkhlong sai prawatsart* [River and khlong: the historical stream], 3rd edition. Bangkok: Matichon Press, 2001.

Cuttaleeya Noparatnaraporn is Lecturer in Landscape Architecture in the Faculty of Architecture, Kasetsart University, Bangkok, Thailand.

Ross King is Professorial Fellow in the Faculty of Architecture Building and Planning, University of Melbourne, Australia.

Reading the (Un)sustainable Development of Bangkok: Lessons Learnt from the Construction of Nakhon Inn Road

CUTTALLEEYA JIRAPRASERTKUN†

*Division of Landscape Architecture, Faculty of Architecture, Kasetsart University
Bangkok, Thailand
Email: archcyn@ku.ac.th*

ABSTRACT

The phenomena of Bangkok turning into 'a city of nowhere' have been explored through the longitudinal study (from 2002 to 2009) of the areas alongside Nakhon Inn Road. Massive changes rapidly occurred due to the emergence of this 60-meter wide highway are consequent to the losing identity of place as well as the beginning of an unsustainable cycle of city development. The transformations of settlements alongside this road are explicated under three spheres of sustainable development, consisting of environmental, economical and social. The paper indicates evidences of how the spirits of old community have survived through the processes of urbanization. It also suggests what urban planners should consider in order to preserve local communities.

KEYWORDS

Transformation, Sustainable Development, Urban fringe, Reading place, Bangkok

1. INTRODUCTION

Over the past few decades, urbanization has continually expanded to the outskirts of Bangkok, following the emergence of *thanon* (roads) and the expansion of land-based settlements. Nowadays, the suburbs of Bangkok in people's understandings extend beyond the municipal boundary into the adjacent provinces, consisting of Nonthaburi, Samut Prakarn, Pathum Thani, Nakorn Pathom and Samut Sakhon. Rapid development and urban sprawls of Bangkok have caused the need to reduce traffic congestions in the inner city; hence the Outer Ring Road project was initiated in 1978 to create bypass routes for the city. The project started with the constructions on the West side of Bangkok (finished in 1995 and later in 2000), followed by the East side (finished in 1998), and recently on the South (finished in 2007).

Since these highways have been completed, new developments have continually replaced old settlements and thereby changed the scenic landscapes of suburban Bangkok. The phenomena of local people selling their lands, housing estates replacing orchards and new commercial buildings taking over local markets could be described as common (in many cases expectable!) consequences after such highways were constructed. There is a concern if the continuum of these repeated occurrences would destroy the uniqueness of locality and places in Bangkok. Lessons need to be learnt in order to prevent Bangkok from turning to be a "city of nowhere".

Nakhon Inn Road, a 60-metre wide highway built during the period of 2000 and 2003, was chosen as a case study representing impacts from the development in Bangkok's urban fringe. This paper focuses on the transformations of areas alongside this road which have been massively changed over seven years (from 2002 to 2009). The urbanization processes have resulted in the intermixed characteristics, with the co-existence (indeed juxtaposition?) of old and new elements, qualities and values. While local

† This paper is a part of a research fully supported by The Thailand Research Fund.

communities have been intruded and swallowed, they have also been under the pressures of finding ways to survive their own identities. Hence it would be valuable to explore how these communities have changed – what have survived, how local people have adapted their ways of living and how the changes of people's values and beliefs would reform any new community identity.

2. READING CHANGES OF PLACE

The idea of "reading and interpreting place" – how people perceive, shape and value their environment – was the starting point for this research. Much literature indicated the importance of dynamic and changing qualities in the conceptualizations of place and landscape (Gustafson, 2001, p.6; O'Hare, 1997, p.21). Place connotes the idea of dynamic processes where physical and social constituents are continually produced and reproduced by the interactions of humans and their surroundings over a period of time (Gustafson, 2001, p.6). Through such constituting processes, social identity and meanings are thereby constructed and attached to existential space (Brindley, 2003, p.61). This conceptual understanding is consonant with the idea that place is changing according to transformations of culture and societies (Walmsley and Lewis, 1984, p.160). At the same time, meanings and connotations of 'place' from people's perspectives are also modified and reconceptualized alongside transformations of physical existence.

The above understandings stimulate the idea that we need to read 'place' through its constituting processes, which are continuous from the past through the present into the future (Eckbo, 1969, p.7). How then can we read the constituting process of community? The dimension of time or temporal effects is addressed as a very important factor, which should not be dismissed in the reading of community formation, where meanings and affiliations are constructed through longitudinal and on-going processes (Rivlin, 1987, p.28). We now face the dilemma of two dimensions of reading – reading change through time, and through space (Tuan, 1977).

The author's previous research (in 2002) was the attempt to read Bangkok's transformations through the reading of three places – three communities in Nonthaburi, Thonburi and Suan Luang, which portrayed different stages of urbanization (from a seemingly rural to a more urban area), were studied (Figure 1). The reading of these places indicated that Bangkok's development was moving towards community fragmentation and diversification. It is questioned if any places in Bangkok would actually be developing in the anticipated direction. Hence a reading on changes of particular places in Bangkok over time is thereby a challenge task for this continuing research.

Though generally in research, a longitudinal study is a rare option for researchers to observe changes of any places over a long period of time. Nevertheless, the researcher took the privileges from being able to observe changes of Bangraonok village (one of the three cases in the former study) seven years ago. At that time, Nakhon Inn Road was still under construction and villagers still had no idea how they would have to adapt their lives once the road completed. Data observed during those times are valuable information for a comparative study with those observed several years later.

The current research comprises two scales of observation and data analysis. First (the macro scale) is the physical observation of settlements alongside Nakhon Inn Road, particularly between the intersection of the West Outer Ring Road and Rachapreuk Road. And second (the micro scale) is the physical and behavioral observation of settlements in *Ban Bangraonok* (Bangraonok village) (Figure 2(1-3)). Fifteen in-depth interviews of local people were also conducted in order to understand how people perceive and have adapted their ways of livings. The first part was conducted in 2007 while the second part was carried out in 2009. Additionally, mapping, diagram and content analysis of people's own accounts are used as tools to explicate the transformations of this area.

The study of how this place has changed through times provides a ground for further speculation of how this place is moving towards as well as brings the benefits to other places where the emergence of roads become crucial to the future changes. In addition, the attempts to read place, meaning patterns and processes of constituting place through time, would also create opportunities for the new invention to be corresponding with or relating to the old.

Reading the (Un)sustainable Development of Bangkok:
Lessons Learnt from the Construction of Nakhon Inn Road

3

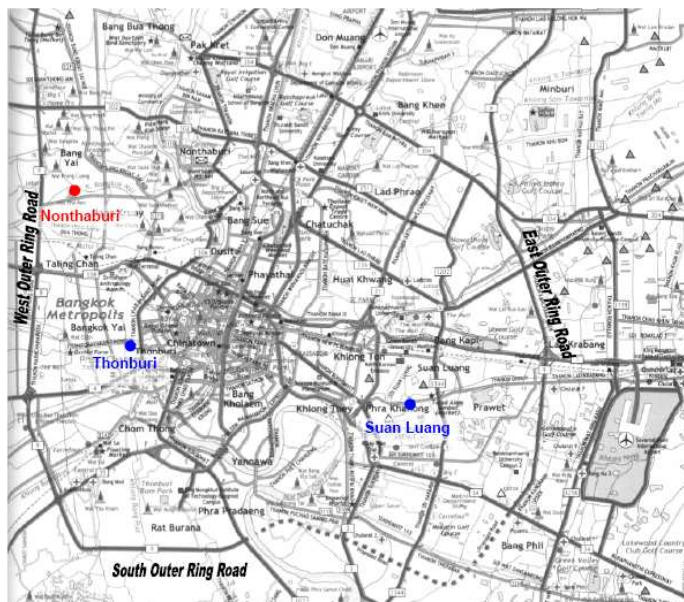

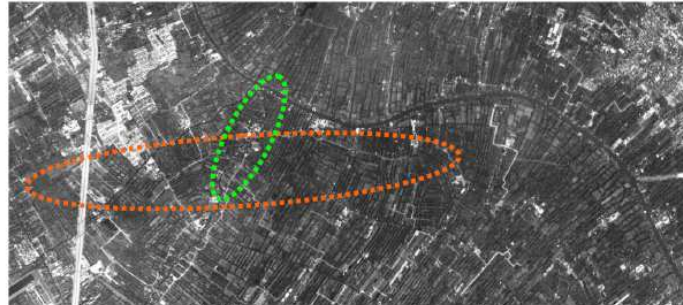
Figure 1: Map of the Bangkok Region, with locations of case study areas
Source: www.bookingtothailand.com/bangkok.html

3. THE EMERGENCE OF NAKHON INN ROAD

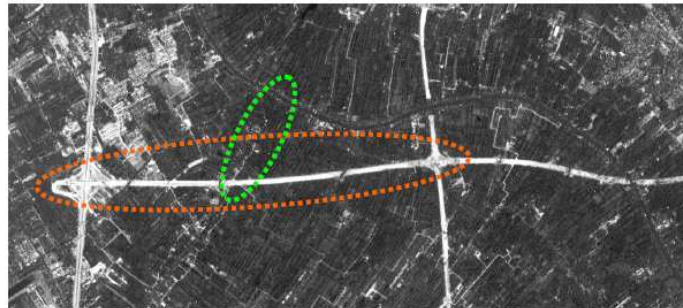
The outcome from several researches indicated that Bangkok has been developing towards a land-based city since King Rama V period (1868-1910) and the construction of road is one of the major causes of the dramatic changes of the city (Sidhithanyakit, 1999; Smithies, 1993, pp.35-53). Correspondingly, the evidence shows that the west side of Nonthaburi had remained distinctive characteristics of residential and agricultural areas for hundreds of years until the Outer Ring Road (a 70-metre wide highway) emerged in 1987. Before then, the scenes of houses along waterways surrounded by prosperous orchards (*ban suan rim khlong*)¹ and colorful life along *khlongs* (waterways) were still commonly perceived.

The scenery of this area would have remain green, with only minor physical changes, if the Rama V Bridge and connecting roads had not been built. The construction of Rama V Bridge and connecting roads were actually initiated in November 1999 in order to relieve traffics in the inner city of Bangkok (PWD, 2002). Rama V Bridge, completed in June 2002, is one of the sixteen bridges in the Bangkok Region which links the east and the west side of Chao Phraya River together. In order to create shortcuts from the Nonthaburi to Thonburi, two huge highways were built in the North-South and the East-West directions (Figure 2(2)). *Thanon* Nakhon Inn, a 12.40 kilometer-long road, creates a link between *Thanon* Tiwanont on the East and the West Outer Ring Road (*Thanon* Kanjanapisek). *Thanon* Rachapreuk, a 17.92 kilometer-long road, provides a link from *Thanon* Rattanaibet on the north to *Thanon* Petchkasem, a major highway to the southern part of Thailand.

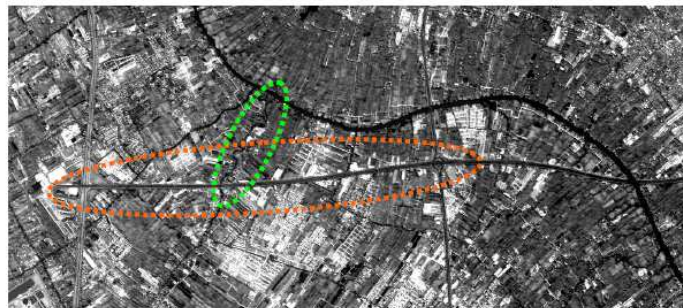
¹ This nostalgically held notion of '*ban suan rim khlong*' (house along waterway in orchards) has been perceived as distinctive characteristics of Bangkok in the old days. It has been used as marketing strategies for many housing estates in modern day. See further discussions at (Noparatnaropon, 2007).

Arial Photograph taken in February 2001

Arial Photograph taken in January 2002

Arial Photograph taken in February 2007

Figure 2(1-3): Aerial photograph of the study area in 2001, 2002 and 2007

Source: Geo-Informatics and Space Technology Development Agency (Public Organization) (GISDA)

The study area (micro scale)
Ban Bangnaonok
The study area (micro scale)

During the construction of Nakhon Inn Road, from 2000 to 2003, people living on both sides of the road still crossed over each other and continued their ways of living as if there was not any obstruction. Though the road was not yet finished, the business of buying and selling lands along this road already started booming. Many large pieces of land were taken over by the land brokers and then further to the real estate companies, waiting to be constructed once the road was opened.

*Reading the (Un)sustainable Development of Bangkok:
Lessons Learnt from the Construction of Nakhon Inn Road*

5

Until the road completed in 2003, the 60-metre width of the road had enormous impacts to local people's lives, with great numbers of middle-income people moving in and massive buildings constructed. Several concrete buildings taking over vast areas of orchards have completely changed the scenery of both sides of the road (Figure 3). Nowadays, this area can be no longer described as '*ban suan rim khlong*' (house along waterway in orchards). Rather, it has turned to be a typical scene similarly to other Bangkok urban fringe, with linear shop houses and big signage along the huge highway and various styles of modern housing estates popping up along the way.

It was then the starting of the repeated story to other urban developments alongside highways in Bangkok². Our interest here is on changes occurred after the road construction and the survival of community identity. The research was conducted with hope that something could be learnt through both transforming and surviving processes. Mistakes in the past would be great lessons for future developments in Bangkok and other big cities in Thailand.

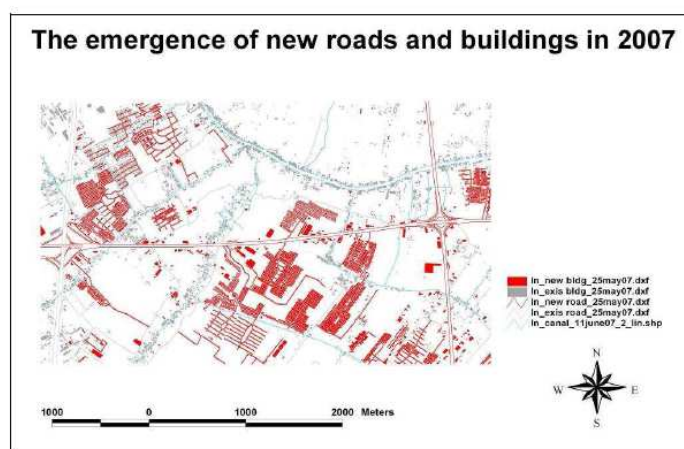

Figure 3: The emergence of new roads and buildings in 2007
Source: Author

4. OBSERVABLE CHANGES

Since 2003, Nakhon Inn road has become major route connecting Nonthaburi and the inner city of Bangkok. Subsequent to the increasing use of this road in only a few years later, the areas alongside have been dramatically changed in terms of its appearances, physical settings, land use as well as people's ways of living. By adopting the sustainable development framework (IUCN, 2006), changes are thereby presented under the three spheres of sustainability, consisting of environmental, economical and social changes.

4.1. ENVIRONMENTAL CHANGES

In 2002, *Ban Bangraonok* was indeed a good example of a '*bang*' or water-based community. At that time, it still conveyed the nostalgically held notion of '*ban suan rim khlong*', where waterside settlements were surrounded by the greenery of orchards. It portrayed the image of a countryside village, where the notion of

² This phenomenon also happened to the area alongside the Eastern Outer Ring Road; middle-income people moving into the new housing estates and a lot of orchards being sold to the land brokers.

chonnabot or *ban-nok*, literally meaning 'rural area', was an assemblage of traditional *bans* (houses), extensive areas of *suans* (orchards), networks of *khlongs* (waterways) and a local *wat* (Buddhist temple), and where only a few land-based settlements were built.

The pattern of curvilinear settlements along the waterway has long been a prominent characteristic of this village. In the old days, this area was mainly surrounded by prosperous orchards – the ditch and dike pattern applied mostly to the green areas. Hence the intricate networks of waterways performed a major role linking other three important places in people's everyday lives together, comprise houses (lived-place), orchards (workplace), and Buddhist temple (recreational place).

The system of local roads, which connected all local temples together, was in fact the portrayal of how social and cultural systems had been integrated in the way people constructed their own place. On the contrary, the strong axis of the highway totally neglected these existing networks, rather concentrating merely on how to make the shortcut effective. The new roads were therefore built on the east-west and north-south directions, superimposing on the curvilinear networks of *khlongs* (waterways), the systems of local roads and the patterns of orchards (Figure 4). Its gigantic width has divided the area into two sides, separating communities which were once connected by the *khlongs* and obstructing villagers to visit each other.

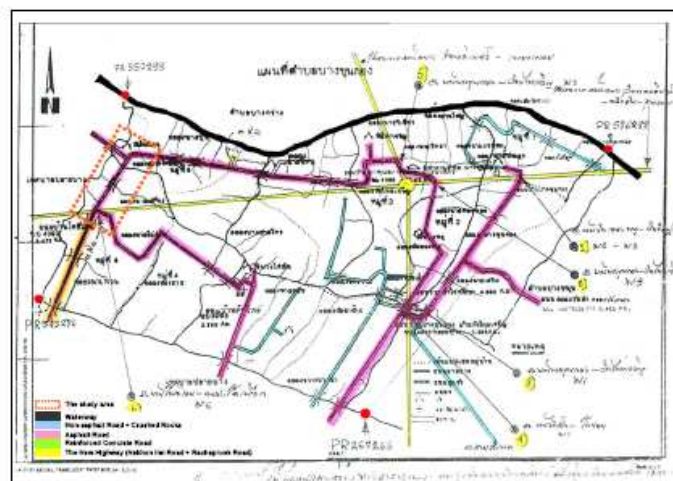

Figure 4: The networks of *khlongs* (waterway), *thanons* (road) and the new highway in Bangkray district, Nonthaburi.
Source: Modified from the map surveyed by Bangkokkong administration in 2000.

Since the linking system of local road has been destroyed, each *thanon* (road) becomes an exit to Nakhon Inn Road. The pattern of dead-end street was then applied to numbers of new settlements along the highway. It was however the uniform pattern of housing estates that has actually changed the characteristics of this place, from the harmony of linear settlements along *khlongs* to the coexistence of two contrast patterns of the unplanned and planned settlements. It would be interesting to study how local people in these two types of community live and whether there is any social interaction between them.

Additionally, the increase of various types of buildings along Nakhon Inn Road, such as commercial buildings, factories, office buildings, shop houses, restaurants, housing estates, etc has made the land price getting higher. Local people therefore have gradually turned themselves from being orcharders to land sellers. The green areas, which were once prosperous orchards, are now left abandoned waiting to be sold (Figure 5(1)). While many orchards are left messy, many also have been filled for further building constructions. The changing landform from the furrowed surface to an elevated flat lands has had impacts

Reading the (Un)sustainable Development of Bangkok:
Lessons Learnt from the Construction of Nakhon Inn Road

7

on a very few surviving orchards – orchard growers often blame housing estates for causing water pouring into their low lands. Several cultivators admitted that they lost attempts after fighting with annual floods many years; they finally decided to earn more money by selling their lands.

Another observable change is the increase of water pollution. A few years ago, people were still able to use water from the *khlongs* in daily life but nowadays, they can only use water to wash old rugs as it becomes very dirty and smelly. The scene of children playing and people bathing in the canal are rarely seen as they experienced illness after using *khlong's* water. Besides, water pollution also affects the lessening biodiversity of aquatic animals and the prosperity of aquatic plants.

Figure 5(1-4): An abandoned orchard, already been filled and waited to be sold (top left). One of the *khlongs* which is neglected by the new housing estate (top right). The entrance of Ban Bangraonok with the scenery of huge signage and shop houses along the highway (bottom left). The coexistence of old and new settlements (bottom right).

Source: Author

4.2. ECONOMICAL CHANGES

In the past, *khlong* provides space for all sorts of activities in everyday life including commercial activities – there were many boats selling coffee, cooked food, vegetables, deserts, groceries and even noodles passing by at different times during the day. People who live along *khlongs* had to go nowhere as necessary things could be bought in front of their houses.

Since 2003, business along *thanons* is increasingly popular as observed from numbers of stores, restaurants and shop houses along both major and minor streets. Nowadays, there are not many commercial boats left as most people have changed their lifestyles, from staying mostly at home to going outside the neighborhood. The local weekly markets at the temple are no longer villagers' favorite places like in the old days. Instead they like going to the air-conditioned supermarket (Lotus) and inland market (Rama V market) for the cheaper prices and cooler temperature. Even the famous noodle boat that had been selling in *Khlong Bangraonok* for over thirty years still moved to the shop house along Nakhon Inn

Road – the seller said their business is much better though their old customers would no longer come to the new location. In this aspect, local businesses have enlarged the scale to the wider markets.

Another observable change is the opening of Rama V market in 2005, only two years after the road finished (Figure 6(1)). The happening of this market has totally changed the economic system in this area – it has now become a new magnet for both locals and travellers. This large market is crowded mostly on weekend and night time (7pm to 4am) when the cheap wholesale market is open. It suits the lifestyles of those people living in the housing estates who prefer convenient style of grocery shopping. Most products are not from the local which is rather disappointing for city shoppers who thought they could get local fruits and vegetables from the local market.

The new business emerging in this area is the renting business. In the past, most people would live in their own houses and lands; and very few would rent temple's lands for living. After a few years of economic booming in this area, a lot of labors have increasingly moved into the locale closing to their workplaces. Hence the demands for cheap rooms for rent thereby correspond with the increase of flats and residences in the inner areas (Figure 6(2)).

Figure 6(1-2): The atmosphere of Rama V market during the day (left).
An elevated land on sold and the flat with rooms for rent at the background (right).
Source: Author

4.3. SOCIAL CHANGES

Corresponding to the two types of settlements, the curvilinear villages and the uniform housing estates, two different patterns of social lifestyles could also be observed comprise a traditional lifestyle along the *khlong* and a modern lifestyle in the housing estates.

4.3.1. A traditional lifestyle along the *khlong*

The first group is a social network of close relatives who live along the same *khlong* (waterway) – all villagers knows each other very well and usually have social gatherings at each other houses or at the local temples. In the past, *khlong* was signified as a major element for villagers – the first generation (great grand parents) usually built their houses along the *khlong* while the later generations would build their houses next to their parents, closer to *thanon*. The remnants of docks, ladders, piers, *salas* (pavilions), verandas, and even post-boxes observed at almost every house on the *khlong* side indeed indicate the significance of the *khlong* as one of the main entrances even now.

Since Nakhon Inn Road finished in 2003, road has become major route for transportation – the new highway which cut across the whole area makes the villages that were once very far from the main road become easier and shorter to access. Although the roadside is still explained by most villagers as the rear of the houses, people commonly use *thanon* as the main access to their houses. Consequently, several new houses were built facing the local road with permanent fences and closed gates contrasting to the

*Reading the (Un)sustainable Development of Bangkok:
Lessons Learnt from the Construction of Nakhon Inn Road*

9

unbounded space³ in the past. Such evidence could be described that *thanon* is perceived as increasingly unsafe due to the increased numbers of pass-by strangers. It is worthwhile noted that the style of newly built houses are similar to those found in the typical housing estates. This could be explained that modern house seems to be perceived as "the house of dream" by new age people.

While numbers of new comers moving into the area is increasing, many local villagers are on the other hand considering moving out. The emergence of Nakhon Inn Road has made the local road easy to access; hence numbers of passengers who use this *thanon* as a short cut is therefore increasing. Consequently, local people have gradually developed the feeling of insecurity and unhomely whereas evidence of thieves was described as increasing.

Khleng, on the other hand, remains everyday space though the frequency of uses is much less. Every household has car or motorcycle as it already becomes necessary thing in life while boats are left unused in the dock without maintenance. Though a few people still row their boats to visit relatives and a lot more to the temple during the Buddhist day, numbers of boats selling food have instead moved to the shop houses along the road serving more customers who pass by.

Besides, the interviews also explicated that most elders have stopped growing orchards whereas the youngsters mostly work or study in the city – many of them live in the city during weekday and come back to their hometown during weekend or special Buddhist occasions. There are only a few low-income people who still work in the village as orchard labors, construction workers or motorcycle drivers, etc. In Bangraonok, the only three families that still growing orchards are considered well-to-do – they are proud of being cultivators and love doing it, nevertheless they have sold some of their lands to earn money for living but decided to keep their houses and orchards closer to their houses as assets for their children.

Though physical environment has been altered over the years, one thing that has never changed is villagers' strong beliefs in Buddhism – local temple is always crowded during every Buddhist day (Figure 7(1)). The ambience of familiarity, unity and warmth could be perceived while people were helping each other performing ceremony (Figure 7(2)). In this aspect, local *wat* (Buddhist temple) still strongly perform a major role in uniting villagers together.

Figure 7(1-2): The ambience of Buddhist ceremony at Wat Pho-en (left)
and social gathering during the ceremony (right).
Source: Author

4.3.2. A modern lifestyle in the housing estates

The second group is residences who live in the modern housing estates. It is a road-oriented space where all houses face *thanon* and people commonly drive. These projects were designed with attempts to construct sense of community, hence shared facilities and public spaces are built for purposes of recreations and social interactions. Land is approximately equally divided into blocks and residential

³ See further discussions on the unbounded quality of Thai space and its transformations at (Noparatnarapom, 2005).

buildings are also built relatively in the same style. The houses in these estates are usually two-storey concrete buildings surrounded by small gardens.

The slogan "good quality of life comes with good safety" has been frequently used in these housing advertisements. Hence all eight housing estates, which were all located along Nakhon Inn Road, have extremely high security systems – visitors must get permissions from the owners before being able to access these communities; visitors with no business will not get permission. Besides, all houses in these estates are bounded with permanent fences and many are double projected with security alarm systems.

However, high safety often comes the ambience of quietness (city people call it 'peacefulness' rather than 'lifeless') – very few people and activities could be observed on the inner streets (Figure 8(1)). Though residences have paid for the shared facilities and infrastructures, they hardly had time to use public spaces, i.e. pocket park, playground, swimming pool, club house, etc. The neat and well-designed spaces with good maintenance were most of the time left emptiness except weekend afternoon when people were free from work (Figure 8(2)).

Figure 8(1-2): Lifeless scene along the thanon (road) (left) and in the public park (right) in the housing estate.
Source: Author

In this community, people use car to go everywhere – they hardly walk on the street or use public transportations. Most people have city lifestyle; they go to work during weekday and to the supermarket or Rama V market for grocery shopping on weekend. When they are free from work, they prefer staying at home or go outside the neighborhood. Some of them still visit the nearest *wat* on their special occasions such as birthday or special Buddhist Day. In this aspect, *wat* are indeed a gathering space for both groups of people who live in the same area but have totally different lifestyles.

5. DISCUSSIONS AND CONCLUSION

The picturesque of Bangkok urban fringe has increasingly become similar in terms of its appearances – the scenery of massive highway paralleled by linear shop houses with very few trees, the juxtaposition of traditional and modern buildings in various styles and numbers of huge signage become typically seen. It then comes to the question of where such places are developing towards and how we could prevent these places from turning into placelessness. The reading of transformations along Nakhon Inn Road therefore provides us great lessons for future city development.

As we read along the three cases in the former study, Nonthaburi, Thonburi, and then Suan Luang, respectively, one could see that the newly built land-based settlements have increasingly invading the traditional water-based settlements. Various combinations of these two types of communities have indeed created diversity of places in Bangkok. While physical environments were described as developing towards betterment, social and mental connections were on the other hand perceived as down grading. In this aspect, sense of community is rarely found in the urban area; instead communities are moving towards fragmentation or in other words individualistic.

*Reading the (Un)sustainable Development of Bangkok:
Lessons Learnt from the Construction of Nakhon Inn Road*

11

The above study explicated that Nonthaburi over the past seven years has also been changing in the same direction which is towards the expansion of land-based settlements. If we look closely at Thonburi case, the coexistence of old and new settlements has constructed special characteristics for this place – Each community has developed their different ways of dealing with space and perceiving place. While *khlong* was still used for transportation and some daily activities, *wat* still perform a major role of uniting people in these two communities together.

For Nonthaburi present-day, the two types of communities (old villages along the *khlongs* and newly-built housing estates) also coexist: people in each community have completely different lifestyles, senses of community as well as environmental perceptions. Similar to Thonburi case, although people in each community lives separately and do not have social interactions, they still share the strong beliefs in Buddhism and perform ceremonies together at local *wat*. Besides, the decreasing uses and changing role of *khlong* in Nonthaburi (though in a lower degree) was also similarly observed in Thonburi.

Accordingly, it could be anticipated that, in the near future, Nonthaburi case could possibly be transforming to be close to Suan Luang case. In Suan Luang, urban area has almost taken over the old community. The increasing complexity of buildings, spaces, vegetation, residents and activities was observed at the same time as the disappearance of greenery and degrading of activities along the *khlong* and at the temple. The old notion of “*ban suan rim khlong*” or houses along *khlong* in orchards remains only nostalgically recalled in the minds of a few indigenous people, who still live in this area. In this area, most people hardly socialized – they lived in a completely enclosed space and rarely spend time in the neighborhood.

Consequently, there is a great concern if Bangkok continues developing in this direction, how would local communities be able to survive? If data presented in this paper enables readers to speculate the unsustainable development of Bangkok in the future, there is therefore an urgent task to sustain indigenous communities as well as to seek for possibilities to restore those ruined ones.

We have learnt from the study that physical changes with the lacking of consideration to the prior ecological systems are major consequent to the modifications of economics and social systems in the area. Consequences from environmental changes have had impacts on the adaptations of people's ways of living as well as the decrease of social connections and commercial activities. The lesson from the construction of Nakhon Inn Road also tell us that the width of the road is also an important factor obstructing or even destroying the existing network. Hence appropriate scale for urban development should also be considered in the planning and design. Nonetheless, it is proposed that a consideration to the existing (both visible and invisible) networks before making any changes to the area would enhance possibilities for people to sustain their environmental, economical and social networks.

Through the reading of changes, there is however an indication showing that old communities along waterways are able to maintain strong sense of community. This suggests that urban invasion may have high impact on changes of physical characteristics but the spirits of this place are able to survive in form of subsisted intangible qualities. The findings emphasize the significant role of local *wat* and *khlong* in the surviving processes. These two places are key mechanisms that enable people to develop their sense of place, sense of home, sense of community and thereby the deep connection to their place. It is therefore important to maintain these two places in good condition – the evidence of its degradation either in terms of its uniting role or quality of space for everyday life would tentatively be a sign for losing sense of community.

6. REFERENCES

- Brindley, T., 2003, The social dimension of the urban village: a comparison of models for sustainable urban development, In *Urban design international*, Vol. 8, 53–65.
Eckbo, G., 1969, *The landscape we see*, (New York: McGraw-Hill).
Gustafson, P., 2001, Meanings of place: everyday experience and theoretical conceptualizations, In *Journal of environmental psychology*, Vol. 21, 5–16.

- IUCN, 2006, The Future of Sustainability: Re-thinking Environment and Development in the Twenty-first Century, In Report of the IUCN Renowned Thinkers Meeting, 29–31 January 2006, The World Conservation Union, at http://cmsdata.iucn.org/downloads/iucn_future_of_sustainability.pdf.
- Noparatnaraporn, C., 2005, Transforming 'unbounded' nature: the evolution of a Thai cultural landscape, In *Raneang: journal of the Faculty of Architecture, Kasetsart University*, Vol. 4, 10th anniversary edition, (Bangkok: Text and Journal Publication, Co.,Ltd.), 204–215.
- Noparatnaraporn, C., 2007, The regeneration of ban suan rim khlong: steps towards sustainability for Thai communities, In *Traditional Dwellings and Settlements: 2006 Working Paper Series, IASTE*, Vol. 192 (Re-imaging Architectural Practice), 1177–1198.
- O'Hare, D. J., 1997, *Tourism and small coastal settlements: a cultural landscape approach for urban design*, Ph.D. Thesis Dissertation, (England: Oxford Brookes University).
- PWD, 2002, Rama V bridge, (Bangkok: Public Work Department, Ministry of Interior).
- Rivlin, L. G., 1987, The neighborhood, personal identity, and group affiliations, In *Neighborhood and community environments*, edited by Altman, I. and Wandersman, A., (New York: Plenum Press), 1–34.
- Sidthithanyakit, P., 1999, *Khanon bang-kok: na dan Krungsri-Ayutthaya* [Bangkok: Frontier of Ayutthaya], (Bangkok: Bantuek Siam).
- Smithies, M., 1993, *Old Bangkok*, 2nd impression (updated) reprint ed., (Singapore: Oxford University Press).
- Tuan, Y.-F., 1977, *Space and place: the perspective of experience*, (Minneapolis: University of Minnesota Press).
- Walmsley, D. J. and Lewis, G. J., 1984, *Human geography: behavioural approaches*, (London; New York: Longman).

แบบสัมภาษณ์

ข้อมูลทั่วไป

เลขที่ผู้ให้สัมภาษณ์ _____
สถานที่สัมภาษณ์ _____
วันที่ _____ / _____ / _____
เวลา เริ่ม _____ เสร็จสิ้น _____ รวมเวลา _____ ชั่วโมง _____ นาที
รายละเอียดเพิ่มเติม _____

รายละเอียดส่วนบุคคล

ชื่อ-นามสกุล _____
อายุ _____ ปี
เพศ ชาย / หญิง
ศาสนา พุทธ / คริสต์ / อิสลาม / อื่นๆ _____
ที่อยู่ _____
โทรศัพท์ _____
อาชีพหลัก _____
อาชีพเสริม (ถ้ามี) _____
สถานที่ทำงาน _____

เงินเดือน _____ 0 – 5,000 บาท/เดือน
_____ 5,001 – 10,000 บาท/เดือน
_____ 10,001 – 20,000 บาท/เดือน
_____ 20,001 – 30,000 บาท/เดือน
_____ มากกว่า 30,000 บาท/เดือน

ประวัติของผู้ให้สัมภาษณ์

- ท่านอยู่ที่บ้านหรือชุมชนนี้มากี่ปีแล้ว

- หากย้ายมา ท่านย้ายมาอยู่ที่นี้กี่ปีแล้ว และทำไมจึงย้ายภูมิลำเนา

- ท่านมีญาติอาศัยอยู่แถวนี้บ้างหรือไม่ ท่านรู้จักใครในละแวกนี้บ้าง

ชุดคำถาม

1. การเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านและผลกระทบ

- 1.1 กรุณาเล่าเรื่องราวที่ท่านคิดว่าเป็นเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านนี้ที่ท่านทราบเหตุใดท่านจึงคิดว่าเหตุการณ์นี้สำคัญ และในช่วงที่เกิดเหตุการณ์นั้นท่านมีส่วนร่วมหรือไม่ อย่างไร
- 1.2 ท่านสังเกตเห็นอะไรเปลี่ยนแปลงไปบ้าง ภายหลังการตัดถนนนครอินทร์ (ทั้งในด้านสภาพแวดล้อม วิถีชีวิต ระบบสังคม และเศรษฐกิจ การค้าขาย)
- 1.3 ปัจจุบันนี้คงเหลือครอบครัวที่ทำสวน (เป็นเจ้าของสวนเอง) หรือ รับจ้างทำสวน ในหมู่บ้านท่านบ้างหรือไม่ มีจำนวนเท่าไร
 - ท่านคิดว่าสาเหตุใดเป็นสาเหตุหลังที่ทำให้จำนวนครอบครัวที่ทำสวนลดลง
- 1.4 ปัจจุบันนี้ กิจกรรมที่ยังคงเหลือในคลองบางราวนกมีอะไรบ้าง (กิจวัตรประจำวัน ค้าขาย เดินทาง เล่นน้ำ ฯลฯ)
 - ท่านคิดว่าสาเหตุใดเป็นสาเหตุหลังที่ทำให้กิจกรรมในคลองลดลง

2. ชีวิตประจำวัน

- 2.1 กรุณาเล่าถึงกิจกรรมที่ท่านทำเป็นประจำในชีวิตประจำวัน
 - ท่านทำอะไรบ้างในวันทำงาน และ วันหยุดเสาร์อาทิตย์ ตั้งแต่ตื่นนอนจนกระทั่งเข้านอน
 - โดยปกติ ท่านจ่ายตลาดหรือซื้อของใช้ในบ้านที่ใด (ทำกับข้าวเองหรือไม่)
 - ท่านมักใช้เวลาในการพักผ่อนที่ใดในวันว่าง
- 2.2 ในละแวกนี้สถานที่ใดที่ท่านไปประจำ และท่านมักไปทำอะไร

3. ทักษะคติ

- 3.1 ท่านชอบในการใช้ชีวิตอยู่ในหมู่บ้านนี้หรือไม่ เพราะเหตุใด
- 3.2 สถานที่ใดในหมู่บ้านนี้ที่ชอบเป็นพิเศษ เพราะเหตุใด
- 3.3 หากท่านสามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขอะไรก็ได้ในชุมชนนี้ มีอะไรบ้างที่ท่านอยากจะเก็บรักษาไว้ และอะไรบ้างที่ท่านอยากจะเปลี่ยนแปลง เพราะเหตุใด

สิ่งที่ต้องการค้นหา

การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่เกิดขึ้นภายหลังการตัดถนนนครอินทร์ ใน 3 ด้านหลัง ดังนี้

- ด้านระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อม (สภาพแวดล้อมกายภาพ พื้นที่ทำสวน คุณภาพน้ำ/ดิน/อากาศ)
- ด้านเศรษฐกิจและการค้าขาย (การค้าขายริมคลอง/บนบก)
- ด้านระบบสังคมและวัฒนธรรม (วิถีชีวิต กิจวัตรประจำวัน Live-Work-Play ประเพณีท้องถิ่น ทักษะคติของคน)

**โครงการวิจัยเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่นในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล:
ผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร”**

สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

โครงการวิจัยนี้เป็นงานวิจัยต่อยอดจากการทำวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก เรื่อง การอ่านและแปลความหมายภูมิทัศน์ของกรุงเทพฯในปัจจุบัน : การเปลี่ยนแปลงทัศนคติและคุณค่าความหมายของถิ่นที่ ณ มหาวิทยาลัยเมลเบิร์น ประเทศออสเตรเลีย ซึ่งได้ทำการศึกษาการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนในกรุงเทพมหานครผ่านกรณีศึกษา 3 ชุมชน ทั้งนี้ หมู่บ้านบางรวก จ.นนทบุรี นับเป็น 1 ใน 3 ชุมชนที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา เมื่อ 7 ปีที่แล้ว (ระหว่างปีพ.ศ. 2545 ถึง พ.ศ.2547) ซึ่งในขณะนั้น เป็นช่วงเวลาที่ดินนครอินทรียังอยู่ในระหว่างการก่อสร้างและยังไม่ได้เปิดใช้

ผู้วิจัยได้เห็นถึงความสำคัญของการตัดถนนนครอินทรี ซึ่งได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อหมู่บ้านบางรวกในเวลาต่อมาเป็นอย่างยิ่ง จึงได้เลือกทำวิจัยต่อเนื่องในพื้นที่นี้และศึกษาผลของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนับตั้งแต่ถนนเปิดใช้จนถึงปัจจุบัน อนึ่ง งานวิจัยนี้ประกอบไปด้วย 1) งานสำรวจภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูลทางด้านกายภาพของหมู่บ้าน 2) การสังเกตการณ์ทางพฤติกรรมศาสตร์ และ 3) การสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัยในหมู่บ้าน ในการนี้ ผู้ทำวิจัยจึงต้องขอความร่วมมือจากผู้อยู่อาศัยในหมู่บ้าน โดยการให้สัมภาษณ์และตอบคำถามประมาณ 12 คำถาม ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องราวการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของหมู่บ้าน วิถีชีวิตประจำวัน และความคิดเห็นเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้าน นอกจากนี้หลังการสัมภาษณ์ ยังต้องขอความร่วมมือในการพาชมบริเวณโดยรอบบ้านและขออนุญาตให้ถ่ายภาพบริเวณรอบบ้าน รวมไปถึงการระบุตำแหน่งสถานที่ในชุมชนที่มีการกล่าวถึงในการสัมภาษณ์โดยการชี้ในแผนที่

อนึ่ง การสัมภาษณ์นี้จะใช้เวลาประมาณ 1 – 1 ½ ชั่วโมง ข้อมูลที่ใช้ในการสัมภาษณ์นั้นจะเป็นประโยชน์ต่องานวิจัยเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นหากท่านจะกรุณาอนุญาตให้อัดเทปการสัมภาษณ์นี้ จะเป็นการสะดวกต่อนักวิจัยในการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นอย่างมาก เนื่องจากจะเป็นการประหยัดเวลาในการจดย่อข้อความ อีกทั้งจะสามารถรวบรวมใจความได้ครบถ้วนอีกด้วย อย่างไรก็ตามหากท่านไม่สะดวกที่จะให้อัดเทปตลอดการสัมภาษณ์ หรือแม้แต่บางช่วงของการสัมภาษณ์ ทางผู้สัมภาษณ์ยินดีที่จะทำการจดข้อมูลทดแทนได้ นอกจากนี้ท่านยังสามารถขอให้ตัดข้อความที่ไม่ต้องการออกได้หลังจากการสัมภาษณ์เสร็จสิ้นแล้ว อนึ่ง ข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการสัมภาษณ์นั้น ทางนักวิจัยจะรักษาจริยบรรณในการไม่นำข้อมูลนี้ไปเปิดเผยที่ใด นอกจากการอ้างอิงข้อมูลในงานวิจัยหรือบทความของนักวิจัยเท่านั้น ซึ่งจะไม่มีการอ้างถึงผู้ให้สัมภาษณ์โดยตรง

หลังการสัมภาษณ์ หากท่านต้องการสอบถามละเอียดหรือข้อมูลเพิ่มเติมที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ท่านสามารถติดต่อสอบถามโดยตรงได้ที่หัวหน้าโครงการวิจัยตามที่อยู่ด้านล่างนี้ นอกจากนี้จะมีการจัดทำเอกสารสรุปการสำรวจภาคสนามและส่งให้กับหน่วยงานกลางที่ดูแลหมู่บ้านของท่านต่อไป

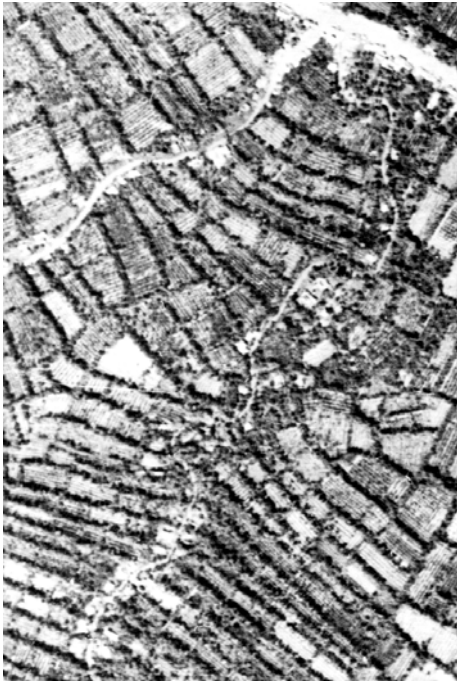
ขอขอบพระคุณทุกท่านที่ให้ความร่วมมือกับการศึกษาวิจัยนี้ ข้อมูลจากท่านจะเป็นประโยชน์ต่องานวิจัยชิ้นนี้ รวมไปถึงการพัฒนาทางวิชาการในสาขาการวางผังเมืองและสาขาภูมิสถาปัตยกรรมของไทยในอนาคต

ด้วยความเคารพอย่างสูง

นางคัทลียา จิระประเสริฐกุล (หัวหน้าโครงการวิจัย)
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
50 พหลโยธิน บางเขน จตุจักร กรุงเทพฯ 10900
ทำงาน 0-2942-8960-3 ต่อ 310

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่นในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล:
ผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร

ประมวลแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศของหมู่บ้านบางราวนก ตั้งแต่ปีพ.ศ.2495 ถึงปีพ.ศ.2544
ที่มา กรมแผนที่ทหาร

ปี พ.ศ. 2495

ปี พ.ศ. 2510

ปี พ.ศ. 2518

ปี พ.ศ. 2530

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่นในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล:
ผลกระทบจากการตัดโค่นชายถนนวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร

ปี พ.ศ. 2542

ปี พ.ศ. 2544

ภาพที่ ค-1 แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศของหมู่บ้านบางรวนก ปีพ.ศ. 2495 ถึงปีพ.ศ. 2544
ที่มา กรมแผนที่ทหาร

ภาพที่ ค-2 แผนที่แสดงตำแหน่งของบ้านที่ทำการสัมภาษณ์ในหมู่บ้านบางรวนก ปีพ.ศ. 2552
ที่มา ผู้ทำวิจัย